

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VEŠTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

II/2

LJUBLJANA

1951

**PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI**

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946.
Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948.
76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana
1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanjih v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 zvd. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. 87 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

II/2

LJUBLJANA

1951

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 29. JUNIJA 1951

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Tiskala Triglavsko tiskarna v Ljubljani

VSEBINA — CONTENTS

B. Škerlj:

- Arheologija, paleoantropologija, paleoetnologija 95
Archæology, Palæoanthropology, and Palæoethnology

S. Brodar:

- K odkritjem novih paleolitskih postaj v avstrijskih Alpah 111
Zur Neuentdeckung paläolithischer Stationen in den österreichischen
Alpen

Josip Klemenc:

- Trije novi napisi iz Celja in okolice 124
Trois inscriptions de Celje et environs

Josip Korošec:

- Delitev slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka v Jugoslaviji 154
The Division of Early Middle Ages Slav Cultures in Yugoslavia

Paola Korošec:

- Slovanske ostaline na dvorišču SAZU v Ljubljani 156
Slav Remains in the Courtyard of the Slovene Academy of Sciences
and Arts

POROČILA — REPORTS

France Starè:

- Predzgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju 185
The prehistorical necropolis of Rifnik near Celje

M. Brodar:

- O sondiranju v zijalki pod Jamarskim vrhom 204
Sounding in the "Cave below Jamarski vrh"

Josip Korošec:

- Raziskovanje nasipov na Ptujskem gradu leta 1949 207
The Investigation of the Dams at the Castle of Ptuj in 1949

J. Šašel:

- Pogled v emonske plasti 221
An Insight in to the Layers of Emona

Bernarda Perc:

- Rimske najdbe v Celju od 1941—1951 227
Roman Findings at Celje (1941—1951)

Alozij Bolta:

- Najdba staroslovanskega groba v Gotovljah pri Žalcu 241
Finding an Ancient Slav Burial at Gotovlje near Žalec

KNJIŽNA IN OSTALA POROČILA — BOOK AND OTHER REVIEWS

Milutin M. Garašaniin:

- F. Schachermayr, Die orientalische — mittelmeerischen Grundlagen
der vorgeschichtlichen Chronologie 245

Draga M. Garašaniin:

- James Harvey Gaul, The neolithic period in Bulgaria 254

Draga M. Garašaniin:

- I. Kutzián, The Körös culture 256

B. Škerlj:

- F. Ivaniček, Staroslavenska nekropola u Ptuju 259
F. Ivaniček, Ancient Slav Necropolis at Ptuj

St. Jesse:

- Bibliografski prispevki 265
Zamenjava knjig 274

Franc Škerlj:
Prehodovinska nekropola na Rihniku pri Celju
The prehistoric necropolis of Rihnik near Celje
M. Brodar:
O sodržavnju v etnološki in antropološki zvezi
Sodržanje in "neolit" pri Rihniku
Jožko Klemenčič:
Raziskovanje nekropole na Rihniku (1949—1951)
The investigation of the Rihnik necropolis (1949—1951)
J. Škerlj:
Najdba v etnološki zvezi
An insight in to the layers of Rihnik

ARHEOLOGIJA, PALEOANTROPOLOGIJA, PALEOETNOLOGIJA

B. Škerlj

Preden načnem medsebojne zveze arheologije, paleoantropologije in paleoetnologije, bi želel pojasniti svoje današnje nazore o vprašanju okvira teh treh ved. Morda se sliši čudno, da poudarjam »svoje d a n a š n j e nazore«, zato naj tudi to na kratko utemeljim.

Naša generacija izhaja iz dobe, ko so se vede vedno bolj osamosvojevale in izgubljale medsebojni kontakt. Prvo — osamosvojitev — je razumljivo in brez dvoma za poglobitev znanja koristno; drugo — izguba kontakta — pa je posledica prvega, vendar posledica dvomljive vrednosti. Brez dvoma smo danes v skoraj vseh vedah prišli v položaj, da niti sosednjih vej in strok ne poznamo več dovolj, da ne pregledamo več skupnosti včasih prav osnovnih problemov, da smo ne samo specializirani na ozka področja (kar ima seveda svojo vrednost), temveč p r e specializirani (kar pa te vrednosti nima!). Gotovo ne moremo zavrteti kolesa razvoja nazaj (dvomim, da bi to kdo resno želel ali celo poskušal!), toda kdaj pa kdaj je očitno tudi v zgodovini ved koristno, da se malo ustavimo in pogledamo nazaj na prehojeno pot. Pri tem utegnemo, podobno kakor na strmi skalnati stezi, videti tudi kaj več, kakor samo stezo, po kateri se vzpenjamo. Tak »odmor« ni le fiziološko utemeljen, temveč tudi prijeten in koristen. Pogled se nam širi, morda zagledamo celo različne druge steze in pota, ki peljejo k istemu vrhu. Na širšem obzorju spoznamo relativni pomen posameznih potov, medsebojne odnose — pravzaprav to, kar je globoka dialektična resnica, da n. pr. rdeča barva na sivem ali zelenem ali modrem ozadju vedno različno učinkuje.

Tako nekako so tudi vede v medsebojnih odnosih v določenem okviru. Zediniti se je treba morda še o tem, ali je veda določena prvenstveno po metodi ali po objektu, ki ga raziskuje. Nemara je tako, da je sicer posamezna veda označena predvsem po metodi, da pa povezuje več ved v neko študijsko enoto, v področje ved, bolj objekt raziskovanja. Tako je n. pr. lahko objekt raziskovanja Zemlja, toda razne vede ta objekt raziskujejo z različnimi metodami in z različnih vidikov, ki jih označujejo, n. pr.: geografija, geologija, geofizika itd. Podobno je lahko objekt raziskovanja Človek, in vede, ki se z njim prvenstveno ukvarjajo, so nedvomno področje antropologije. Dasi smo ta naziv pri nas (pa tudi marsikje v Evropi in drugje) uporabljali navadno v bolj določenem pomenu, omejenem po prirodoslovni metodi raziskovanja človeka, je vendar človek taka dialektična psihofizična enota, ki zahteva tudi skupno obravnavo z raznih vidikov in z raznimi metodami, ki označujejo posamezne vede. V okviru antropologije v tem širokem pomenu raziskujemo človeka ne le kot fizičen ali biološki pojav, temveč — jasno, ker sodi njegova duševnost tako nerazdružno k temu biološkemu pojavu — tudi njegove duševne lastnosti in njegovo ekologijo, vsaj deloma, t. j. v njenih osnovah. Omejiti skupino ved antropologijo je zelo težavno in vendar potrebno. Predaleč bi nas zavedlo, če bi hoteli tu podrobno razčleniti in utemeljiti okvir antropologije; toda omemba nekaj ved, ki se nedvomno stikajo v antropologiji, bo vsebino podobe v tem okviru menda pojasnila.

Tako sodi sem očitno *physis* človeka, njegov biološki pojav (bioantropologija), pa seveda tudi veda, ki se ukvarja z razvojem tega pojava (antropogeneza, paleoantropologija, morda celo še primatologija); dalje tudi veda, ki proučuje osnove človeške ekologije (sociologija, paleoetnologija, ergologija, lingvistika [ne filologija!] in seveda arheologija). Z naštevanjem teh ved je področje antropologije kot skupine ved menda dovolj jasno začrtano. Če je smisel antropologije spoznavanje in razumevanje človeka kot celote,¹ potem je pomen

¹ Tu končno ni važno, ali označimo ta široki okvir z »antropologijo« ali (kakor nekateri še vedno zagovarjajo) z »etnologijo«. Važno je, da se zavedamo celote, človeka kot raziskovalnega objekta, ki združuje napore posameznih ved s specifičnimi raziskovalnimi metodami.

posameznih ved v tem okviru, da po svojih metodah prispevajo k temu cilju. Tako bi lahko — ne da bi naštevali razne poskuse preteklosti — razdelil antropologijo predvsem v dve podskupini, t. j. A) fizična antropologija in B) kulturna (ali socio-kulturna) antropologija. In v teh podskupinah so — zopet po raziskovalnih metodah — možne še nadaljnje delitve do specialnih ved, nekako takole:

Skupina ved: Antropologija

podskupina:	A) fizična	B) kulturna
vede:	bioantropologija somatologija paleoantropologija, oz. antropogeneza primatologija demografija sistematična fizična antropologija itd.	etnografija paleoetnologija etnologija arheologija sociologija lingvistika psihologija itd.

pomožne vede: anatomija, fiziologija, biostatistika, geografija, klimatologija, zgodovina, paleontologija itd. itd.

Didaktično važno pa je, da pozna začetnik tudi splošne in skupne probleme celotne skupine ved, ki jih obravnava splošna antropologija, nekaka streha čez vso to stavbo. Tudi ni brez smisla govoriti o antropološki, da celo, o somatološki filozofiji, kakor je to storil Matiegka, seveda v poznih zrelih letih, ko je imel res pregled čez vse probleme. Kakor čisto pravilno sodi Shade, so potrebni tudi znanstveniki in predavatelji splošne antropologije, ki obvladajo problematiko vsega področja.²

² Shade, Ch. J.: Integration within Anthropology. Am. Anthrop. 51, 4, 1951. piše n. pr. med drugim: Da bi razumeli človeka, moramo vedeti, kaj sploh moremo vprašati. »And to do this we must be more than superficially acquainted with all the fields within anthropology.« Potrebna je stroka »general anthropology« — splošna antropologija, ki bi morala podati pregled

Zdi se mi jasno, da so zveze med temi vedami tem tesnejše, čim dalje se nam področje raziskovanj časovno (historično) odmika tja v prazgodovino. In posebno tesne se mi zdijo zveze med vedami, ki so označene v naslovu tega načelnega članka, torej med paleontologijo, arheologijo in paleoetnologijo. Da si to razjasnimo, je potrebno zlasti v didaktične, pa tudi v praktične delovne namene; tako naj torej z vidika splošne antropologije spregovorim nekaj besed o arheologiji in etnologiji, s katerima ima fizična antropologija seveda najtesnejše zveze.

Že Matiegka³ je leta 1937 podčrtal, da ima vsak arheološki kongres tudi antropološko sekcijo (in seveda tudi obratno). To je povsem naravno, kajti v čim globlje plasti zemlje kopljemo, tem važnejši postanejo tudi za arheologa človeški kostni ostanki (in kostni ostanki živali seveda tudi — iz česar je razvidno, da mora biti sodoben arheolog tudi prirodoslovno šolan in nikakor le historično!). Kako važna je fizična antropologija za arheologa kamene dobe, mi menda ni treba posebno obširno razlagati. Pri najmanjšem mu mora biti v osnovnih potezah jasna morfologija (oziroma tipologija) raznih evulcijskih tipov človeka. Pri tem pa ne sme misliti (kakor n. pr. še nedavno R. Pittioni),⁴ da ima morfologija, oziroma tipologija tudi kakšno kronološko vrednost, da je n. pr. neandertalec nujno starejši od modernega človeka (ker ima tako močno razvite nadočasne oboke, ker nima obradka itd. itd.) in *Eoanthropus* ali *Australopithecus* še starejši od obeh. Najdbe

glavnih vprašanj in dognanj vseh v antropologiji vključenih ved. Pri tem pa ne zanika potrebe specializacije. »*There is no objection to specialization. Each of us must have his particular interests upon which he concentrates most of his energies in his professional work. But there is a strenuous objection to the kind of overspecialization which leads a physical anthropologist to predict matrilocality from endomophy, or an ethnologist to see an enlarged thyroid as the result of polygyny.*« In dalje: »*It is granted that one man cannot teach all phases of all things. But one man can discuss the interrelationships of these phases.*« Rekel bi še več, ne samo »*can*«, — antropolog v modernem pomenu te besede mora imeti toliko pregleda čez zveze vseh zadevnih vprašanj, da lahko o tem diskutira, in splošni antropolog (»*general anthropologist*«) še posebno.

³ Matiegka, J.: *Filosofie somatisko-anthropologická*. Praha 1937.

⁴ Pittioni, R.: *Das Alter der Menschenfunde von Swanscombe (Galley Hill) und Piltown*. Mitt. Anthr. Ges. Wien, 80, str. 153, 1950.

zadnjih 10—20 let so s tako preprostim gledanjem na evolucijo človeka temeljito pometle. Sicer pa to ni prav nič drugače kakor na ožjem področju arheologije; tudi tu so danes mnogi avtorji prepričani, da tipologija nima posebne kronološke vrednosti, če je ima sploh kaj, kajti odvisna je v veliki meri od materiala in lokalnih prilik. Saj je tudi znano, da najdemo n. pr. »tipične« orinjaške nožičke še v neolitiku, da celo še kasneje. Lahko je tudi, da je kronološko mlajši človek uporabljal starejši »tip« orodja sekundarno, ga celo po svoje obdelal, če je sprevidel njegovo uporabnost in koristnost. V sili bi marsikdo še danes uporabljal pestnjak, čeprav si ga najbrže ne bi več znal tako spretno izdelati (dasi bi se tudi to naučil). Izrazi kakor »tipičen musterjen«, »tipičen orinjasjen« itd. so dvomljive vrednosti; veljajo za klasična francoska najdišča, ne označujejo pa kronološko nujno n. pr. naših ali še manj afriških in jugovzhodnih azijskih najdišč.

Prav podobno je torej s tipologijo naših davnih prednikov: neandertalec ni nujno starejši od modernega človeka, ker je neandertalec, in ne sodi nujno v musterjen in ni bil nujno kanibal, ker ni v nobenem primeru dokazano, da je sam pobijal in snedel svoje vrstnike. To so lahko (in celo verjetneje) storili njegovi ne-neandertalski sodobniki. Isto velja za pitekantropa, o katerem pravi M. Boule, ki ima mnogo boljšo teorijo, prav posmehljivo, da naj bi bil torej prvi izmed kanibalov.⁵ Še zamotanejša pa je vprašanje »primitivnosti«; tendenca mnogih sicer izvrstnih anatomov, da primerjajo anatomske značilnosti le odraslih osebkov ne oziraje se na razne biološke probleme in dejstva, kakor so generacijska doba, mladostne oblike, fetalizacija, fiziološke značilnosti, je zgrešeno.⁶ Vsekakor pa mora biti arheologu jasna anatomska-morfološka tipika posameznih evlucijskih oblik hominidov.

Toda fizična antropologija je važna tudi za znatno mlajša obdobja, zlasti tudi za dobe naseljevanja današnjih populacij v konkretnem geografskem okolišu. Kajti antropolog, ki se mora v dataciji n. pr. opreti na dognanje arheologa iz kulturnih

⁵ Boule, M.: *Le Sinantropes*. *L'Anthropologie* 48, Paris 1937.

⁶ Škerlj, B.: *Današnji problemi evolucije človeka*. *Arh. Vest.* 2, Ljubljana 1951.

pridatkov, lahko temu nudi oporo (ali ga pa zavrača) na podlagi preiskav kosti, v zadnjem času tudi krvnih skupin A in B. Za varnejšo določitev starosti je izdelal Oakley⁷ kemično metodo s fluorjem, ki nadomešča kalcij v kosteh, ki so ležale v zemlji (ki pa ni, kakor sam avtor poudarja, povsod in nekritično uporabna!). Tudi uporaba *C 14* v kosteh ni brez pomena za datacijo itd. Seveda — s tem se ne bo ukvarjal neposredno najbrže niti arheolog niti antropolog, toda vedeti mora za te metode in poskušati najti strokovnjaka, ki jih bo izvedel (fiziologa, kemika). Skratka — tu je velika in tesna povezanost arheologije s prirodnimi vedami, ne le s fizično antropologijo. Prav tako bi se našla zveza z botaniko (analiza peloda, oglja itd.) in zoologijo, zlasti domačih živali, njih razvoja, pa tudi lovnih živali itd. In končno (dasi še nisem naštel vseh zvez z drugimi strokami) še povezanost z etnologijo: arheolog mora biti orientiran o običajih, o ergologiji, o oblačilih, o lišpu itd. sodobnih t. im. primitivov, ki žive deloma še (ali so vsaj do nedavne dobe živeli) v paleolitiku, mezolitiku in neolitiku z vsemi družbenimi formacijami v zvezi z ekonomiko, ki se spreminja od nabiralske in lovske v pastirsko in poljedelsko. Spoznal bo tudi, da kot »litične« označevane dobe (in kulture) nikakor niso samo litične, temveč — vsaj ponekod, v konkretnih geografskih in klimatičnih področjih — celo pretežno »lesene« (ksilotične) in kostne (ostične). Tudi človek ledene dobe si še ni delal loncev, temveč je za prenašanje vode najbrže uporabljal živalske mehe ali pa bambusova debbla, oziroma dele debbla i. pod.; in »vrvi« si tudi še ni izdeloval iz konoplje, temveč iz ovijalk ali ličja ali trav itd. Kako si je pripravljajl ogenj, ne vemo; da poznajo za to sodobni »primitivi« mnogo načinov, pa vemo; in večinoma uporabljajo les, ne kresilnika.

Iz vseh teh opazovanj sodobnih primitivov (ki nosijo to ime često po krivem!) sklepa arheolog lahko na družbeno ureditev ljudstva, ki ga raziskuje le na podlagi včasih bornih, včasih bogatih ostankov kosti in kulture. Močno obrušeni zobje mlajših ljudi dokazujejo vsekakor močno uporabo zobovja;

⁷ Oakley, K. P.: The Fluorine-Dating Method. Yearbook of Phys. Anthrop. 1949 (Viking Fund), New York 1950.

lahko, da je to le od nezmeščane, ev. surove hrane, lahko pa tudi, da so n. pr. kakor Eskimi žvečili kože, da bi ostale mehke; kajti kemičnega postopka strojenja (razen ev. obdelave s pepelom in urinom) še niso poznali. Obratno ima arheologija velik pomen za biološko antropologijo, kakor pravi Fleure⁸ čisto jasno in pravilno: »*To understand the mixtures in a population, we need to link our studies of biological characters with those of archaeology; but this should be done with care to argue from differences of distributions of characters.*« In zveza vseh treh področij je podana v naslednjih besedah: »Toda . . . proučevati moramo materialno kulturo sodobnih ljudstev. Njihovi izdelki iz lesa, kamna, kovine, ličja itd. odkrivajo spretnosti, ki se povezujejo na eni strani s fizičnimi lastnostmi in na drugi ne samo s tradicijami, temveč tudi z duševnimi sposobnostmi, ki vplivajo na družbeni razvoj.« Ter dalje: »In proučevati moramo ne le, kar izdelujejo, temveč tudi, kaj jedo in kako to pripravljajo. Hrana ima zvezo z zdravjem in z življenjsko silo.«⁹

Jasno je, da ima etnolog podobne izmenjalne zveze z arheologom, da pa mora poznati tudi, in to dobro, somatologijo raziskovanih ljudstev; in obratno, fizični antropolog in arheolog etnologijo, oziroma posebno paleoetnologijo. Etnologija se še marsikje (pri nas pa precej dosledno) zamenjuje z etnografijo. Toda etnografija je le popis določenega ljudstva, etnične skupine, s fizičnega in kulturnega vidika, pri čemer obsega ta pojem (kultura), da citiram Kroeberja,¹⁰ »*a society's customs, traditions, tools and ways of thinking.*« Jasno je, da ima prav kultura daljnosežen vpliv na razvoj človeka, skupine kakor posameznika. In kakor je Marx podal svojo sodbo: »*Es ist nicht das Bewusstsein der Menschen, das ihr Sein, sondern*

⁸ Fleure, H. J.: The Institute and Its Development. Presidential Address. Journ. Royal Anthropol. Inst. 76, Part I, 1946, London 1949.

⁹ V originalu: »*But . . . we need to study material culture of present-day peoples. Their work in wood, stone, metal, fibre and so on reveals skills which link up on the one hand with physical characteristics and on the other not only with traditions but also with mental aptitudes affecting social development.*« In dalje: »*And we need to study not only what is made but also what is eaten and how it is prepared. Foods have a relation to health and vigour.*«

¹⁰ Kroeber, A. L.: Anthropology. Scient. American, Sept. 1950.

umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Berufssein bestimmt,«¹¹ tako zaključuje ameriški antropolog Kroeber — po pregledu petdesetletnega terenskega dela — »*On the whole in this field of culture-personality relations it is the culture that has so far proved to be the active and molding force, and personality the molded element*«. »*Personality*« pa je — jasno — tudi *physis* človeka. Ni oporekati, da more telesna hiba (n. pr. grba, krajša noga, slepota itd.) močno vplivati na formacijo osebnosti (*personality*), toda prav tako je gotovo, da jo konkretna kultura lahko obvlada, popravi, t. j. pritegne v kolektivno življenje, ali pa izloči in s tem še bolj popači (ev. dokončno uniči) osebnost prizadetega. Toda tu gre za posamezne patološke ali vsaj abnormalne primere, ob katerih je vsekakor lahko pokazati soodvisnost, še več, celoto in enoto fizične in duševne osebnosti z določeno kulturo, družbo in načinom mišljenja (*the ways of thinking*«, kakor pravi Kroeber). O tem torej sodobna antropologija ne dvomi.

Toda etnologija je nekaj drugega kakor popis poedinih ljudstev in kultur. Etnologija je v najslabšem primeru primerjalna etnografija, v najboljšem pa skuša dognati zakonitosti družbe, kultur, človeka kot družbenega bitja. Ker pa je njen »objekt« človek, je jasno, da je tudi etnologija povezana s fizično antropologijo, da mora upoštevati tudi somatične znake, kakor mora bioantropolog poznati vsaj v velikih obrisih dognanja in zakone etnologije, oziroma, kar je širša in boljša oznaka, kulturne antropologije. Takšna stična problematika je n. pr. deformacija glav, ki jo najdemo na mnogih krajih sveta, v Melaneziji, južni in Severni Ameriki, pa tudi v Evropi in Afriki. Izvaja se na več načinov, ki so točno določljivi tudi še na lobanjah odraslih oseb, bodisi samo z mehkim povijanjem ali s poševno ali pokončno deščico, oziroma trdo podlogo v zatilju ali kombinirano. Deformacija glav je problem in naloga kulturne in fizične antropologije. »Kulturni« antropolog mora za tolmačenje in opis poznati anatomijo in »fizični« antropolog načine deformacije in kar je

¹¹ Cit. H. Kühn: Die Kunst der Primitiven. München 1923.

s tem v zvezi. V zadnjem času sodijo nekateri antropologi,¹² da je n. pr. hiperbrahifekalija, da celo pojav brahikefalizacije sploh, pretežno posledica posebnosti trde zibelke za novorojenčka, v kateri ta leži trdno privezan na hrbtu, tako da se zatilje splošči. Dasi sem prepričan, da ne more biti vzrok brahikefalije s a m o t a (videti samo en vzrok zavaja kaj lahko v mehanične razlage in gotovo ni dialetkično!), je nedvomno res, da je treba misliti na to. In potem se nam naenkrat vprašanje razširi v problem, zakaj najdemo n. pr. med starimi Slovani skoraj samo dolih- in mezokefale (kakor iz te dobe v Evropi precej splošno): od kdaj so začeli uporabljati zibelke in kakšne? Ali so prej nosile matere dojenčke na hrbtu kakor n. pr. večina črnk in toliko drugih žena po vsem svetu? Ali kako drugače? Ker pa imamo pojav brahikefalizacije tudi pri mnogih domačih živalih, pa tudi pri jamskih medvedih, svarim še enkrat pred pretiravanjem le enega, čeprav morda važnega faktorja kot vzroka tega pojava.

Deformacija glave je gotovo že star običaj, s katerim se, kakor n. pr. s trepanacijo srečava lahko tudi arheolog. Tako je nujno, da vé nekaj ne le o različnih tehnikah trepanacij, temveč tudi o tem, kako sodimo po robovih kostne rane, ali je bolnik operacijo preživel ali ne. Gotovo bo poklical k sodelovanju tudi etnologa; toda kakor glede na fizično antropologijo, mora tudi glede na etnologijo poznati nekaj osnovnih dejstev, predvsem seveda tista, na katera utegne naleteti pri svojem terenskem delu. In tako je za arheologa najvažnejša etnologija primitivov, ki žive danes na stopnji nabiralcev in lovcev ali pa v začetku vrtnarstva in poljedelstva. S temi ljudstvi, njihovimi običaji in načini življenja, skratka z njihovimi kulturami, se ukvarja predvsem paleoetnologija, veda, ki svoja spoznanja upravičeno lahko projicira nazaj v zdavnaj pretekla tisočletja, tja v ledeno dobo, ko so tudi naši neposredni predniki živeli še v kulturah brez kovin in brez pismenosti. Naj navedem samo nekaj primerov, kako paleoetnologija osvetljuje

¹² Coon, C. S.: *The Mountains of Giants*. Papers Peabody Museum, 23, 1. Cambridge, Mass., 1950.

Ewing, J. F.: *Hyperbrachycephaly as Influenced by Cultural Conditioning*. Ibidem 23, 2. Cambridge, Mass., 1950.

kulture naših davnih prednikov, ki jih nam skuša s pomočjo terenskih, konkretnih materialnih izsledkov rekonstruirati arheolog.

A. C. Blanc je nedavno¹³ primerjal način, kako je bila neandertalska lobanja iz Mte Circea razbita, z načinom, ki ga še danes uporabljajo nekateri kanibalski Melanezijci: da bi prišli do možganov, povečajo naravno odprtino zatilne rupe (*foramen magnum*) z razbitjem deloma krepkega, vendar lahko zdrobljivega lobanjskega dna. Odprto je vprašanje, ali so to tehniko uporabljali res neandertalci, ali pa so jo uporabljali naši neposrednejši predniki (*Homo sapiens fossilis*) na neandertalcih, ki so jih ujeli in pojedli (kakor se je to menda zgodilo tudi v Krapini, Čoukoutjenu in še marsikje). Toda vsekakor dokazuje ta najdba (Mte Circeo), da je bila ta tehnika razbijanja lobanje znana že v paleolitiku; ta tehnika seveda terja, da bodi glava žrtve prej odrezana ali odsekana od trupa; to tehniko najdemo danes večinoma v zvezi s posebnim kultom lova na glave in češčenja lobanj (ne vedno le človeških, temveč n. pr. tudi medvedjih, kakor pri Ainih, pa tudi v paleolitiku, n. pr. Mixnitz). Znane so nam pa tudi še druge tehnike, kako spraviti možgane iz glave; v Južni Ameriki so to delala nekatera plemena n. pr. skozi usta žrtve, oziroma skozi nebenco, ki so jo razbili. Toda tam možganov navadno niso pojedli, pač pa so jih morali odstraniti zaradi posebne preparacije lobanje v zvezi s češčenjem lobanj.¹⁴

Brez pomena za arheologa in paleontologa tudi niso tale zanimiva dejstva: Določen telesni znak utegne biti v zvezi s socio-kulturnimi in z naravnimi (n. pr. klimatskimi) faktorji; na to možnost smo že opozorili, ko smo omenili brahikefalizacijo in hiperbrahifekalne glave mnogih ljudstev in celih populacij. Coon, Garn in Birdsell¹⁵ opozarjajo na takšne zveze tudi glede majhne višine ljudstev jugovzhodne Azije, ki živijo pretežno od poliranega belega riža, ne da bi obolela kakor te hrane nevajeni belci za pelagro, hiperkeratozo itd. Z dodatkom določenih vitaminov, s katerimi prihajajo v

¹³ Blanc, A. C.: V Ill. London News, Feb. 25, 1950. Pg. 292.

¹⁴ Prim. n. pr. Gusinde, M.: Kopftrophäen in Amerika. Ciba Zschr. V, Nr. 49, Basel 1937.

¹⁵ Coon, C. S., Garn, S. M., Birdsell, J. B.: Races. Springfield. Ill., 1950.

telo t. im. *trace elements*, ki jih avtohtono prebivalstvo dejansko uživa s svojo normalno hrano, lahko tudi pri belcih škodljive posledice te sicer enostranske hrane omilimo ali preprečimo. Zdi se tudi, da ni brez pomena, ali določeno hrano uživamo od zgodnje mladosti, da se telo nanjo privadi. Na drugi strani je majhna rast značilna pri vseh arktičnih prebivalcih. Zdi se, da je razmerje telesne površine do mase posebno važno, važno pa tudi razmerje do končin. Daljše ekstremitete izžarevajo več toplote, zlasti če kosti in vaskularni sistem niso dovolj zaščiteni po debelejši plasti mišic in tolščice. Omenjeni avtorji trdijo, da mraz stimulira delovanje nadledvičnih žlez (*glandulae adrenales*), da izločajo več kortikalnih hormonov, ki povzročajo kopičenje maščob, razvitek mišičja in zgodnejšo osifikacijo med epifizami in diafizami dolgih kosti, kar je važno zlasti v zgodnji rastni dobi, pri otrocih. Tudi to je morda vzrok, ki ga ne kaže prezreti pri razlagi telesnih oblik, proporcij in velikosti. Poleg vsega tega je seveda hrana in obleka posebno važna zaščita telesa pred mrazom — in tu gre spet bolj za problem kulturne antropologije.

Vemo, da se višina ljudi vseh moderno civiliziranih narodov veča, na Japonskem prav tako kakor v Evropi in Ameriki. To pripisujemo navadno higijeni v najširšem pomenu te besede; k temu pojmu sodi tudi, da si znamo danes mnogo bolje umetno uravnavati toploto z oblačili, načinom stanovanja in kurjave, kakor so si to znali urediti naši srednjeveški predniki, ki niso bili tako visoke rasti (kar primerjajmo n. pr. viteške oklepe!), ki pa so — kar vidimo lahko na okostjih po znakih revmatizma — trpeli mnogo zaradi vlage in mraza. Prav tako seveda tudi jamski človek. In ne samo jamski človek, temveč tudi jamski medved in druge bolj ali manj trajno v vlažnih, hladnih jamah prebivajoče živali.

Prej sem že mimogrede omenil ksilotično kulturo, ki da je bila verjetno sodobna, ako ni — vsaj marsikje — starejša od litičnih kultur. Še danes žive Jumbri v Zadnji Indiji¹⁶ v pragozdni džungli kot najprimitivnejši nabiralci brez kamnatega orodja, dejansko v ksilotični kulturi, celo še brez kopja! Vse orodje — saj ga ni veliko — je le iz lesa, listov, ličja,

¹⁶ Bernatzik, H. A.: Die Geister der Gelben Blätter. Leipzig 1941.

skratka iz rastlinskih surovin (predvsem pač iz bambusa). Jasno je, da moramo računati povsod tam, kjer ni dovolj kamnov, prodnikov, zlasti kremenjaka, kresilnika ali obsidiana, z orodjem iz drugih dostopnih surovin. Ponekod je to le les, drugje, ob morskih in rečnih obalah, pridejo v poštev školjčne lupine, polževe hišice, razna ribja in druga okostja itd. Z orodjem je v najtesnejši zvezi vsa ekonomika in seveda tudi narobe, oboje pa je močno odvisno od prirodnih danosti. In vse to zopet vpliva na formacijo družbe. Družbena ureditev vedno potujočih nabiralcev in lovcev je nujno drugačna od družbene ureditve vsaj začasno ali celo stalno naseljenih ljudstev. Z ekonomiko je v zvezi velikost in značaj družine, njena vloga v družbi, številčnost plemena, in ta spet z napredkom tehnične kulture itd. Vse to pa so kulturne prvine, ki morajo nujno zanimati arheologa, ako noče biti le zbiralec dejstev, temveč tudi znanstveni delavec, ki skuša dognati zakonitosti v razvoju družbe. Pisanost kultur in družbenih odnosov je še danes zelo velika, in to med primitivi znatno večja kakor pri civiliziranih ljudstvih in narodih.

Poleg Jumbrijev so seveda še danes druga pragozdna ljudstva, n. pr. mnoga indijanska plemena v vsem obširnem porečju Amazonke, v srednji Afriki Pigmejci, ki lahko živijo brez kamna in kovin in so razvila svoje posebne kulture, zelo važne za razumevanje življenja naših davnih prednikov v toplih medlednih dobah. Pri tem pa je treba upoštevati razlike, kajti Pigmejci so n. pr. od sosednih kulturno više razvitih črncev že zdavnaj prevzeli tudi železne osti, ker so spoznali njihovo korist za lov. Tako se lahko primeri pri nekih ljudstvih kulturna sprememba, medtem ko se pri drugih (sicer v enakem ali podobnem okolju živečih) zaradi izolacije stara kultura ohrani. Andamanci n. pr. si do sedanjosti niso znali sami pripraviti ognja (dasi ga uporabljajo) in nimajo niti besede za ogenj v svojem jeziku.

Na drugi strani je študij današnjih Eskimov in Fueginov posebno važen za razumevanje načina življenja v časih zaledenitev. Fuegini, zlasti plemeni Alakaluf in Jaghan,¹⁷ so n. pr. predvsem obalni in morski nabiralci in lovci, ki so bolj ali

¹⁷ Bridges, E. L.: Uttermost Part of the Earth. New York 1950

manj stalno naseljeni, kar dovoljuje njihova posebna ekonomika. Čisto drugače je z Eskimi, katerih so eni — starejša stopnja kulture — navezani na severnega jelena, kakor so bili pralovci magdalenjena, drugi — mlajša kulturna stopnja — so navezani na morski lov. Prvi so nomadi, vendar ne venomer potujoči, temveč le dvakrat na leto se seleči. Podobno je z nekaterimi laponskimi plemeni; nekatera so navezana na severnega jelena in potujejo z njim dvakrat na leto skozi Skandinavijo, spomladi iz notranjosti k morju, jeseni nazaj; drugi so naseljeni ob obali in živijo od ribolova. Jasno je, da morajo nastati razlike v ergologiji in v vsej kulturi. Vsa ta ljudstva so v materialni, pa tudi v družbeni kulturi razvila svoje posebnosti, ki jih mora vsaj v osnovnih potezah poznati tako arheolog kakor fizični antropolog. Kajti s kulturo je v zvezi — kakor pravi F l e u r e (l. c.) — ne le, kaj narodi jedo, temveč tudi kako to jedo, kako si jed pripravljajo. In to vpliva — poleg drugih faktorjev — tudi na telo (na *physis*). Podobno je z obleko, ki ima svoje značilnosti; toda Fuegini na Ognjeni zemlji živijo v zelo ostrem in mrzlem podnebju skoraj nagi in niso nikoli prišli dalje kakor do primitivnega kožuha, ki čisto pokriva komaj prsni koš. V zvezi z ekonomiko je pri teh ljudstvih bolj razvita podkožna tolšča, kar velja zlasti za Fuegine in Eskime, ne pa tako za Laponce, ki živijo vendar v nekaj prijetnejšem podnebju.

Na zvezo arktičnih ljudstev Starega sveta z magdalenjen-skimi lovci so mislili že mnogi avtorji (med prvimi M o r t i l l e t)¹⁸ in zares zasledimo nekatere podobnosti tudi v umetnostnih produktih, tako po predmetu, vsebini, kakor po slogu, in seveda tudi po materialu (kost, ribja kost, rogovje severnega jelena, slonova kost — dejansko še mamutova, tedaj in danes!). Vse to je nedvomno važno za arheologa, kakor so, jasno, arheološka odkritja važna za etnologa in fizičnega antropologa.

Posebno zanimiva zveza z mlajšim paleolitikom se da slutiti prav po umetnostnih spomenikih med tedanjimi lovci in današnjimi Grmičarji v Kalahari v južni Afriki. Kakor že doslej, naj tudi tu samo naznačim dejstva, ki so le deloma jasna,

¹⁸ Laviosa-Zambotti, P.: Ursprung und Ausbreitung der Kultur. Baden-Baden 1950.

večidel pa še danes problematična, ki pa vendar zadevajo arheologijo, etnologijo in fizično antropologijo. Mislim tu na znane paleolitske Venere, posebno na dve: t. im. *polichinelle* iz Mentoneja (Grimaldi) in na Venero iz Savignana. Ti dve namreč imata dejansko razvito steatopigijo za razliko od drugih sicer zelo debelih in z mogočnimi boki izdelanih, vendar ne tipično steatopignih.¹⁹ Steatopigija kot skupinski znak je znana danes skoraj izključno le pri Grmičarkah. To posebno obliko tolščne zaloge pa upodablajo tudi še sodobni Grmičarji kot bistven ženski atribut in vemo tudi, da je dejansko lepotni ideal; zato skrbne matere to vsekakor že prirojeno nagnenje še posebno gojijo na svojih dozorevajočih hčerkah. Kakor kažeta omenjeni dve figurici, so svojčas steatopigijo poznali tudi v evropskem paleolitiku. Zdi se, da pa ni bila splošna lastnost tedanjih žensk, kajti tedanji umetniki so bili veliki realisti, kakor vemo iz vseh umetnostnih spomenikov zlasti orinjasjena (realistične upodobitve lovnih in drugih sesalcev, rib, ptičev, listov, ljudi, zlasti žensk), temveč le nekaterih. Katerih? Tu nam priskoči v pomoč spet fizična antropologija. V Grimaldiju (Mentone) so namreč našli leta 1906 dve okostji, ki sta kazali nekatere značilnosti današnjih črncev, še več, ki ju je Verneau označil precej določno za pragrmičarski.

Sploh pa spominjajo tudi magdalenjenske podobe v marsičem na mlajše afriške umetnine. Poučujejo nas o tedanjem orodju in orožju (vemo n. pr., da je bil lok že znan) ter o običajih (n. pr. ples žen okoli mladeniča) in mnoge nam po svojem realizmu približujejo tudi fizično podobo tedanjih ljudi (n. pr. portret iz Angles sur l'Angline).²⁰

Toliko kot še vedno nerešen je problem nekaterih kultur-
nih (kult Sonca, megaliti), pa tudi fizičnih podobnosti med starimi Egipčani, Asirci, Hetiti, »Pramalajci«, Inki ter Oceanijo (G. Elliot-Smith, Bernatzik, Heyerdahl i. dr.) ali kulturne podobnosti švicarskega neolitika in Melanezije

¹⁹ Passemard, L.: *Vénus stéatopyges*. Nimes 1938.

Škerlj, B.: *Über Steatopygie und Pseudosteatopygie*. Ciba Zschr. IV, Nr. 45, Basel 1937.

²⁰ Garrod, D.: *Finding the Earliest Realistic Portrait in the History of Man*. Ill. London News, July 1949, str. 91/92.

(G r ä b n e r).²¹ V vseh teh primerih bomo do rešitve teh znanstvenih problemov razvojne zgodovine človeštva prišli le v sodelovanju arheologov s fizičnimi antropologi in paleoetnologi. Vse to so problemi antropologije, fizične in sociokulturne, ki se ne dajo strogo ločiti, so pa zelo zamotani. Vprašanje višine in proporcij ljudi se n. pr. ne da rešiti samo s študijem hrane in toplote; to bi zapeljalo v mehanistično razlaganje; problem je treba reševati res kot celoto, upoštevajoč vse dele in možnosti res dialektično. Toda na zgornjih primerih, kako vpliva zdaj kak kulturni faktor, drugič pa naravni na telesne lastnosti ali znake, je hkrati razvidno, kaj more biti polje specialista, kako pa delo specialista samo na enem področju brez povezave s celotno problematiko vprašanja ne more zadovoljivo rešiti.

Tako nas pač vsi ti primeri, ki bi se dali še znatno pomnožiti, prepričujejo o tesni povezanosti vseh treh ved: fizične antropologije, paleoetnologije in arheologije. Še posebno pa je treba tu podčrtati važnost paleoetnologije kot najmlajše od naštetih ved, ki se s svojo posebno nalogo, da namreč pojasnjuje na podlagi študija sodobnih primitivov in arheoloških ostalin žitje in bitje naših prednikov od paleolitika dalje, šele uveljavlja. Čim popolnejšo rekonstrukcijo naše prazgodovine dosežemo lahko le v skupnem delu (*teamwork*, kakor pravijo Amerikanci) več specialistov teh strok. In študij vsake teh strok zahteva danes, da se vanj uvrstijo tudi osnovni tečaji vsaj iz ostalih dveh. Prav ta študij pa je tudi posebno važen za globoko spoznanje, da je vsakršen etnocentrizem, t. j. prepričanje, da je lastna kultura in civilizacija najboljša, najvišja, da, edino zveličavna, zmoten in nujno vodi do sovraštva med ljudmi. Čim širše spoznavanje raznih kultur, prazgodovinskih, zgodovinskih in sodobnih, nas prepričuje na eni strani o pisanosti človeškega duha, na drugi pa odkriva globoke korenine, skupne vsemu človeštvu, in s tem gotovo pomaga izoblikovati resnični humanizem. V tem pa je globlji filozofski pomen teh treh ved, vsake zase, posebno pa še v njihovem skupnem delu.

²¹ Gl. Laviosa-Zambotti l. c.!

SUMMARY

Archæology, Palæoanthropology, and Palæoethnology

We live in a time of hyperspecialization of our activities and therefore we must, sometime at least, bear in mind that, as other sciences, anthropology, too, has its common subject — Man — whom the special anthropological sciences (as e. g. physical anthropology, palæoanthropology, demographics, systematical anthropology, etc., on one hand, and ethnography, archæology, sociology, etc. etc., on the other) investigate by specific methods. Thus anthropology is not a single science, but it consists of many sciences; so we had better speak about anthropological sciences. Although some authors in some European countries still hold the view that anthropology is the synonym for physical anthropology, this view does not seem to be justified any more. Physical anthropology is only one of the anthropological sciences, but it has close connections to other sciences within the same frame, not the least to some of cultural anthropology mentioned above. And further there is — in agreement with Shadé (l. c.) — a need of general anthropology, too.

This short paper being issued in an archæological review, we may stress some aspects on the anthropological sciences from this point of view. It is clear, I think, that the connections between the particular anthropological sciences are the closer the more we are considering our contemporary primitive cultures or the more we are digging up the past. And archæology, physical palæoanthropology, and palæoethnology are maybe connected the closest. A modern archæologist has to be trained not only in historical sciences and classical philology but also in natural sciences. He has to know a lot of the physical appearance of our ancestors, both remote and later ones. He ought to be acquainted with some biological vistas, as e. g. the morphology (or typology) *per se* is not a measure for the age and chronology of finds. It means e. g. that the Neanderthals ought not to be older than the non-Neanderthals only because of their neanderthaloid characters. And so it must be clear to the archæologist that the Neanderthals could be the victims of non-Neanderthals without being cannibals who ate one another, as assumed by some authors. Besides, the archæologist must have, some basic knowledge about pleistocene stratigraphy, palæontology, etc. as he knows that the artifacts (tools, weapons, etc.) by their typology only are not always and everywhere characteristic for a certain chronology.

But physical anthropology is important to the archæologist dealing with much younger periods up to the Middle Ages. He must know something not only about the *physis* of Man but also something about palæozoology, and the modern methods (C 14, fluorine

test etc.) of those sciences even if he will not practice them himself. It is true, of course, that he has to know even more about the cultures of our contemporary "Primitives" who live in lithic, xylothic, etc., cultures as gatherers, hunters, or primitive agriculturists. We fully agree with Fleure (l. c.) and Kroeber (l. c.) and others who stress the importance of traditional customs (inclusive food) for the development of a given culture and of the human body. But — in some aspects — the same may be stated *vice versa*, too.

So it is clear that the physical anthropologist as well has to consider a great amount of facts gathered by the fieldwork of ethnologists (or — better — cultural anthropologists) and archaeologists. There is an entireness and unity of the physical and psychical personality with a certain culture, society, and "the ways of thinking" (Kroeber). There are many great problems which may interest not only the physical anthropologist but also the archaeologist and the cultural anthropologist (especially palaeoethnologist). Such a problem is e. g. the head deformation (intentional or unintentional through the postnatal treatment of the infant) and the head form considered as a character of »race«, the brachycephalization problem, etc.; the problem of head hunting and cannibalism from the palaeolithic up to the present; the problem of trepanation; the problem of growth, of body build (somato-type), etc. The problem of family size is quite clearly connected with the culture (gathering, hunting, agriculture) and so is the role of the family in a given society; there are also connections to the development of the offspring, both physical and psychical, not to mention the important demographical moments.

The study of the Yumbries (Phi-Tong-Luang) in the Malayan forests or of the Indians in the Amazonas jungles is quite as important to understand our remote ancestors from the interglacials as is the study of the Eskimos or Lapps to understand our ancestors from the glaciations. There are still open questions as e. g. the possible connection between the Magdalenian hunters and our arctic contemporaries; or between the Grimaldi »negroes« and the Kalahari Bushmen; or the problem of cultural and even physical parallels between ancient Egypt, Mesopotamia, Indies, Malaysia, Peru, and Polynesia, etc., etc.

All these problems can be successfully solved only by teamwork of specialists; yet of speciallists who are aware of the whole complex of questions, who know that e. g. steatopygia is quite as important to the archaeologist as to the physical or cultural anthropologist; who know that rockpaintings of the palaeolithic peoples and our contemporary Bushmen are equally important to the physical and cultural anthropologist as to the archaeologist; and so on. There is perhaps no field in which the great questions of Man can be solved by a single anthropological science. If we are convinced of it then

it is clear that the education of a modern anthropologist ought to contain lectures on the main problems of all anthropological sciences — there is a need of general anthropology for all students of anthropological sciences. But — for the arhæologist to whom this short paper is addressed in the first place, physical palæoanthropology (the science of the physical evolution of Man) and palæoethnology (the science which deals with the contemporary primitive cultures and, in connection with arhæology, explains the life and customs of our ancestors from palæolithic periods up to the present) are of special importance.

K ODKRITJEM NOVIH PALEOLITSKIH POSTAJ V AVSTRIJSKIH ALPAH

S. BRODAR

V sosednji Avstriji je po prerani smrti J. Bayerja zavladovalo zatišje v paleolitskem raziskovanju. Medtem ko je glacialna geologija napredovala, ni bilo nobenih pomembnejših paleolitskih odkritij. Po zadnji vojni pa je prišlo do novega razmaha, o čemer priča 5. zvezek revije *Archaeologia Austriaca* (1950), ki je od prve do zadnje strani ves izpolnjen s paleolitikom. Zlasti je napredovalo raziskovanje paleolitika v Alpah, kjer je M. Mottl odkrila in raziskala več novih paleolitskih postaj ter kritično premotrila tudi nekatere, ki so bile že prej odkrite. Ker so ta odkritja tesno povezana z alpskimi in predalpskimi postajami na ozemlju Slovenije, zgoščujejo pogled na paleolitsko poselitev južnoalpskega ozemlja in so pomembna za presojo celotnega alpskega paleolitika, je prav, da se tudi mi seznanimo z njimi in dodamo nekaj potrebnih opomb.

Jamo Lieglloch označuje M. Mottl (1950 b) izrecno kot novo odkrito »olševsko postajo«. Do 100 m je dolga in leži v višini 1290 m pod navpično steno 1515 m visokega vrha Krahsteina, v območju zgornjega toka reke Enns pri Tauplitzu, okraj Klachau. Posameznim najdbam paleolitskih sledov, ognjišč in kosti jamskega medveda je leta 1950 sledilo sistematično raziskovanje. V nasprotju z izdatno sedimentacijo v Potočki Zijalki na Olševi, a tudi v drugih naših paleolitskih postajah, je obseg odloženih plasti v jami Lieglloch le malo izdaten. V jamski veži so dosegli živa jamska tla že v globini poldruga do dveh metrov. Od srede jame do kraja, kjer skoro ni več postglacialnih sedimentov, pa dosežejo tri izrazito pleistocenske plasti le debelino, ki je manjša od 1 m. Temno-rdečerjavi fosfatni ilovici, ležeči na živi skali in vsebujoči

le malo na površini preperelega grušča in malo kosti jamskega medveda, sledi tenka plast sivorumene, plastične pasovite ilovice z neznatno količino drobnega grušča ter le s posameznimi kostmi jamskega medveda in volka. Krovno plast tvori svetlorjava ilovica, pomešana z drobnim in ostrorobotim gruščem, s številnimi kostmi jamskega medveda in jelenov, a tudi z nekaterimi kostnimi ostanki volka, kozoroga, mrmotice in snežne miši.

Spodnjo fosfatno ilovico prisoja M. Mottl risswürmskemu interglacialu. V njej so bila sicer ugotovljena ognjišča, toda samo dve od podočnjaka jamskega medveda odbiti rezilci in atipično, malo retuširano, kot strgalo rabljeno rezilo iz temnosivega roženca. Zelo tenko srednjo plast brez kulturnih ostankov pripisuje würmu I, toda krovna plast z olševsko kulturo naj bi pripadala interstadialu würm I — würm II.

Inventar nove olševske postaje je sicer skromen, toda značilen. Že precej razvit aurignacien razodeva dvojica kamenih artefaktov iz gostega sileksa, terminalno poševno obdelano rezilce iz kalcedona s stopnjevito strmo retušo in kot strgalce rabljeno majhno rezilo z obrobno votlo izjedo. Koščeno olševsko konico mladečkega tipa (Lautschertypus) so našli samo eno in sicer z oddrobljenim spodnjim koncem in ne tako ploščatovitko, kot jih je večina iz Potočke Zijalke, temveč bolj široko-ovalnega prereza, kot n. pr. primerki iz Špehovke in iz Drachenhöhle pri Mixnitzu. Manj značilna je koščena igla brez ušesca. Pač pa dobro označuje olševsko kulturo štirikrat preluknjana piščal jamskega medveda. Poudarka je vredno, da so ugotovili tudi tu, prav tako kot v Potočki Zijalki, spremno industrijo priložnostno rabljenih kostnih odlomkov in zobnih rezil. Dve manjši ognjišči z ostanki smrekovega oglja pripisuje M. Mottl opisanemu že razvitemu aurignacieniu. To nikakor ni v skladu s priloženima risbama podolžnega in prečnega profila, kjer sta vrisani obe ognjišči pod sivorumeno plastično ilovico, prisojeno že würmu I, medtem ko izvirajo omenjeni kulturni ostanki iz krovne plasti.

Med avstrijske visokoalpske paleolitske postaje je šteti tudi jamo Salzofen (2000 m) v Totes Gebirge. Na številne ostanke jamskega medveda in na kulturne sledove je že pred vojno naletel O. K ö r b e r (1931), po vojni pa je opravil

revizijo K. E h r e n b e r g (1949, 1950). V tem območju vzhodnih severnoapneniških Alp, ki ga je pokrival v dobi glaciala debel leden oklep, je našel že prej J. B a y e r sledove navzočnosti paleolitskega človeka (Warscheneck) in domneval, da gre za isto kulturno stopnjo, kot jo imamo v Potočki Zijalki, pripadajočo toplemu aurignaškemu presledku med t. i. moustérijskim in solutréenskim poledenitvenim sunkom.

Tudi v jami Salzofen so plasti po debelosti le malo obsežne (1,00—1,50 m). Najdbe O. K ö r b e r j a, ki jih je kritično premotrila M. M o t t l (1950 c), izvirajo iz fosfatne rdeče ilovnate plasti. Le 15 cm pod površjem jamskih tal je odkril O. K ö r b e r obenem z ostanki smrekovega oglja koničasto kremenasto strgalo, ki ga je označila A. B o w l e r - K e l l e y kot tipično moustérijsko strgalo. Zlasti konica artefakta je dobro obdelana. Ob robovih ima precej ploske retuše v več vrstah. Poševna udarna ploskev je gladka z udarnim kotom 108°, kar bi po mnenju M. M o t t l o v e kazalo na primitivni aurignacien ali moustérien z acheulsko tradicijo.

Iz kostnega inventarja je M. M o t t l izločila mnogo po naravni poti povzročenih, artefaktom podobnih tvorb. Vendar je ostalo še precej primerkov, ki so bili v rokah človeka, n. pr. razni tipični kostni odlomki, nekaj zobnih rezil, obdelan podoben jamskega medveda, koščeno odiralo, koščene konice za vrtanje in vbadanje. Pomembno je odkritje dveh prstnih členkov divje kože z umetno izvrtano luknjo ob strani in preluknjane nadlahtnice jamskega medveda. V teh najdbah vidi M. M o t t l »moravskim in jugoslovanskim primerkom ustrezajoče tipe«. Glede na kostni inventar bi mogla priti v poštev olševska kultura. Kajti z lovom tesno zvezani ostanki in maloštevilnost artefaktov, ki jih je človek prinesel v jamo in zopet odnesel, kažejo, da gre za lovsko postajo in le za kratko bivanje paleolitskega človeka. Toda ker v jami niso odkrili nobenega koščenega artefakta mladečkega tipa, ker izvirajo vse najdbe iz risswürmske fosfatne plasti, dalje, ker so enake najdbe ugotovili drugod tudi v interglacialnem protoaurignacienu in ker glede na gladko in poševno udarno ploskev ni treba, da bi koničasto strgalo pripadalo moustérienu, prisoja M. M o t t l kulturno plast iz jame Salzofen raje primitivnemu aurigna-

cienu s clactonskimi in pozno acheulskimi elementi, t. j. kulturi, ki jo je izkopala leta 1948 v jami Repolust.

Jama Repolust (525 m) pri Peggauu med Gradcem in Mürz-zuschlagom na Štajerskem leži nasproti olševski postaji Badlhöhle in ne predaleč od paleolitske postaje Drachenhöhle pri Mixnitzu. Paleolitske najdbe iz te jame, o katerih poroča M. Mottl (1950 a), so v marsičem sorodne z našimi niže ležečimi predalpskimi postajami.

M. Mottl razlikuje štiri kulturne horizonte, od katerih nas zgodovinski in predzgodovinski v humusu ter neolitski v rumenorjavi pobočni ilovici manj zanimata. Posebno pozornost pa zaslužita naslednja, in sicer srednji aurignacien v sivorjavi plasti ter protoaurignacien v sivem pesku in v rdečerjavi fosfatni plasti. Oba horizonta loči tenka debelogrušcnata plast, ki naj bi bila sediment poledenitve würma I. Zgornji trije horizonti se v notranjosti jame popolnoma izklinijo. Še najdalj se razteza največ okrog 25 cm debeli srednje aurignacienski horizont, ki naj bi ga uvrstili v interstadial würm I — würm II, čeprav o sedimentu würma II prav za prav ni nobenega sledu. Vsekakor se njegova favna: jamski medved, rjavi medved, volk, lisica, jazbec, kuna zlatica, hrček, alpski svizec, divji prašič, velika vrsta navadnega jelena, bizon in kozorog le malo sklada s favno kakega poledenitvenega viška. Kulturnih ostankov je le malo. Strmo in totalno retuširano dvojno strgalo, rezilo z izjedo in dvojno praskalo govore, da se je človek starejše stopnje srednjega aurignaciena (Repolust II) le kratek čas zadrževal v jami.

Najnižji kulturni horizont, ločen, kot že omenjeno, s tenko plastjo debelega grušča od aurignaškega horizonta, ni nastajal ves čas v istih pogojih. Razmeroma tenki plasti sivega peska sledi namreč precej debela plast rdeče fosfatne ilovice. Zgornji sivi pesek prisoja M. Mottl končnemu odseku zadnjega interglaciala, vsekakor že blizu würma I, ker je med favno, ki vsebuje razen divjega prašiča iste vrste kot interstadialni aurignaški horizont, poleg leva in divje mačke tudi še nekaj arkoalpinskih in stepnih vrst, kot n. pr. obtečajna lisica, divja koza, vrsta težkega konja in snežna jerebica. V glavnem pa prevladuje kozorog. Kuril je tedanji človek smrekov, brezov in vrbov les, a ugotovili so tudi malenkostne drobce hrasta.

Spodnja najmogočnejša, temeljna, rdečerjava in razkrojeno gruščnata fosfatna plast naj bi pripadala drugi polovici riss-würma. V njej so ugotovili vse živalske vrste navedene v sivem pesku sklepnega odseka interglaciala, a pomnožene še z vrstami: alpski volk, panter, zajec, polh, jezevec, mamut in snežna miš. Poslednji dve vrsti se prav malo privilegata domnevemu interglacialnemu okviru. Med ogljem v višjih ognjiščih prevladuje hrast, ki ga spremljajo bukev, vrba in smreka ter posamič tudi cemprin. V spodnjih ognjiščih pa so ugotovili poleg iglavca le oglje cemprina. V nižjih legah je tudi izredno mnogo ostankov alpskega svizca ter snežna miš. Zato sklepa M. Mottl, da gre v nižjih legah fosfatne plasti, podobno kot v Ehringsdorfu, za hladnejšo in vlažnejšo periodo interglacialne klime. V smislu popolne razčlenitve pleistocena bi bilo misliti na prawürm.

Kulturne ostanke prisoja M. Mottl protoaurignaškemu človeku (Repolust I), ki se je šele po hladnejšem interglacialnem presledku pojavil v jami. Njegovo kameno orodje se ves čas nič ne izpremeni, le odcepki postajajo navzgor zmerom tanjši. Od okrog 2000 artefaktov in odbitkov je ena tretjina iz roženca, ostali dve iz kvarcitnega materiala. Obdelava spominja deloma na artefakte iz postaj Ranis 2, La Micoque, Ehringsdorf in Krapina ter kaže poznoacheulske značilnosti. Pri tem stopa močno v ospredje izrazita clactonska tehnika. Pravih moustérienskih znakov skoraj ni. Tipološko prednjačijo široke konice in široka rezila, dobro pa so zastopana tudi strgala. Vbadala so le posamezna, toda mikroliti so številni. Ne manjka pa tudi ozkih rezil, ki spominjajo na mlajši paleolitik. Kamena industrija je združena s koščenim orodjem. »Protolitskim gumbom« in iz zob izdelanim rezilom se pridružujejo koščena vbadala in koščene konice. Nekaj od njih je preluknjanih, kakor je prevrtan tudi volčji zob. Toda koščene konice mladečkega tipa ni med njimi. Protoaurignaška kultura iz jame Repolust izvira po mnenju M. Mottlove iz kontakta clactonske tehnike z acheulsko značilnostjo, kar povzroči primitivno mlajšepaleolitsko podobo, ki jo še ojači že ne več popolnoma primitivna kostna industrija. V mnogočem se sklada s švicarskim »alpskim paleolitikom«, prav posebno pa s šlezijkim, moravskim in jugoslovanskim praaurignacienom.

Zaradi takega gledanja pripoznava M. Mottl v Alpah samo »alpski aurignacien«, ki ga deli v še interglacialni protoaurignacien in interstadialni (würm I—II) srednji aurignacien. Prvemu prišteva industrijo iz jame Repolust I, kulturno vsebinsko švicarskih visokoalpskih postaj in inventar jugoslovanskih postaj Vindije ter Mornove zijalke. Drugi se izraža v kulturi »olševskih postaj«, namreč v avstrijskih jamah Repolusthöhle (II), Badlhöhle, Drachenhöhle pri Mixnitzu, Bärenhöhle pri Hieflauu, Liegloch pri Tauplitzu in v jugoslovanski Potočki Zijalki. Dosledno bi bilo treba po tej razdelitvi uvrstiti v prvo protoaurignaško skupino še naši postaji Njivice pri Radečah in Špehovko pri Zg. Doliču (plast III) ter zelo verjetno tudi kulturne ostanke v višjih plasteh Krapine. Drugi srednjeaurignaški skupini pa bi bilo še dodati Špehovko (plast II) ter Vindijo (plast IV in morda tudi III). Razmotriti bi bilo v tem pogledu tudi še vprašanje našega kraškega paleolitika, ki je prav gotovo v zvezi z alpskim. Večinoma atipični kulturni ostanki iz jame Pod Kalom in vse okolnosti teh najdb, ki jih R. Battaglia označuje kot »alpski moustérien« in časovno dodeli zadnji würmski poledenitvi, bi vendar utegnili spadati v širšem smislu k prvi protoaurignaški skupini. Prav tako bi prišla v poštev še v proučevanje zajeta bogata kulturna ostalina globljih in srednjih slojev Betalovega spodmola pri Postojni (Brodar, 1948), kjer je med dobre in goste silekse vsebujočimi plastmi izrazita plast s samo kvarcitnimi artefakti. Mnogo širokih odcepkov tudi tu razodeva clactonsko tehniko, vendar je na nekaterih artefaktih viden tudi odsev levalloiške tehnike. Med njimi pa nastopajo tudi posamezna ozka rezila. Ker je poročilo o protoaurignacieniu v jami Repolust le začasno, bo končna presoja možna šele po celotni objavi tako naše kakor tudi avstrijske postaje. Tedaj bo tudi aktualno vprašanje, ali je vztrajati pri označbi protoaurignacien v smislu primitivnega še interglacialnega praaurignaciéna, kakor ga je definiral K. Absolon po najdbah v najdiščih na planem ter v moravskih jamah. Morda ne bi bilo izključeno, da gre v vseh teh primerih za nadaljevanje tradicij iz starejšega paleolitika. Dejansko je mogoče le s težavo in ne popolnoma brez sile vključiti kulturno ostalino vseh teh postaj v okvir klasičnega francoskega sistema. Podoba je, da kvarciti, ki tu dominantno nastopajo, in deloma

tudi gigantoliti, niso samo posledica pomanjkanja boljšega materiala, temveč v zvezi z nosilcem kulture, ki je prvotno uporabljal izključno le kvarcite in se šele z razvojem prilagodil tudi drugemu materialu.

Za drugo srednjeaurignaško skupino je značilna že naprednejša kostna industrija, vodilna pa je koščena konica mladečkega tipa. Vendar nastopajo tipi primitivne kostne industrije še izdatno, a obenem stopa preluknjavanje kostnih odlomkov v ospredje. V kameni industriji prevladujejo tipi iz boljšega materiala (jaspis, roženec, lidit, deloma tudi opal, kalcedon in kresilnik). Visoka praskala, med njimi grebenasta, vbadala, bolj ali manj totalno retuširana ozka rezila in strgala z drobno, strmo retušo odločno razodevajo že višjo razvojno stopnjo aurignaciena. Toda ponekod so še prav pogoste psevdomoustérienske ali za sedaj bolje rečeno protoaurignaške oblike.

Zanimivo je, da se napredna mlajšepaleolitska kostna industrija uveljavlja v številnih primerkih le v Potočki Zijalki (doslej najdenih nad 130), medtem ko so bili odkriti v drugih postajah samo posamezni primeri. Ako bi jih slučajno ne bi bili odkrili, bi vse te srednjeaurignaške »olševske« postaje dobile močno značaj protoaurignaških, zlasti ker je zanje tipično, da so redki tudi izraziti kameni artefakti višje stopnje.

Z novimi avstrijskimi odkritji se je mreža srednjeaurignaških t. i. olševskih postaj zgostila. Sledimo jim od Krakova preko Moravske ob jugovzhodnem obrobju Alp do Jadrana (Lokve pri Delnicah). Nekatere leže v bolj nižinskih predelih (200—500 m) na skrajnem obrobju Alp, večinoma pa že močno v notranjosti alpskega sveta v višinah do 1000 m (Drachenhöhle pri Mixnitzu), nad 1000 m (Liegelloch, 1290 m) in Potočka Zijalka celo v višini 1700 m. Nekaj teh olševskih postaj (Potočka Zijalka, Bärenhöhle pri Hieflauu) je v skrajni bližini ozemlja, ki je bilo za časa poledenitev pokrito z ledom. Postaja Liegelloch pa leži naravnost v sredi nekoč, tudi v zadnji poledenitvi, poledenelega sveta. Poudariti je treba tudi njeno odmaknjenost od glavne smeri razprostranjenosti olševske kulture, to je od črte sever—jug, na zahod, in sicer severno od centralnih alpskih grebenov. Doslej smo poznali daleč na zapad pomaknjeno le postajo Wildhaus pri Steedenu ob reki Lahn, ki pa leži na severu popolnoma in daleč izven ozemlja Alp.

Omenili smo že, da prisoja M. Mottlova tudi švicarske visokoalpske postaje (Wildkirchli, Wildenmannsloch, Drachenloch i. dr.) skupini interglacialnega protoaurignaciena. Te postaje, ki so po splošnem mnenju riss-würmske, vsebujejo kulturno ostalino, ki jo je prvi označil E. Bächler kot alpski paleolitik in H. Obermaier prisodil pramoustérienu. Po J. Bayerju jo označujemo danes večinoma kot wildkirchlien. Poleg teh po vsem svetu znanih postaj pa so odkrili v Švici še več drugih postaj, ki po svoji vsebini izstopajo iz okvira zgornjih in se deloma približujejo jugoslovanskemu in avstrijskemu alpskemu paleolitiku. Opiraje se na podobnost nekaterih svojih postaj z alpskimi jugoslovanskimi in upošteva naša raziskovanja, ki jih cenijo kot kažipotna, razlikujejo Švicarji (O. Tschumi, str. 466 i. d.) na svojem ozemlju interglacialno staro kameno dobo I (stari paleolitik) in že würmu in postglacialu pripadajočo staro kameno dobo II (mlajši paleolitik). Namesto našega naziranja, ki označuje starejši del dobe II izrecno kot aurignaški, pa se zadovolje v Švici z izrazom »kultura rezil z aurignaškimi znaki«. Stari kameni dobi IA prištevajo vse postaje, ki jih ima v mislih M. Mottlova, obmejno postajo Cotencher (plast III) pa uvrščajo zaradi raznovrstnega moustierskega inventarja in zaradi pojava arктоalpske favne kot mlajšo skupino IB že močno proti koncu interglaciala, ko se že začne uveljavljati würmska poledenitev. Staro kameno dobo II dele prav tako v skupini II A in II B. Skupina II A, to je »kultura rezil z aurignaškimi znaki« je v Švici še redka in najdbe le maloštevilne. Po favni klime ni mogoče šteti niti za glacialno niti za interglacialno. Ugotovili so jo doslej v simmentalskih jamah, in sicer v jami Schnurenloch (1220 m), ki je bila ves čas poledenitve v območju simmentalskega ledenika, v zgornjih plasteh, nadalje v zgornjih plasteh jame Kilchli (1610 m), v jami Ranggiloch (1845 m) ter v jami St. Brais II (970 m) v Bernskem Jura pogorju, že izven poledenitvenega območja. Skupina II B pa je že postglacialna in obsega v glavnem nižinske postaje z magdaléniensko kulturo. Dobi II A, in sicer interstadialu würm I—II, prisojajo Švicarji, naslanjaje se na Soerglovo geološko razlago, našo Potočko Zijalko in torej tudi vse druge olševske postaje, kar bi se ujemalo z naziranjem Mottlove, da gre za že razvitejši interstadialni

aurignacien. Gotovo ima pri tem v mislih tudi švicarske postaje dobe II A, čeprav jih v svoji razdelitvi alpskega paleolitika ne omenja izrecno.

Na videz se torej švicarska in avstrijska delitev alpskega paleolitika krijeta. V nižjih še interglacialnih riss-würmskih plasteh imamo v Švici stari paleolitik grobih odbitkov brez pestnjakov, v Avstriji pa precej podobno kulturno ostalino, imenovano protoaurignacien. V višjih interstadialnih plasteh würma I—II, morda tudi delno interstadiala würm II—III, imamo v Švici naprednejšo kulturo rezil z aurignaškimi znaki, v Avstriji pa izrazito »olševsko kulturo« Potočke Zijalke.

Iz stratigrafije Potočke Zijalke (S. Brodar 1959) sledi, da je morala biti tamkajšnja paleolitska poselitev v razmeroma topli dobi. Naš zaključek se je glasil, da je morala biti jama naseljena ali proti koncu riss-würmskega interglaciala do skrajnih možnih mej življenjskega obstoja v napredujočem würmskem glacialu ali pa v interstadialu würm I—II, ki pa je moral imeti glede toplotne jakosti in glede trajanja močno interglacialen značaj. Ustanovitelj razčlenitve ledene dobe v Alpah A. Penck (1938) je uvrstil Potočko Zijalko kljub mlajšepaleolitski kulturi zaradi »medvedje poplave«, ki jo kažejo njene plasti, v riss-würmski interglacial. W. Soergel (1940) pa se je odločil za interstadial würm I—II, pri čemer pa je treba upoštevati, da se po njegovi zamisli sklada wartski stadij v Nemčiji z würmom I. Podoba je, da je zadnje stališče prodrlo tako v Švici kakor v Avstriji. Vendar ne smemo prezreti zanimivega dejstva, da v švicarskih profilih med spodnjo staropaleolitsko kulturo in kulturo z aurignaškimi znaki ni sedimentov iz dobe würmskega sunka I, temveč prehaja spodnja staropaleolitska kultura I A v enotni plasti v začetno mlajšepaleolitsko II A. V avstrijskih profilih (Liegelloch, Repolust) pa je ločna plast med interglacialno protoaurignaško in interstadialno srednjeaurignaško kulturo, ki bi morala predstavljati pomembne učinke würmskega sunka I, izredno neznatna. Zlasti v vhodnem delu jame Repolust bi pričakovali močnejše učinke zmrzali med würmsko poledenitvijo, ki bi se morali pokazati v obsežnejših sedimentih. Vsaj v naših jamah, ne samo v višinski postaji Potočki Zijalki, temveč tudi v niže ležečih postajah, kot n. pr. v Špehovki, v Mornovi Zijalki, v južnejših kraških jamah in drugod so

würmski grušči izredno debelo nakopičeni in segajo precej globoko v notranjost jam.

V zvezi z navedenim se moramo vprašati, ali bo moglo obveljati naziranje M. Mottlove, ki je očitno to, da je vsaka rdečerjava fosfatna ilovica sediment interglaciala in torej vsaka kultura v njej interglacialna. Rdeče ilovice se kažejo pri nas tudi v izrazitih würmskih in celo zelo pozno-würmskih sedimentih kot interstadialne tvorbe. V fosfatni iloviči jame Repolust presenečajo nekateri arkoalpinski in stepni favnistični elementi, saj imamo vmes celo mamuta. To in pa hladnejšo dobo izražajočo floro v globljem delu fosfatne plasti razlaga sicer M. Mottlova le kot pretrganje toplsuhe interglacialne klime s hladnejšo in vlažnejšo periodo (prawürm). Končno veljavno takšno naziranje ne more biti, saj glede na favno ni izključeno, da ne bi mogle biti nekatere fosfatne rdeče ilovice že prav blizu würma ali pa odložene že za časa würma v milejših presledkih.

Znano je, da je J. Bayer na osnovi biglacialne teorije uvrstil Potočko Zijalko in vse olševske postaje v toplejši presledek zadnje poledenitve, v tako imenovani aurignaški presledek, ki se po njegovem mnenju odraža v göttweihškem poilovljenem pasu mlajše puhlice. G. Götzinger (1936) je pozneje zavzel stališče, da je ta poilovljeni pas tvorba riss-würmskega interglaciala, da pa je v puhlici više ležeči paundorfski poilovljeni pas posledica interstadiala würm I—II. Aurignacien bi se potemtakem začel proti koncu interglaciala in bi trajal do viška würmske poledenitve ter bi se nahajal v puhlici nad göttweihškim poilovljenim pasom. Toda starejša in srednja facies aurignaciena ležita dejansko v göttweihškem pasu. Zaradi te ugotovitve in ker šteje puhlico pod göttweihškim poilovljenim pasom, za katero so razlagali, da izvira iz riške poledenitve, po njeni sestavi že za produkt würmskega glaciala, nadalje: ker pripadata po današnjih naziranjih razviti in mlajši moustérien, čigar nosilec je neandertalec, že prvemu würmskemu poledenitvenemu sunku, meni F. Brandtner (1950) v nasprotju z Götzingerjem, da Bayerjev aurignaški presledek = göttweihški poilovljeni pas ni interglacial, temveč interstadial würm I—II. Aurignaška kultura bi obsegala potemtakem še zmerom relativno zelo dolgo dobo od

interstadiala würm I—II preko würma II do vključno interstadiala würm II—III in njena facies aggsbachien celo sunek würma III.

Ako imamo rdečerjave fosfatne ilovice za interglacialne, so se morale tvoriti, če si osvojimo Göttingerjevo stališče, v isti dobi, ko se je tvoril göttweihški poilovljeni pas. V tem primeru bi bila srednjeaurignaska kultura olševskih postaj še interglacialna. Ako pa so nastale vsaj nekatere rdeče fosfatne ilovice, kakor kažejo Brandtnerjeva raziskovanja, istodobno z göttweihškim poilovljenim pasom, tedaj pripadajo interstadialu würm I—II. V zadnjem primeru bi protoaurignacien jame Repolust lahko bil tudi interstadialen, in sicer zelo zgodnje interstadialen, kar ne bi bilo v nasprotju z ugotovljeno floro in favno.

Nove avstrijske najdbe pomenijo za reševanje problematike alpskega paleolitika velik korak naprej. Ako ne bi bile pretežno le lovske postaje, ki skoro nikoli ne morejo pokazati svoje prave podobe v polnem obsegu ali pa le v izredno srečnem primeru, bi bilo razvozlanje problemov mnogo lažje. Nedvomno pa bodo še nove najdbe na alpskem ozemlju v zvezi z napredujočim glacialno geološkim raziskovanjem končno le kos tudi temu, morda najtežjemu poglavju paleolitika.

LITERATURA

- Brandtner F., Über die relative Chronologie des jüngeren Pleistozäns Niederösterreichs. — *Archaeologia Austriaca* 5. Wien 1950, p. 101—115.
- Brodar S., O stratigrafiji Potočke zijalke. — *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, XX. Ljubljana 1959, p. 66—95.
- Betalov spodmol. — Ponovno zatočišče ledenodobnega človeka. — *Proteus* XI, 4—5. Ljubljana 1948.
- Ehrenberg K., Berichte über Ausgrabungen in der Salzofenhöhle im Toten Gebirge. — *Anzeiger der math.-naturw. Klasse der österreichischen Akademie der Wissenschaften*. Wien 1949, Nr. 1 in 1950, Nr. 10.
- Neue Funde aus der Salzofenhöhle. — *Natur und Technik*. Wien 1950, Heft 9.
- Göttinger G., Das Lössgebiet um Göttweig und Krems an der Donau. Quartärgeologische Beobachtungen und Wegbeschreibungen. — *Führer für die Quartär-Exkursionen in Österreich*, I. Wien 1956, p. 1—11 in 45—58.
- Körber O., Der Salzofen. — *Forschungen und Fortschritte*, 1951, p. 11 i. d.
- Mottl M., Das Protoaurignacien der Repolusthöhle bei Peggau, Steiermark. — *Archaeologia Austriaca* 5. Wien 1950 a, p. 6—17.

- Das Liegloch im Ennstal, eine Jagdstation des Eiszeitmenschen. — *Archaeologia Austriaca* 5. Wien 1950 b, p. 18—25.
  - Die paläolithischen Funde aus der Salzofenhöhle im Toten Gebirge. — *Archaeologia Austriaca* 5. Wien 1950 c, p. 24—34.
- Penck A., Säugetierfauna und Paläolithikum des jüngeren Pleistozäns in Europa. — *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phys.-math. Klasse* Nr. 5. Berlin 1938.
- Soergel W., Die Massenvorkommen des Höhlenbären. Jena 1940. p. 95—106.
- Tschumi O., Urgeschichte der Schweiz. Frauenfeld 1949.

ZUSAMMENFASSUNG

Zur Neuentdeckung paläolithischer Stationen in den österreichischen Alpen

Der Verfasser berichtet über die in *Archaeologia Austriaca* Heft 5 (1950) von M. Mottl publizierten Abhandlungen, betreffend die Olschewastation Liegloch im Ennstal, die Revision der paläolithischen Funde aus der Salzofenhöhle im Toten Gebirge und das Protoaurignacien der Repolusthöhle bei Peggau in der Steiermark. Die Feststellungen in den neuentdeckten österreichischen Alpenstationen sind auch für die Klärung des Alpen- und Karstpaläolithikums im Nordwesten Jugoslawiens von hohem Interesse, erweitern die Problematik des Ostalpenpaläolithikums und geben neues Material zur Bewertung des Paläolithikums im gesamten Alpengebiet.

Die geringe Mächtigkeit der Würmsedimente in den österreichischen Höhlenstationen ist im Gegensatz zu den slowenischen Höhlenstationen stark auffallend. Die Bildung der rotbraunen Phosphaterde wird allgemein dem R — W Interglazial zugeteilt. Im Vergleiche mit den Befunden in slowenischen Höhlen ist jedoch diese Annahme nicht allgemein haltbar. Besonders in den Karststationen kommen rote Lehmschichten in den Sedimenten Würms öfters vor.

Es ist bekannt, dass die alpinen Jagdstationen des Eiszeitmenschen meist nur eine geringe Hinterlassenschaft desselben bergen. Der Mangel irgendeines Typus ist in solchen Fällen leicht verständlich. Nur aus dem Mangel eines führenden Objektes auf eine andere Kulturzugehörigkeit zu schliessen, könnte zu Irrtümern führen. Der allgemeine Charakter des gesamten Fundmaterials ist zur Bewertung eher am Platze.

Im Liegloch ist ein entwickeltes, dem Interstadial Würm I—II gehöriges Aurignacien, wie es in den Olschewastationen vorkommt, nicht nur durch den Gesamtcharakter, sondern auch durch eine Lautscherknochenspitze gut ausgeprägt. Fraglich ist jedoch, ob der untere, nur mittelst einer dünnen graugelben Schicht plastischen Lehms getrennte, rote Phosphatlehm wirklich eine Interglazial-

bildung wäre und in ihm mit einer viel älteren Kultur zu rechnen ist. Der allgemeine Befund in der Salzofenhöhle stimmt viel eher mit dem allgemeinen Bilde der Olschewastationen überein und trotzdem werden die zugehörigen Kulturreste auf Grund der mangelnden Lautscherknochenspitze und hauptsächlich wegen der Lagerung in der angenommenen risswürmzeitlichen Phosphatschicht lieber dem interglazialen Protoaurignacien zugewiesen. Dasselbe wurde gut ausgeprägt im Grausande und in der rotbraunen Phosphatschicht der Repolusthöhle festgestellt, und zwar unter der geringmächtigen, entwickelten Aurignacien enthaltenden Würmschicht. Es ist bezeichnend, dass hier in den unteren Lagen der Phosphaterde, zugeteilt der zweiten Hälfte des R—W Interglazials, kälteliebende Arten festgestellt wurden und folglich auf eine humide kältere Phase des Interglazials, vielleicht auf Präwürm zu schliessen wäre. Damit wird dem Protoaurignacien eine sehr frühe zeitliche Stellung eingeräumt. Die angewendete Clactontechnik mit Acheultradition könnte diese Annahme bekräftigen. Allerdings sind die Knochendurchlochungen, der durchbohrte Wolfszahn, die Mikrolithik, die Schmaklingen nicht zu übersehen. Die Clactonabschläge sind im jüngeren Paläolithikum in den Würmschichten nicht allzuseiten. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die Knochenspitze vom Lautschertypus hier nur durch Zufall fehlt, da sie in den meisten Stationen nur in wenigen Exemplaren vorkommt. In diesem Falle wäre es nicht nötig, die Bildung der Phosphatschicht ins Interglazial zu stellen.

Die rotbraune Phosphaterde in den Alpenhöhlen könnte mit der Göttweigerverlehmungszone äquivalent sein. Da diese nach den Ergebnissen F. Brandtner's nicht als interglaziale, sondern als interstadiale Würm I—II Bildung zu betrachten ist, wäre die Möglichkeit in Betracht zu ziehen, dass die Phosphatschicht, enthaltend die Kultur Repolust I, nur sehr früh interstadial ist, wodurch die Kälteelemente in der Faunenliste verständlicher wären.

Die österreichische Auffassung, dass im Alpengebiet nur ein »Alpenaurignacien«, u. zw. ein interglaziales Protoaurignacien und ein interstadales (Würm I—II) Mittelaurignacien existiert, steht im Widerspruche mit der Auffassung schweizerischer Autoren, welche die hochalpinen Stationen teils dem interglazialen Altpaläolithikum und teils dem würmzeitlichen und postglazialen Jungpaläolithikum zuweisen. Dem Letzten gehört die Simmentalergruppe, deren Kultur allerdings nicht als Aurignacien, sondern als eine Klingenkultur mit Aurignaceinschlag bezeichnet wird.

Die neuen Entdeckungen in Österreich bedeuten einen ausgiebigen Schritt vorwärts, wenn auch die Problematik des Alpenpaläolithikums dadurch noch komplizierter geworden ist. Baldige neue Funde in den Alpenländern werden jedoch diese schwere Frage gewiss bewältigen.

TRIJE NOVI NAPISI IZ CELJA IN OKOLICE

Josip Klemenc

V nekdanjih Stallnerjevih vrtovih v Celju, ki so danes večinoma že zazidani, so od nekdanj odkrivali mnogo rimskih spomenikov. Danes je na tem prostoru med drugim hiša št. 22 s pročeljem proti Stanetovi ulici. Na dvorišču te hiše je poslopje stare klavnice in lončarija, še naprej so pa mizarske delavnice MLO. Tukaj in v bližnji okolici so našli med drugim deloma leta 1853, 1854 in 1859¹ tudi okrog 20 spomenikov rimskih beneficiarijev. Žrtveniki, ki so jih dali postaviti beneficiariji, so stali na tem prostoru drug poleg drugega, zato je zelo verjetno, da je bil tukaj eden večjih celjskih trgov, morda celo glavni trg »Forum«.² To bi dokazovale najdbe kipov, ki so jih postavljali predvsem na glavni trg. Tudi ostanke večjih zgradb so našli na tem prostoru.

Na tem mestu so našli leta 1948 fragment rimskega napisa iz pohorskega mramorja (sl. 1). Višina 48 cm, širina 70 cm, debelina 18 cm. Po njegovi debelini lahko sklepamo, da je bila plošča z napisom precej velika. Od celega napisa so v gornji vrsti popolnoma ohranjene samo tri črke B R I, a od četrte črke, ki je bila gotovo črka T, je ohranjen samo levi del gornje vodoravne črte črke T. V drugi vrsti vidimo samo gornjo tretjino treh črk, ki jih lahko rekonstruiramo z M V R. Črke so visoke po 24 cm, zelo lepo in skrbno izdelane in gredo bolj v širino kot v višino. Že iz same oblike, v kateri so te črke izdelane, smemo z gotovostjo sklepati, da gre tukaj za spomenik iz prvega stoletja.

¹ Mitteilungen des historischen Vereins für Steiermark, Knabl, IV. 1853, str. 187 sqq., IX. 1859. 164 sqq., XIII. 1864, 107 sqq. Na navedenih mestih piše Knabl o najdbah različnih rimskih predmetov, ki so jih našli v Stallnerjevih vrtovih.

² Schön G., Römische Inschriften in Cilli, Programm des K. K. Staatsgymnasium in Cilli 1894, str. 41 sqq.

Spomenikova vsebina se nanaša na nekega vladarja s pridevkom Britannicus. Najverjetneje je, da se ta pridevnik nanaša na cesarja Klaudija, ki je premagal leta 42 po Kr. Britance.³ Vemo pa, da je Celeja postala ravno za vlade tega vladarja *municipium*, zato je zelo verjetno, da so hvaležni

Sl. 1. Fragment napisa cesarja Klaudija s pridevkom Britannicus iz Celja

meščani njemu na čast zgradili kako večjo stavbo, na kar bi se nanašala druga vrsta napisa, *muraverunt*.

Ekskurzija arheologov in zgodovinarjev ljubljanske univerze je na svojem obisku Trojan⁴ dne 23. marca 1950 odkrila na zemljišču Jožefa Brvarja, kakih 50 cm pod rušo, precejšen fragment večjega spomenika (sl. 2). Spomenik je iz drobno-

³ Pridevek Britannicus je v tem času zelo redek za Rimske cesarje, torej tudi za Klaudija. Edino na spomeniku, ki so ga postavili prebivalci Kyzikusa Klaudiju piše, da je premagal Britanijo (CIL II. 7061, str. 1275). Pač pa je češče na denarjih. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der Römischen Kaiserzeit I. str. 276.

⁴ Trojane, v antiki znane pod imenom Atrans, so bile važno Rimsko mesto, ki nam ga potrjujejo razni rimski napisi in itinerariji (Itin. Anton. — pg. 129, It. Hier. 560., Tab. Peut.). Ležale so ob važni prometni žili, ki je vodila iz Aquileje v Carnuntum. Bila je zelo važna carinska postaja (CIL. III. 5121., 5123.).

zrnatega pohorskega marmorja, a vsega je ohranjen le desni spodnji vogal. Največja fragmentova višina je 62 cm, največja ohranjena dolžina spodaj 94 cm, a debelina 28,5 cm. Zunanji rob tega spomenika je profiliran, in sicer dvakrat. Notranji profil okvirja je širok 4 cm, zunanji 1,8 cm. Črke so v prvi in drugi ohranjeni vrsti visoke 7,6 cm, v zadnji vrsti pa 8,6 cm. Konec prve vrste je oddaljen od notranjega profilnega roba 18 cm, zadnja črka T v tretji vrsti pa 55 cm. Iz vseh teh podatkov, posebno pa iz spomenikove debeline, smemo sklepati, da je moral biti kamen precej velik.

Že oblika⁵ posameznih črk nam pove, da gre v našem primeru za spomenik iz druge polovice drugega stoletja po Kr. Še večjo gotovostjo pa lahko trdimo in sklepamo to na podlagi napisa samega, t. j. iz njegove vsebine. Od ohranjenega besedila imamo v prvi vrsti vrstici besedo *NEPOTES*, v drugi *VAE ABNEP(OTES)*, v tretji pa samo zadnji dve črki kekega glagola, ki se konča v tretji osebi množine *NT*. Iz prvega sklona množine pri nepotes in abnepoten sklepamo, da gre tukaj za dva ali več vladarjev, ki so se na uradnih rimskih napisih tako imenovali in ki so zelo verjetno vladali skupaj. Iz *VAE* v drugi vrstici pa sklepamo, da gre tukaj za vladarja, ki sta se na rimskih napisih imenovala *NERVAE*⁶ abnepotes. Ta dva vladarja sta mogla biti le Mark Aurel in Lucij Ver, ki sta vladala skupno od leta 161 do 168 (točneje do januarja 169 po Kr., ko je Lucij Ver umrl za kugo). Še točneje pa lahko ugotovimo čas, ako pregledamo dogodke, ki so se odigravali za vlade teh dveh vladarjev v naših krajih.

Augustov sistem obrobni držav, ki naj bi prevzele velik del obrambe Rimskega imperija proti barbarom, je okrog leta 150 po Kr. počasi odpovedoval in Rimljani so že za časa vojne proti

⁵ Pri črki P gornji lok ne sega popolnoma do navpične črte. Nekatere črke, n. pr. zadnji T, pokažejo že manj skrbno provincialno delo. V splošnem so črke lepe, niso zelo široke pa tudi ne gredo preveč v višino.

⁶ Cesar Nerva Domicijanov naslednik je vladal od leta 96 do 98 po Kr. Njemu sledi cela vrsta adoptiranih cesarjev. Prvi je adoptiral Nerva leta 97. Trajana, ki je vladal do leta 117. po Kr. Njemu je sledil Hadrijan kot posinovljeneč in je vladal do leta 138. po Kr. Ta je še za svojega življenja 25. februarja 138 posinovil Antonina Pija (do leta 161. po Kr.). Njegova naslednika sta pa bila dva vladarja posinovljence in sicer Mark Aurel, ki je bil adoptiran leta 138. in Lucij Ver.

Partom sprevideli, da morajo sami prevzeti obrambo ogroženih mejnih provinc. Velika nevarnost, da uderejo v državo Markomani in druga germanska plemena, se je vedno bolj in bolj bližala, kar nam potrjuje tudi Vita Marci, XII. 13.⁷ Cesar Mark je predvsem povečal število legij in po dolgem razdobju zopet rekrutiral dve legiji v Italiji. To sta bili II. in III. Italica, od katerih je Legio II. Pia Italica imela svoje taborišče pozneje nekaj časa pri nas⁸ (Ločica v Savinjski dolini). Najprej so bile

Sl. 2

te novo rekrutirane čete priključene drugim četam, ki so se zbirale pri Akvileji. Rimljani so pomnožili tudi obrambne čete ob Donavskem limesu in premestili več sposobnih poveljnikov v

⁷ Vita Marci, XII. 13: »Dum Parthicum bellum geritur, natum est Marcomanicum, quod diu eorum qui aderant arte auspensum est, ut finite iam Orientali bello Marcomanicum agi posset.« B. Saria navaja v Glasniku muzejskega društva za Slovenijo XX. leta 1939. str. 134 sqq. v članku »Doneski k vojaški zgodovini naših krajev v Rimski dobi« literaturo in vire za ta čas. Leta 1941. pa je izdal v Archaeologisch-historische Bijdragen VIII. v Amsterdamu W. Zwicker: Studien zur Markussäule«, kjer nam podaja še točnejšo sliko tega razgibanega in viharnega časa.

⁸ Fr. Lorger, Oesterr. Jahreshft. XIX/XX, Bbt. 107 sqq., ČZN XXIX, 150 sqq.

Donavske province. Vse to so bile priprave za ofenzivno vojno proti prodirajočim Germanom, kar nam še posebno potrjuje govor cesarja Marka v senatu, ko omenja, da sta oba cesarja nujno potrebna na fronti. To priča o napadalni vojski Rimljanov. V vsa večja in vojaško pomembnejša mesta so postavili večje vojaške posadke. V Poetoviju je v tistem času bila za posadko Cohors II. Aurelia Dacorum, kar potrjuje v tistem mestu najdena koščena ploščica.⁹

Med pomembnejše predpriprave za vojno šteje izboljšanje že obstoječih vojaških cest in graditev novih. Leta 167 po Kr. so Rimljani izboljševali zelo važno vojaško cesto Aquincum-Syrmium.¹⁰ Ako so v tem času izboljševali tudi cesto, ki je vodila iz Emone preko Trojan v Celejo, ne moremo z gotovostjo trditi. Da so ravno za cesarja M. Aurela na Trojanah zelo mnogo gradili in da je bil Atrans zelo važna prometna točka, nam dokazuje tudi del bronastega spomenika, ki ga Ložar pravilno pripisuje cesarju Marku.¹¹ Ta spomenik so lahko postavili tudi pozneje, ko je bil Mark edini vladar v Rimskem imperiju. Stavba, na katero se nanaša naš napis, pa je morala biti postavljena za časa omenjenih predpriprav, najverjetneje leta 168 po Kr., ko sta oba vladarja Mark in Lucij bila v Akvileji in sta hotela iti naprej. Takrat je izbruhnila kuga, kateri je podlegel L. Ver, obenem so utrpele vse rimske čete velikanske izgube.¹² Ali je bila ta stavba kako svetišče, zgrajeno, da bi si R. pridobili naklonje-

⁹ V Ptuju je bila v tem času Cohors II. Aurelia Dacorum, ki jo dokazuje omenjena koščena ploščica iz Ptuja. Vgraviran napis na njej se glasi (CIL III. št. 15.148⁶): »Iustus optio cohortis II. Aureliae Dacorum.«

¹⁰ Miljnik CIL III. št. 10.165 je bil najden tri četrt ure od Mitrovice proti Rumi. CIL III. št. 10.652 je iz Adonyja ob Donavi, kjer je tudi vodila velika rimska vojaška cesta. Miljnik CIL III. št. 10.638 so našli v Titelu ali so ga tja pripeljali z rimske ceste. Vsi trije spomeniki so iz leta 167. po Kr. in omenjajo skupno tudi oba vladarja: Marka in Vera.

¹¹ Ložar R., Ostanki bronaste konjeniške statue s Trojan. Strena Hofferiana, Zagreb 1939, stran 135 sqq.

¹² Galenus, VII., 15, 5—6: »secuta est lues plurimis infusa provinciis totamque Italiam pestilentia tanta vastavit, ut passim villae, agri atque oppida sine cultore atque habitare deserta in ruinas silvasque concesserit. Exercitum vere Romanum cunctasque legiones per longiqua late hiberna dispositas ita cobsuntas ferunt, ut Marcomannicum bellum, quod continue exertum est, non nisi novo delectu militum, quem triennie iugitur apud Carnuntum Marcus Antoninus habuit, gestum fuisse referatur.

nost bogov v bodoči vojni, ali kakšna druga javna stavba? Odločil bi se za poslednje, posebno zato, ker je Ložar v neposredni bližini, kjer je bil najden spomenik, ugotovil poslopje s suspensuro, ki je bilo pozneje porušeno.¹³

To poslopje pa verjetno ni dolgo stalo in služilo svojemu namenu. Numizmatične najdbe dokazujejo, da so Germani kaj skoro po letu 168 po Kr. nenadoma prodrli v naše kraje, takrat, ko je v rimski vojski izbruhnila kuga in so Rimljani doživeli nepričakovan vojaški poraz. Barbari niso oblegali velikih mest, kjer je pustil previdni Mark tudi vojaške posadke. Kajti te bi jih predolgo zadrževale na potu v Italijo. Pač pa so manjše kraje ob poteh požgali in prebivalce odpeljali v sužnost. Prebivalci manjših kmečkih selišč, ki so ležala ob važnih poteh, so večinoma izginili, zato ni nobeden od njih v poznejših gospodarsko težkih časih teh naselij obnavljal. Tako je bila n. pr. uničena naselbina na Vinterjevcu, ki je ležala ob poti iz Vač proti Acervu (Ivančna Gorica pri Stični). To naselbino je letos odkopal Fr. Starè po nalogu Arheološke sekcije SAZU v Ljubljani. Propast te naselbine je datirana z dvema r. denarjema in sicer je prvi kos kovan za časa Antonina Pija, drugi je iz časa M. Aurela.

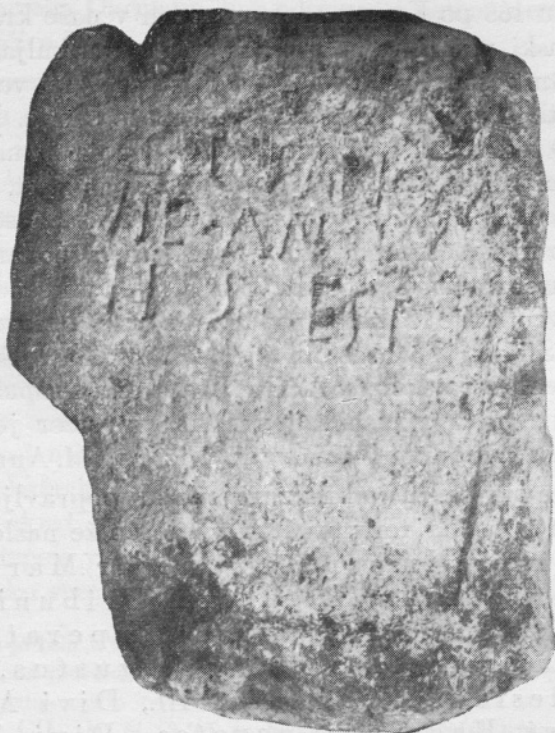
Napis na stavbi, ki je bila zgrajena ali popravljena v Trojanah leta 168 po Kr. ter porušena verjetno že naslednje leto, bi se glasil takole: Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus, Tribunitia potestate XXII, Consul III. et Imperator Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus, Tribunicia potestate XXI, Consul III., Divi Antonini filii, Divi Hadriani *nepotes*, Divi Traiani Parthici *pronepotes*, Divi Nervae *abnepotes*, ... *restituerunt*.

Oba spomenika sta sedaj v Celju v muzeju.

Dne 11. avgusta 1950 sem odšel v vas Vodiško, fara sv. Miklavž nad Rimskimi Toplicami, da pregledam nek rimski spomenik. Gospodarja Alojza Seme ni bilo sicer doma, vendar sem našel napis, ki je ležal deloma še v zemlji. Kamen je bil v temelju nekdanjega 1,50 m visokega zidu, ki je vodil od hiše

¹³ Ložar R., Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, XVIII. leta 1937., str. 54 sqq.

do studenca. Kmet Seme je ta zid porušil, kamenje so pa raztolkli in ga porabili on in njegovi sosedje za nasipavanje ceste. Slučajno je ostal od celega zidu le ta kamen deloma zato, ker je tičal v zemlji, deloma pa tudi zaradi napisa, ki so ga opazili. Danes je ta spomenik v arheološki zbirki muzeja v Laškem.

Sl. 5

Spomenik (sl. 5) je iz svetlosivega apnenca, četverkotne oblike, spodnji levi rob je odbit. Največja višina znaša 45 cm, največja širina pa 34 cm. Izpod zadnje ohranjene in lahko čitljive vrste h(i)c s(it)us e(st) so videti še sledovi vsekanih črt, vendar ni mogoče celega spomenika niti čitati niti rekonstruirati. Ohranjene črke napisa so zelo izprane, ali vendar še lahko čitljive. Vsega skupaj je ohranjeno troje čitljivih vrst.

V prvi vrsti je zelo slabočitljiva črka E, pred katero je lahko bila še kakšna druga črka, ki je nikakor ne moremo ugotoviti. Izza črke E je nedvomno črka G s precej poudarjenim, kvišku navpično obrnjenim zadnjim delom. Naslednja črka je E, pri kateri je lahko spoznati navpičnico in tri horizontalne. Sledi črka, ki še najbolj ustreza črki T, a je njena gornja vodoravna črta zelo kratka, toda zelo debela. Za njim je zelo izlizana črka V (u), na katerega se prislanja črka M, za njo stoji trikotnik kot znak okrajšave. Za tem znakom je črka A, ki ji sledi precej stisnjena črka R, skoraj pritisnjena k sledečemu I. Vse te črke so visoke po 5 cm, le črka O, ki stoji izza I, je manjša od ostalih črk v tej vrsti. Zadnji v tej vrsti je M, ki je zelo slabo ohranjen.

V drugi vrsti je morda prva črka F, za njo stoji zelo blizu I z znakom okrajšave (trikotnikom). Naslednji dve črki AN sta popolnoma jasni. Pač pa se od naslednje črke L (petdeset) slabo razloči spodnji del, ki je nekoliko kvišku potegnjen. Od naslednje črke X je razločiti le globoko, tanko vrezano črto. Mogoče je iz prvega znaka za deset (X) še kakšen drugi, prav tak (X) znak in še kako drugo število, ker je še prostora.

V tretji ali zadnji čitljivi vrstici je prva črka H zelo malomarno izdelana, visoka 4 cm, oddaljena pa je od sledečega S 5 cm. Ravno tako slabo je narejena črka S, ki je visoka 5 cm in zelo nepravilno napisana, tako da je njen gornji del mnogo debelejši in močnejši od spodnjega, čeprav bi bilo pravilno obratno.

Zadnja ohranjena beseda v tem napisu je EST. Prva črka je nedvomno E, ki je zelo podoben slabo vidljivi tretji črki v prvi vrsti. S je zelo podoben prejšnjemu S, posebno je močan njegov gornji del, dočim je spodnja polovica iztegnjena in brez močnejšega poudarka. Zadnji T je podoben prejšnjim črkam T, v tem napisu s posebno značilno vodoravno črto.

Napis se glasi takole: Egetumario M(arci) / fi(lio) an(norum) LXXII (?) / h(ic) s(itus) est.

Iz tega napisa zvemo, da so postavili opisani nagrobnik nekemu Egetumariju, Markovemu sinu, ki je bil star nekaj nad šestdeset ali sedemdeset let, ko je umrl.

Črke so precej nepravilne in podolgovate, tako da lahko datiramo ta napis v tretje stoletje po Kr. Edina oseba, ki je

omenjena v tem napisu, je neki Egetumarius, domače ime keltskega izvora, ravno tako kakor n. pr. Adietumarus itd., ki je poznamo iz napisov.¹⁴ Na vsak način se je ohranil keltski element Tauriskov, ki so živeli v daljnji in bližji okolici Celeje, zelo dolgo v kasno antiko.

¹⁴ Brunšmid J., Kameni spomenici hrvatskoga narodnog muzeja u Zagrebu I., Zagreb, 1904—11, str. 218, št. 359 omenja nagrobnik, ki ga je dal oporočno postaviti neki C. Iulius Adietumarus sebi in svoji ženi Sporilli. Spomenik je izkopan v Podsusedu in ga Brunšmid datira v tretje stoletje (CIL III. št. 10. 867, Hoffiller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien, Zagreb 1939 št. 482.).

Trois inscriptions de Celje et environs

Dans les anciens jardins de Stalner à Celje on a fait bien des trouvailles d'antiquité: constructions, monuments, inscriptions etc. romains. Parmi ces trouvailles il y a 20 monuments de bénéficiaires et quelques statues témoignant pour ce lieu comme »Forum Celeiae«. En 1948 on a trouvé, en ce lieu, un fragment en marbre de Pohorje où il y a de conservé, dans la ligne supérieure, le mot BRIT, et, dans la ligne suivante le tiers supérieur de MVR. La forme et le fini des lettres sont soignés. Ils indiquent la première moitié du 1er siècle après J. C.; il est bien sûr que cette inscription pointe à un empereur de l'époque qui portait cette appellation honoraire. L'auteur pense que cet empereur ne puisse être autre que l'empereur Claude (cf. CIL III, 7061) qui a conquis la Bretagne. De son temps la cité de Celeia fu élevée au rang de municipalité romaine, et il est probable que les citoyens l'ont honoré de cette inscriptions publique.

Lors de leur excursion, en 1950, à la célèbre Trojane (Atraus), les membres des séminaires archéologique et historique y ont découvert un fragment en marbre d'une inscription (94 cm de long, 62 cm de haut et 28.5 cm d'épais). Voici ce qu'est conservé de cette inscription: NEPOTES ... VAE ABNEPOT(ES) ... NT. Il s'agit évidemment des empereurs arrière-petits-fils de l'empereur Nerva qui ne peuvent être autres que Marc Aurel et Lucius Verrus, ce dernier mort, atteint de la peste, dans es années de 161—169 après J. Chr. Ces deux empereurs régnaient ensemble de 161 à 169, et nous devons dater ce monument conséquemment. Il est probable que le monument fut fait en 168 où les Romains préparaient la guerre contre les Markomans et d'autres Germains.

Dans le village de Vodiško près de Rimske Toplice on a déterré, en 1950, un fragment d'un monument de pierre calcaire; il n'est pas bien

conservé et l'inscription est mal lisible. La hauteur conservée en est de 45 cm, a largeur de 34. Il n'y a de conservé que trois lignes d'inscription, dont voici à peu près la teneur: Egetumario M(arci) fi(li)o an(norum) LXXIII/h(ic) s(itus) est. Les caractères sont un peu irréguliers et oblongs, ils appartiennent probablement au 3ème siècle. Le seul personnage nommé y est un Celte Egitumarius, âgé plus de 70 ans lorsqu'il est mort. Ce monument témoigne de la ténacité de l'élément celtique, qui a persisté malgré la romanisation longtemps au 3ème siècle.

DELITEV SLOVANSKIH KULTUR ZGODNJEGA SREDNJEGA VEKA V JUGOSLAVIJI

Josip Korošec

Čeprav razpolagamo danes v Jugoslaviji še z zelo skromnim gradivom o Slovanih zgodnjega srednjega veka, smo vendar v srečnih okoliščinah, da moremo že prav dobro ločiti vsaj posamezne faze slovanskih kultur. Seveda je taka delitev za sedaj le okvirna, čeprav je že skoraj popolnoma točna. Ni nam pa še možno ugotoviti točnih kronoloških meja, kakor tudi ne točnih meja razprostranjenosti posameznih slovanskih kultur v posameznih obdobjih, kar bo možno storiti šele z večjimi terenskimi deli. Poleg tega pa danes nimamo ugotovljenih niti vseh okvirnih elementov za posamezne faze, zaradi česar je z arheološkega vidika, a le na temelju domačega gradiva, nemogoče govoriti o načinu življenja nosilcev posameznih kulturnih skupin, o evolucijskih stopnjah materialne kulture in podobnih problemih. Gradivo, ki je danes slovanski arheologiji na razpolago, je skoraj brez izjeme le iz grobišč. Zato je zelo enostranska tudi že sama delitev, ki sloni le na enem, četudi izmed glavnih arheoloških momentov, t. j. na načinu pokopov in s tem v zvezi tudi z objekti, ki so v grobovih, a to so z večine le nakit, v manjši meri tudi orodje in orožje. Vsekakor moramo tudi predpostaviti, da se bodo izrazite razlike v slovanskih kulturnih skupinah opazale v drugih elementih, katere pa mora arheologija šele odkriti in ki prav tako spadajo pod pogoje razvoja na temelju terenskih in klimatskih prilik ter pod čisto razvojno zakonitost. Kot najbolj pomembni takšni elementi bi bili razni arhitektonski objekti ter stavbarstvo v splošnem pomenu besede, dalje naselbine in gradišča, ki so danes v Jugoslaviji tako rekoč neznana. Nikakor pa danes še ne moremo presoditi, koliko bodo takšni elementi res spremenili celotno podobo

posameznih kulturnih skupin, ki imajo že tako več skupnih stičnih točk in skupnih identičnih objektov, ki se skoraj pri vseh kulturnih skupinah razvijajo na istih temeljih, z istimi evolucijskimi stopnjami, da jih torej ni mogoče izločiti iz ostale celote kot neko specifično posebnost, kot neke posamezne kulturne skupine. To prihaja v poštev zlasti v poznejšem času, ko imamo na področju Jugoslavije istočasno več kulturnih skupin. Primeri skupnih elementov so posebno izraziti v keramiki, prav tako pa tudi v posameznih primerih orodja in orožja. V resnici nam bistveno razliko nudi le nakit. Grobna arhitektura, v kolikor jo moremo vzeti kot tako, ker ima v največ primerih le navadne plane grobove (jame) brez kakršnih koli posebnosti, ima pa tudi posamezne specifične odlike na posameznih mestih, vendar le kot posledico terenskega sestava. V splošnem se danes celo postavlja vprašanje, ali smemo materialno kulturo zgodnjega srednjega veka deliti na posamezne kulturne skupine. V resnici kulturne skupine obstajajo, vendar jih ne smemo posebno strogo deliti, tako da bi bila ena skupina od druge terensko strogo oddeljena. Takšna stroga delitev ne samo da ni možna, temveč tudi ni dopustna, ker so v stičnih pasovih mešani kulturni elementi.

V Srednji Evropi je slovanska kultura razdeljena le časovno na predgradiščansko in gradiščansko v raznih stopnjah. Ta delitev je v glavnem bolj posledica slabih izrazitih elementov, na temelju katerih bi bilo možno deliti slovansko kulturo tudi geografsko na razne skupine. Razlika je tam le v evolucijskih stopnjah. V Jugoslaviji je pa možno mnogo konkretnije zajeti razne kulturne faze, ki na eni strani ustrezajo tako časovnim obdobjem, na drugi pa, posebno v poznejših časih, tudi geografski legi. Tako so tudi vsaj delno omejene. Po kronološki lestvici bi zato danes lahko razlikovali naslednje kulturne skupine:

1. Martinovsko kulturno skupino;
2. Avaroslovansko (keszthelysko) kulturno skupino;
3. Prehodno ali prehodne kulturne skupine (sedaj imenovane postkeszthelyske); in
4. a) belobrdsko, b) kőtlaško in c) dalmatinsko kulturno skupino.

Martinovska kulturna skupina. — V Jugoslaviji so iz te kulturne skupine za sedaj znani samo posamezni

elementi. Šele v novejšem času so posamezne predmete, ki jih danes prištevamo martinovski kulturni skupini, začeli pripisovati tudi Slovanom. Doslej so posamezne takšne najdbe, prav tako tudi grobove, deloma pripisovali Gotom, deloma pa Kuturgurom oziroma Germanom.¹ Posamezniki so sicer dvomili o točnosti takšne opredelitve in so vsaj posamezne najdbe pripisovali tudi Slovanom,² vendar pa jim niso mogli pripisovati tudi celoto te kulturne skupine, kar je sedaj storil na povsem realni osnovi J. Werner.³

Martinovsko kulturno skupino imenujem za sedaj po isti kulturni skupini, ki se razprostira po Ukrajini, čeprav bo morda tedaj, ko se bo v Jugoslaviji bolje izkristalizirala, dobila tudi drugo ime že zaradi posameznih variant, ki jih danes nikakor ne moremo predvideti. Poleg tega pa imajo naše najdbe popolno sorodnost z onimi, ki so jih našli v Rusiji, tako v Martinovki blizu Kanjeva, v Sjenkovu, Malaji Pereščepini itd., kakor tudi na drugih mestih.

Najdbe iz te kulturne skupine so na področju Jugoslavije še zelo skromne. Vsega je danes znanih le nekaj grobov ter nekaj večinoma slučajnih najdb. Celo gradivo obsega le nakit ter nekaj modelov za izdelovanje nakita. Tipični predmeti v današnjem gradivu so ločne, do sedaj kot gotske označene fibule z masko na nogi.⁴ Dalje so karakteristični masivni srebrni uhani z zvezdastim priveskom, ki imajo mimo Rusije svoje analogije tudi na Slovaškem, v Panonski ravnini, Romuniji itd.⁵ Značilne so v našem gradivu tudi zapestnice z veliko rozeto, ovratnico ter razni okovi, med katerimi so tudi jezički pasic. Vsi ti objekti, z izjemo ločne fibule, so doslej znani le v Čadjavici.⁶ Modele za tiskanje kovinskih okrasnih ploščic so pa v Jugoslaviji doslej odkrili v Biskupiji pri Kninu,⁷ imajo

¹ Vijesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb 1942/43, 56 sl. — Fettich, Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn, 282 sl. — Garašanin-Kovačević, Pregled materijalne kulture Južnih Slovena, Beograd 1950, 30 sl. — Itd.

² Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1940, 21 sl.

³ Reinecke Festschrift, Mainz 1950, 168 sl.

⁴ l. c. 150 sl.

⁵ l. c. T. 31 A, 32-Slovenské dejiny, Bratislava, I, T. XXXIX a. — Vijesnik 1942/43, T. III, 6—7. — Arch. Ért 1944/45, T. 96.

⁶ Vijesnik 1942/43, 56 sl., T. III, sl.

pa analogije v posameznih objektih, katere so našli v Panonski ravnini. Tehnika, uporabljena pri tem v Jugoslaviji navedenem nakitu je deloma tehnika ulivanja, deloma pa tudi ročna izdelava. Na naših primerih je redko uporabljena inkrustacija z vstavljanjem koščkov stekla. Po najdenih modelih lahko sodimo, da so se posamezni kosi nakita odtiskovali. Material, iz katerega so predmeti izdelani, je v glavnem srebro, deloma pa bron.

Način pokopavanja v tej kulturni skupini v Jugoslaviji je danes prav tako znan le iz Čadjavice, kjer so bili skeletni grobovi. Seveda pa za sedaj tega načina ne smemo posplošiti. Iz tega kulturnega obdobja pa v Jugoslaviji ne poznamo ne stavbarstva ne naselbin in gradišč, enako tudi ne keramike, ne orodja in orožja. Samo slovansko svetišče na Ptujskem gradu bo možno spraviti v zvezo s to kulturno skupino.⁸

Stil in tehniko nakita martinovske kulturne skupine v Jugoslaviji moramo spraviti v zvezo s stilom in tehniko v dneprovskem bazenu, oziroma posredno skozi te pokrajine na eni strani s črnomoško obalo, na drugi pa z Bizancem, kjer bo nemara vir velikega števila teh objektov. Njih glavna karakteristika v primeri s poznejšimi objekti drugih kulturnih skupin je v masivnosti, izredno bogatih oblikah in mimo tega bogastva v oblikah v odlični tehnični izdelavi. Prevladovali bodo figuralni živalski in rastlinski motivi, ki so v veliki meri že stilizirani. Zaradi skromnega gradiva pa točnejše ocene danes še ne moremo podati.

Prav tako ni možno označiti meje razprostranjenosti te kulturne skupine. Trenutno pač lahko trdimo, da je nekdanj obsegala jugoslovanske predele Panonske ravnine, Dalmacijo, Hrvatsko, Slavonijo in Podonavsko Srbijo. V drugih pokrajinah za sedaj nimamo še nikakršnih najdb. Časovno bi po novih ugotovitvah martinovska kultura v Jugoslaviji padala v VII. stoletje,⁹ čeprav so bili posamezni objekti različno datirani. Čadjavico je n. pr. Fettich datiral v sredino VI. stoletja,¹⁰

⁷ Rad 1940, 17, sl. 17.

⁸ Korošec, Slovansko svetišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1948.

⁹ Reinecke Festschrift, 171 sl.

¹⁰ Vijesnik 1942/43, 60.

Alföldi pa mnogo pozneje,¹¹ medtem ko je Karaman najdbo modelov za tiskanje iz Biskupije pri Kninu datiral v VII. stol.¹² Že glede na sorodnost in celo identičnost naših ostalin z onimi v Dnjeprskem bazenu je povsem logično, da je to kultura, ki so jo Slovani prinesli s seboj na področje Jugoslavije, kakor tudi na druga mesta v Malo Azijo, Grčijo itd. J. Werneru so najdbe te vrste sled slovanske ekspanzije,¹³ kar je tudi povsem točno. Zato nam je mogoče danes martinovsko kulturo v Jugoslaviji datirati preliminarno od doselitve Slovanov pa nekako do nastopa avaroslovanske, keszthelyske kulturne skupine, t. j. do VIII. stoletja. Sklepati pa smemo, da ta kultura ne bo ostala omejena le na pokrajine, kjer so danes že znane posamezne najdbe, temveč bo verjetno razširjena po vsej Jugoslaviji že zato, ker bodo tu večinoma predmeti, ki so jih Slovani prinesli pri doselitvi s seboj.

Z naslednjo avaroslovansko (keszthelysko) kulturno skupino po današnjih materialnih elementih martinovska kultura nima nikakršne evlucijske zveze ne v Panonski ravnini ne na Balkanu. Zato med njima ni materialne kontinuitete. Ni pa izključeno, da bi obstajala vsaj v posameznih elementih. Temu v prilog štejejo vsaj posamezni jezički pasic, tudi posamezne zapone ter modeli za tiskanje okrasnih ploščic. Toda ta podobnost se mi vidi sedaj le bolj oblikovna, ne pa tudi genetična. Ako je k izgradnji avaroslovanske kulturne skupine prispevala v večji meri svoje elemente tudi martinovska, potem verjetno obstoji tudi neka prehodna skupina, ki jo bo možno sčasoma tudi časovno fiksirati. Tega danes seveda še nikakor ne moremo storiti, ker nimamo niti najmanjšega materialnega dokaza. Danes smemo vsekakor trditi, da je avaroslovanska zamenjala martinovsko kulturno skupino, dasi še ne vemo, pod kakšnimi materialnimi, političnimi, ekonomskimi in drugimi pogoji. Vzroke te spremembe pa moremo rekonstruirati na temelju zgodovinskih dejstev.

Kastelčev poskus, da prisodi del grobišča na Bledu (izkopavanja 1949) Slovanom VII. stoletja, za sedaj materialno nikakor

¹¹ ESA 1954, 300 sl.

¹² Rad 1940, 21 sl.

¹³ Reinecke Festschrift, 170 sl.

še ni dokazan.¹⁴ Tako način pokopavanja kakor tudi pridevki, najdeni v tem delu grobišča, imajo povsem drug značaj. Menim, da so tu preveč izraziti langobardski elementi, ki jih Bledu nikakor ne moremo odrekati, dočim slovanskih elementov na bazi današnjega stanja arheologije ni nikakršnih. Ako bi se pa Kastelčeva hipoteza vendarle izkazala kolikor toliko točna, potem bi na področju Jugoslavije v VIII. stoletju ne imeli le martinovsko kulturno skupino, temveč tudi druge, od katerih bi imela ena povsem langobardski značaj, brez kakršnih koli slovanskih elementov, sorodnih martinovski kulturni skupini. V takem primeru bi pač morali računati s prodiranjem germanskih elementov v slovansko kulturo, ki ni imela več nikakršnih lastnih elementov, oz. z drugimi besedami, Slovani naj bi bili pri prihodu prevzeli del langobardske kulture, in sicer tako v načinu pokopov in pogrebem kultu, kakor tudi v nakitu. Od njih lastne kulture, ki so jo prinesli s seboj, pa ni ostalo ničesar več. Ta domneva se mi zdi niti malo verjetna, ne glede na to, da doslej še ni dokazana.

VII. stoletju pripisujejo danes tudi še posamezne druge najdbe. Tak je primer zlate najdbe v Golubiću pri Kninu.¹⁵ Vsa ta najdba predstavlja bizantinski import in zato ni nujno, da bi morala ustrezati slovanski kulturi VII. stoletja. Mislim pa, da je nakit iz mnogo poznejšega časa, tako po tehniki izdelave, po posameznih elementih, kot so S-pentlje na koncu obročkov, prav tako pa tudi po svoji sorodnosti z najdbami iz poznejših obdobj (Triljski grob, kjer je podobna ogrlica.).

Avaroslovanska, keszthelyska kulturna skupina. — Avaroslovanska kulturna skupina v Jugoslaviji je danes še malone neraziskana. Sklepe moremo izvajati v glavnem le na temelju gradiva izven Jugoslavije, predvsem onega, ki so ga odkrili v Panonski ravnini. Tudi za avaroslovansko kulturno skupino so danes materialni elementi znani le z grobišč, medtem ko manjkajo odkritja drugih objektov. Predmeti, s katerimi moremo operirati, so poleg samih grobov le nakit, keramika ter nekaj orodja in orožja.

¹⁴ Varstvo spomenikov, Ljubljana 1949, 53 sl., 60 sl.

¹⁵ Rad 1940, 22, sl. 18 (ogrlica iz zlatih jagod, od katerih imajo nekatere tudi luničast privesek, ter uhani z zvezdastim in piramidalnim priveskom).

Naziv »keszthelyska« je ta kulturna skupina dobila po najdišču Keszthelyu ob Blatnem jezeru. Pripisovali so jo pa skoraj izključno le nomadskim narodom, predvsem Avarom. Šele pozneje so posamezni znanstveniki slovanske narodnosti začeli domnevati in dokazovati slovanski delež v tej kulturni skupini (Niederle, Eisner in dr.), kar je pa pogostoma naletelo na močnejši odpor. Danes pa, čeprav se nekateri drže še starih mnenj, moramo vendar to kulturno skupino pripisati obema etničnima skupinama, tako Slovanom kakor Avarom. Zato jo tudi nazivam avaroslovanska kulturna skupina, ker je s tem označena tudi dvojna etnična last. Danes nikakor ne moremo deliti to kulturno skupino podrobneje; recimo na čisto slovansko in čisto avarsko. V podobnem položaju smo tudi glede delitve grobišč in delitve posameznih grobov. Tu moremo sklepati le z večjo ali manjšo verjetnostjo, posebno v Panonski ravnini. Gotovo je, da imamo tu konkretne slovanske izdelke, kakor so keramika in razne vrste nakita, orodja in orožja. Zelo verjetno je, da bo treba pripisati večji del izdelkov Slovanom kot izdelovalcem (importirani objekti ne prihajajo v poštev), medtem ko bodo kot nosilci nastopali prav tako Avari. Seveda tudi Avarom ne moremo povsem odrekati možnosti izdelovanja. Pripisovati to kulturno skupino izključno Slovanom je pa mogoče samo v tistih predelih, za katere imamo točne podatke, da Avari tam niso prebivali, niti niso mogli tja dospeti. Tak primer je v Jugoslaviji n. pr. najdba v Smrdeljih.¹⁶ Isti primer smemo domnevati tudi za poznejša obdobja, ko Avari kot etnični element zgubljuje svojo politično pomembnost, t. j. tedaj, ko so se že bolj ali manj asimilirali Slovanom.

Avaroslovanska kulturna skupina na področju Jugoslavije je zelo slabo raziskana. Doslej je znanih le nekaj grobišč in nekaj posameznih najdb. Zato je danes nemogoče, podati pravilno kulturno in kronoliško parolo z vsemi variantami. Kakor sem pa že poprej omenil, danes še nimamo ne samo v Jugoslaviji, temveč prav tako ne v Panonski ravnini nikakršnega prehoda med slovansko martinovsko in avaroslovansko kulturo. Razlika kulturnih elementov je pa vsaj za sedaj navidezno tolikšna, in sicer zlasti v nakitu, ki je pri nas v mar-

¹⁶ l. c. 24, sl. 20.

tinovski kulturi edino znan, da je nemogoče misliti na neko pravo evolucijsko spremembo, ki bi trajala gotovo tudi dalj časa, kakor ga danes moremo domnevati za prehod martinovske v avaroslovansko. Ta ima znatno bolj nomadski karakter, kakor prva.

Pravega revolucijskega razvoja avaroslovanske kulture danes tudi še ni mogoče podati. Danes obstajajo šele prvi oprijemljivi elementi, po katerih moremo le na grobo deliti te kulture v dobi, ko je bila na svojem vrhuncu, od poznejšega časa, ko je že degenerirala. Ne moremo pa še govoriti o raznih razvojnih stopnjah, ki bi bile časovno oddeljene, čeprav so obstojale. Težava je danes tudi z izločevanjem začetnih faz te že formirane kulturne skupine.

Enega najbolj značilnih objektov te kulturne skupine predstavlja Gradbišče pri Veliki Kikindi, ki je krožne oblike t. i. avarski hring.¹⁷ Dosedanje raziskovanje tega objekta je še nezadostno, saj nimamo skoraj nobenih podatkov. Zato danes ni izključeno, da pripada to gradišče, o katerem ne vemo pozitivno niti ali je predstavljalo naselbino ali samo refugium, morda že poznejšemu času. Domneva pripadnosti avaroslovanski skupini temelji le na dosedanjih hipotezah, da so se namreč takšna gradišča pripisovala le Avarom. Ta hring, gradišče, v Jugoslaviji pa ni osamljen. V Vojvodini jih imamo več. Na žalost niso raziskani.

Drugi, pomembnejši element za ta čas so stanovanjske hiše, ki so jih našli na Najevi ciglani v Pančevu.¹⁸ V celotnem značaju tega najdišča pripadajo te hiše verjetno že pozni avaroslovanski kulturni skupini, ali pa še poznejšemu času. Večina odkritih predmetov je tako atipična, da točne opredelitve ni mogoče izvesti. Zaradi tega pa seveda pomembnost teh objektov niti malo ni zmanjšana. V resnici torej nimamo nikakršnih oprijemljivih naselbinskih objektov iz te periode. Morda pripada tej periodi tudi katera od naselbin, ki so ugotovljene, pa še neraziskane v okolici Gradišča pri Veliki Kikindi.¹⁹ Za sedaj so kronološko še neopredeljive. Med gradbene objekte avaroslovanske periode pa moramo vsekakor šteti tudi žitne

---

¹⁷ Starinar, Beograd 1950, 115 sl.

¹⁸ Muzeji I, 78 sl.

¹⁹ Starinar 1950, 117 sl.

shrambe v Bijelem Brdu,²⁰ katerih Ivaniček časovno podrobneje ne opredeljuje.

Avaroslovanska grobišča v Jugoslaviji spadajo v vrsto planih grobišč s skeletnimi pokopi. Le en primer, ki pa znanstveno ni še razjasnjen in dokazan, dopušča domnevo o žganih pokopih (Smrdelji v Dalmaciji).²¹ Grobovi tega časa nimajo nikakršne posebnosti v arhitekturi, pač pa so glede pridevkov izredno bogati. V mnogih primerih je pokopan tudi konj s konjenikom. Orientacija skeletov je od zahoda proti vzhodu, ponekod pa tudi nasprotna. Tu in tam najdemo tudi skrčence, ozir. skelete v deloma sedeči legi, ali je pa izvršen le delni pokop, toda ti primeri doslej še nimajo točne razlage (Bijelo Brdo).²² V posameznih primerih imamo tudi pokop konja brez skeleta.²³ Ti primeri pripadajo že pozno keszthelyskemu času v Bijelem Brdu.²⁴ Poleg Bijelega Brda pa je v Jugoslaviji še cela vrsta avaroslovanskih lokalitet predvsem v Vojvodini in Slavoniji (Mali Idjoš, Novi Banovci, Horgoš, Zagreb Kruge itd.).

Tipični predmeti v avaroslovanskih grobovih so v nakitu. Za opredelitev so posebno pomembni okovi, jezički in zaponke pasic pa razni uhani. V Jugoslaviji imamo doslej dokaj skromno število takšnih objektov že zaradi skromnega števila raziskanih grobišč. Na temelju novih najdb bi mogli razlikovati dve fazi, ki sta v Jugoslaviji zastopani. Ena bi bila faza avaroslovanske kulture v razcvetu; sem bi spadala grobišča kakor so Mali Idjoš, Zagreb Kruge, Horgoš, Smrdelji in druga, kjer je n. pr. na okovih in jezičkih pasic še tipičen živalski stil poleg rastlinskega. Po tehnični strani so ti okovi tudi masivni, često ornamentirani po prebiti tehniki. Ta izrazita živalska in rastlinska ornamentika se sčasoma zgubi. Prav tako odjenjuje tudi masivnost izdelkov proti koncu trajanja te kulturne skupine. To bi danes lahko šteli za drugo fazo. Tak primer imamo

²⁰ 55 knjiga ljetopisa Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1949, 123 sl.

²¹ Rad 1940, 24.

²² 55 knjiga ljetopisa, 120 sl., 125.

²³ l. c. 122.

²⁴ Glede datacije Bijelega brda se ne strinjam z Ivaničkom. Realnejšo datacijo je podal Z. Vinski l. c. 225. — (Korošec, Bijelo brdo, Zgodovinski časopis 1951, v tisku.)

v pozno avaroslovanskih nekropolah na Bijelem Brdu in na Najevi ciglani pri Pančevu.

Drugi predmeti, ki so bili odkriti in prav tako služijo za opredeljevanje in datiranje, pripadajo orodju, in sicer so na področju Jugoslavije našli kresila, šila, sekire in nože, nadalje orožje, od katerega sta znana lok in puščice, od konjske opreme pa stremena, žvale, razne zapone z jermenov, od glasbenih inštrumentov pa piščal.²⁵ Seveda je med inventarjem tudi veliko število drugega nakita poleg okovov pasic. Med nakitom je mnogo predmetov, na temelju katerih grobišča ne moremo opredeliti, medtem ko so drugi zopet tipični le za avaroslovansko kulturno skupino. Tako so zelo pogosto najdene razne ogrlice, sestavljene iz steklenih zrn, jagod, biserov, med njimi so za to obdobje tipična zrnca v obliki kapljice, dalje so tu tipične zapestnice, ki jih v poznejših časih ni najti, uhani z priveskom jagode, uhani s posebnim grozdastim priveskom itd.

Med grobnim inventarjem je posebno karakteristična tudi keramika. Na žalost so danes znane le poznejše razvojne faze slovanske keramike, ne pa njene začetne stopnje. V avaroslovanski kulturi jo lahko delimo na tri tipe: a) slovanska keramika jajčasto ovalnih oblik, ornamentiranih z valovnicami in horizontalnimi linijami, včasih tudi z vbodi, izdelana prostoročno, a dodelana na lončarskem kolesu. V srednjeevropskem inventarju ustreza tej keramiki tamkajšnja II. in III. stopnja slovanske keramike (po Pouliku); b) t. i. nomadska keramika, ki je groba, prostoročno izdelana, neornamentirana, a obsega prav tako grobe jajčasto ovalne oblike. To keramiko so pripisovali le nomadam, vendar je deloma tudi last Slovanov; c) dobro izdelana keramika na lončarskem kolesu, ki ima na videz starejše, še rimske elemente, pa tudi že videz mlajše srednjeveške keramike. Pri tej keramiki so pogosti ročaji, znani so pa tudi dulci.

Tehnika izdelave nakita je zelo dobra, pri masivnejših objektih je uporabljena tehnika vlivanja, dočim so mnogi drugi predmeti izdelani prostoročno. Granulacija je relativno redka. Tudi filigran ni posebno pogost. V pozni avaroslovanski

²⁵ Zadnje so doslej našli le v Bijelem brdu. 55 Ljetopis 142.

fazi pa je tehnika ulivanja vedno manj v rabi že zaradi vse manjše uporabe raznih okovov in jezičkov pasic, ki jih zamenjujejo jezički, izdelani iz pločevine, ne pa več uliti. Material za izdelavo nakitnih predmetov sta bila največ bron in srebro, zlato je redko. Stil in tehnika izdelave nakita v tej kulturni skupini izvirata deloma v izdelkih črnomske obale, deloma pa tudi v bizantinskih izdelkih, čeprav smo našli doslej relativno malo importiranih objektov. Na področju Jugoslavije so mi skoraj neznani.

Avaroslovansko kulturno skupino so doslej ugotovili v Vojvodini, Slavoniji in Dalmaciji. Razprostirala se je pa prav tako tudi po drugih predelih, kakor nakazujejo posamezni elementi. Tako je v Sloveniji doslej znan le jeziček pasice, ki so ga našli na Dunaju pri Jereki, medtem ko drugih najdb nimamo. Časovno moramo to skupino šteti v VIII. stoletje. Njeni začetki pa segajo po vsej priliki že v konec VII. stoletja, dočim bodo poznejše faze vsaj v posameznih predelih doživele tudi še prvo polovico IX. stoletja.

Prehodna skupina. — Med avaroslovansko in poznejšimi kulturnimi skupinami se danes izločajo že neke prehodne skupine, ki jih ne moremo več strogo prištevati avaroslovanski, imajo pa še toliko neizrazitih poznejših elementov, da jih še ne moremo prištevati eni poznejših skupin. Ker je pa taka prehodna skupina danes znana le na temelju nekaterih materialnih elementov in za sedaj tudi še ni točno fiksirana, bi jo označil še kot post avaroslovansko kulturno skupino, ozir. post keszthelysko. Garašanin-Kovačević sta na temelju Najeva ciglane pri Pančevu suponirala t. i. prehodno panonsko kulturno skupino.²⁶ Mislim pa, da spada Najeva ciglana v pozno avaroslovansko, ne pa že v post avaroslovansko dobo. Izrazit značaj prehodne kulturne skupine pa ima danes grobišče v Turnišču pri Ptujju, kjer so ohranjeni le še skromni avaroslovanski elementi, našli so se pa tudi že posamezni poznejši belobrdski objekti.²⁷ Ni izključeno, da se bo danes ali jutri izluščilo več povsem samostojnih skupin, o čemer pa seveda še ne moremo govoriti.

²⁶ Garašanin-Kovačević, Pregled materijalne kulture, 41 sl.

²⁷ Ni objavljeno. Grobišče so raziskovali 1950. l.

Naselbin ali kakršnih koli drugih stavbnih objektov iz tega časa ne poznamo. Morda bi smeli šteti sem žitne shrambe, ki smo jih našli v Ljubljani, in sicer zaradi posameznih elementov.²⁸ Verjetneje pa so te žitne shrambe poznejše, dočim onih, ki so jih našli v Bosni, ne moremo točno opredeliti.²⁹ Grobišča spadajo med plana grobišča s skeletnimi pokopi. Doslej so mi znana le v Sloveniji in še ta so bila odkrita v zadnjih letih. Poleg že omenjene nekropole v Turnišču pri Ptuj bi za sedaj štel sem tudi grobišče v Ljubljani³⁰ in grobišče na Panorami v Ptuj.³¹ Morda so med izkopanim gradivom zadnjih let v Jugoslaviji tudi druga podobna grobišča, ki pa doslej še niso objavljena. Ni pa izključeno, da pripadata grobišče v Ljubljani in grobišče na Panorami v Ptuju kaki drugi periodi (točno lahko postavimo sem le grobišče v Turnišču), toda z ozirom na sedanje momente ju moram uvrstiti sem. Tudi ta grobišča pa kronološko niso iz istega časa. Najstarejše je nemara grobišče v Turnišču, kjer je v grobovih poleg nakita in orodja še dosti keramike. Drugi dve grobišči sta že mlajši. Keramika je skoraj popolnoma neznana (v Ljubljani smo našli le neznamen fragment, na Panorami sploh ničesar), vendar so se pa ohranili še posamezni starejši elementi, kakor so zapestnice s sodčastimi jagodami na konceh ter zapestnice z že povsem stiliziranimi kačjimi glavami na konceh.³²

Posamezni primeri nakita, ki smo jih našli v tej skupini, v avaroslovanski ne nastopajo, nimajo pa niti neposrednih analogij v poznejših kulturnih skupinah. Analogij kakor izvora teh objektov doslej še nismo ugotovili. Keramika v grobovih ima še povsem značaj avaroslovanske kulture. Tu so grobi prostoročno delani lončki ter jajčasto ovalni lončki, izdelani na lončarskem kolesu, med katerimi imajo mlajši tudi plastične znake na dnu. Kot ornament nastopajo valovnice in horizontalne linije. Vendar so med to keramiko tudi že lončki, katerih debelina je povsem sorodna pozneje izdelanim loncem

²⁸ Arheološka poročila, Ljubljana 1950, 25.

²⁹ Glasnik Zemaljskog muzeja 1892, 243. — I. c. 1925, 62 sl. — I. c. 1938, 59.

³⁰ Arheološka poročila 1950, 22 (podano je le začasno poročilo, medtem ko je končna publikacija v tej številki Arheološkega vestnika, str. 156).

³¹ Arheološka poročila 1950, 84 sl.

³² I. c. 80 sl.

in ki bi po srednjeevropski kronologiji sodili v zadnjo stopnjo slovanske keramike. Čisti avaroslovanski elementi so ohranjeni še, kolikor moremo danes soditi, v posameznih žebeljičih, ki so krasili pasico, medtem ko so čisti belobrdski elementi v uhanih s spiralno zvitim koncem v obliki konusa ter v prototipih poznejših uhanov z grozdastim priveskom. Omembe vredne so tudi ogrlice iz steklenih zrn raznih oblik. Orodje je zastopano le z noži in kresili, orožje le z bojnim nožem.

Glede lege skeletov morem omeniti, da imajo posamezni skeleti poleg čisto normalne lege tudi prekrižane roke na prsih ali pa eno roko položeno pod ali poleg glave. Ti so verjetno veliko mlajši, čeprav pripadajo verjetno še prehodni skupini.

Kakor sem že omenil, so takšna najdišča doslej znana le v Sloveniji. Seveda ne bodo ostala omejena le na to področje. Verjetno jih bomo imeli povsod, kjer se je nekdanj razprostirala avaroslovanska kulturna skupina. V Panonski ravnini ji utegne pripadati danes več že znanih najdišč. Verjetno pa je, da bo med njimi, že glede na razne pokrajine, več variant. Časovno je možno staviti prehodno skupino v IX. stoletje. Točnejših meja pa danes ni mogoče podati. Nemara bodo v posameznih pokrajinah njeni začetki segali v prejšnjo, v drugih pa zopet v poznejšo dobo. Prehodna kulturna skupina, v kolikor se bo pojavila kot izrazito samostojna skupina, ne pa samo kot skupina s posameznimi prehodnimi elementi, bo nastopala na drugih mestih verjetno veliko poprej kakor v Panonski ravnini, ker bodo slonele kulturne spremembe deloma tudi na političnih in družbeno razvojnih vzrokih.

Po prehodnih skupinah so se iz staroslovanske kulturne skupine razvile tri nove kulturne skupine, belobrdska, köttlaška in dalmatinsko hrvaška. Točnih meja razsežnosti vsake posamezne nove kulturne skupine danes še ni možno podati, temveč le njih približne meje. Nikakor pa ne smemo računati s kako ostro delitvijo med njimi. Tam, kjer so se stikale, se je ustvarila mešana kultura, v kateri so bili elementi te in one. Zato posamezna najdišča lahko samo približno opredelimo na temelju odstotne množine elementov te in one kulturne skupine. Tako je v resnici med eno in drugo skupino širši ali ožji pas, ki ima značaj obeh kulturnih skupin in ki polagoma prehaja v to

ali ono skupino. Pri opredelitvi na te tri kulturne skupine se danes naslanjamo prav tako kakor pri prvih le na nakit, ki v resnici kaže posamezne tipične razlike. Sem pa nikakor ne smemo šteti tudi orodja, orožja in keramike, ki so enaki, v kolikor jih danes poznamo v vseh treh kulturnih skupinah. Delna razlika je resda tudi v posameznih drugih kulturnih detajlih, ki pa seveda niso merodajni, ker jih ne smemo strogo vzeti kot kulturne posebnosti. Nastale so v glavnem zaradi geografskih pogojev. Šele pozneje, ko so začeli take posebnosti prebivalci tudi zavestno izkoriščati in oblikovati, jih moremo šteti med kulturne posebnosti in z njimi računati.

Belobrdska kulturna skupina. — Med vsemi tremi je belobrdska kulturna skupina najbolj razširjena. Razvila se je po prehodni iz avaroslovanske, kakor danes kažejo vsi dani elementi. Pri njenem nastajanju so bili izredno močni tudi bizantinski vplivi. Doslej je ta kulturna skupina tudi ena najbolj raziskanih, čeprav ne moremo trditi, da bi mogli že danes priti do kakih posebnih sklepov. Imenovana je ta kulturna skupina po enem prvih raziskanih najdišč, po Bijelem Brdu v Slavoniji. Poleg samega Bijelega Brda³³ pa je danes znana še cela vrsta drugih, ki so večjega ali manjšega obsega, kot Ptujski grad, Slovenj Gradec i. dr. v Sloveniji, Junuzovci v Bosni, Kloštar v Slavoniji, Vinča v Srbiji itd. Poleg grobišč imamo pa še posamezne druge, več ali manj pomembne najdbe.

Gradišča te kulturne skupine niso raziskana. Edino doslej raziskovano gradišče v Mrsunjskem lugu³⁴ spada nemara že h koncu trajajnja belobrdske kulturne skupine, po obliki pa v vrsto blatnih grobišč. Drugih podrobnosti niso ugotovili. Naselbine in arhitektonski spomeniki tega časa doslej še niso znani. Grobišča sodijo v vrsto planih grobišč z grobovi v vrstah. Orientacija skeletov je praviloma od zahoda proti vzhodu, z večjo ali manjšo deklinacijo proti severu ali proti jugu. Razne druge smeri v legi skeleta, mestoma drugačne lege rok kakor ob telesu, vsekavanje grobne jame v rimsko zidovje itd. so samo posameznosti, ki jih pri celoti ne moremo jemati v poštev. Dokaj pogoste so v tej kulturni skupini deske, na katerih so

³³ Vijesnik 1905/04, 50.

³⁴ Vinski-Gasparini, Gradište u Mrsunjskom lugu, Zagreb 1950.

ležali skeleti in s katerimi so bili tudi pokriti, medtem ko so krste doslej še zelo redke.³⁵ Glede pridevkov v grobovih se belobrdska kulturna skupina od prejšnjih razlikuje že po tem, da so stavljali v grob le nakit, medtem ko keramike, orodja in orožja ni več v grobovih, oz. so le v izjemnih primerih. Tipični primeri nakita so razni obsenčni obročki, kakor obročki z S-pentljo, z S-pentljo in kvačico itd., razni uhani, med katerimi so najbolj karakteristični t. i. belobrdski uhani s grozdastim in zvezdastim priveskom, uhani z enim spiralno zvitim koncem itd. Ogrlice so bodisi kovinske, zvite iz treh ali več žic, včasih tudi s filigransko uvito žico, bodisi ogrlice iz steklenih zrn, oz. biserov raznih oblik, med katerimi so najbolj pogosti biseri v paličicah, lomljeni ali pa rezani, ter biseri v obliki malih polžkov. Med biseri so tudi razni priveski v obliki gumbov na dolgem vratu, kraguljčkov ali pa dvodelni priveski. Zapestnice so zvite kakor kovinske ogrlice, oz. tudi pletene, so pa tudi masivne s kačjimi glavami na konceh. Za opredeljevanje so karakteristični tudi posamezni prstani trikotnega preseka s prečnimi žlebiči ali pa brez njih, prstani rombičnega preseka s priostrenimi konci, ploščati prstani s štirioglato vzboklino, prstani s vzboklinami itd. Od orodja se najbolj pogosto najde nož, poredkoma pa kresilo ali pa kak drug predmet. Orožje je prav tako redko. Našli so se bojni noži, ki so doslej znani le v nekaj primerih, in ostroge (Ptujski grad). Keramika je v grobovih redka, lahko rečemo da samo izjema. Pač pa se včasih najdejo fragmenti posod na grobišču, ki so ostale bodisi iz posmrtnih gostij ali pa so v njih posmrtno prinašali hrano (Ptujski grad).³⁶ Ta keramika je naprednejša in pripada III. in IV. stopnji slovanske keramike po srednjeevropski kronologiji. V glavnem je delana prostoročno in dodelana na lončarskem kolesu, ali je pa sploh izdelana le na lončarskem kolesu na nožni pogon. Znaki na dnu so zelo pogosti, stene so relativno tanke, dokler ne postanejo tudi povsem tanke.

Najbolj pogosta tehnika izdelave nakita v belobrdski kulturni skupini je tehnika ulivanja v modelih poleg kovanja,

³⁵ Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950, 40 sl.

³⁶ l. c. 129, 252 sl.

filigrana in granulacije. Toda tudi že pri samem ulivanju so pogostoma posnemali granulacijo in filigran.

Razsežnost belobrdske kulturne skupine v Jugoslaviji je precejšna. Tako je doslej ugotovljena v Vojvodini, Slavoniji, Hrvatski, severovzhodnem delu Slovenije in severnih predelih Bosne in Srbije. Na zahodu se stika s köttlaško kulturno skupino, na jugu pa z dalmatinsko hrvatsko. Doslej še ni ugotovljeno, kako globoko sega v Srbijo in v smeri proti Makedoniji, ako ni tam kakšna druga kulturna skupina. Tam pa, kjer se belobrdska kulturna skupina stika s köttlaško ali pa z dalmatinsko, so mešana ozemlja z elementi te in one kulture.

V belobrdski kulturni skupini je tudi precejšne število importiranih predmetov, prvenstveno iz bizantinskega kulturnega kroga, pa tudi iz drugih krajev (gumbi na Ptujskem gradu). Elemente belobrdske kulturne skupine na drugi strani pa zopet najdemo tudi drugod, izven njenega kulturnega kroga, tako v köttlaški kakor v dalmatinski skupini. Dočim so v köttlaški skupini ti elementi nekako zaključni in celo sprejeti v njen kulturni inventar, tega ne moremo trditi o dalmatinski skupini, kjer so le posamezne najdbe.³⁷ Edinstveno najdbo sicer predstavlja grob v Trilju,³⁸ toda v njem so le bizantinski importirani predmeti.

Na temelju grobišč, ki so datirana z novci, nam je omogočena tudi dokaj zanesljiva datacija belobrdske kulturne skupine v X. in XI. stoletje. Imamo pa doslej znana grobišča, kjer je belobrdska kultura že povsem na višku, ne pa v začetku. Tako moramo danes znana grobišča v Jugoslaviji datirati v drugo polovico X. in v XI. stoletje. Gotovo pa bomo odkrili tudi grobišča, ki bodo pripadala začetku X. stoletja ako ne celo koncu IX. stoletja, ko moramo računati s koncem prehodne skupine.

Köttlaška kulturna skupina. — Kakor belobrdska kulturna skupina, se je tudi köttlaška razvila iz avaro-slovanske po prehodni skupini. Vendar je krog njene razsežnosti v Jugoslaviji zelo majhen. Ime je dobila po enem prvih odkritih najdišč, po »Köttlachu« na Semmeringu. Nekateri jo

³⁷ Poleg tega pa nimamo nikakršnih podatkov o njih najdbi.

³⁸ Vjesnik za istoriju i arheologiju dalmatinsku, 1921, 3 sl.

imenujejo tudi alpsko slovansko skupino z ozirom na področje, koder se razprostira.

Naselbin te kulturne skupine doslej niso ugotovili. Od gradišč je pa danes v Jugoslaviji znano le Gradišče nad Bašljem, toda podatkov o raziskovanju nimamo. Tako ne moremo dobiti nobene prave podobe gradišča, ne drugih momentov.³⁹

Grobišča so kakor pri belobrdski kulturni skupini plana, z grobovi v vrstah. Skeleti so usmerjeni od zahoda proti vzhodu, so pa tudi nekateri primeri usmerjenosti od jugozahoda proti severovzhodu, ki pa doslej še niso pojasnjeni.⁴⁰ Posamezni drugi momenti, kakor n. pr. vsekavanje grobov v terciarno skalo itd., predstavljajo le zanimive, toda le bolj ali manj slučajne momente, ki nimajo nikakršne zveze s kako namerno oblikovano arhitekturo, kakor je nimajo grobovi, vsekani v antično zidovje.⁴¹ Deske, s katerimi so bili skeleti pokriti in na katerih so ležali, krste, ki niso bile zbite z žebliji, so relativno zelo pogoste. Največ jih je pa ugotovljenih na Bledu.

Glavna karakteristika te kulturne skupine se opira zopet na nakit. Za opredelitev so pomembni posebno t. i. köttlaški emajlirani in gravirani luničasti uhani. Poleg teh so v rabi tudi drugi, tako z obešeno jagodo, s pentljami na spodnji strani obročka in obešenimi verižicami itd. ter razni obsenčni obročki z S-pentljo, spiralno pentljo in dr. Med obročki je za opredelitev karakterističen obroček s konusi na konceh, medtem ko so drugi v večji ali manjši množini tudi v belobrdski kulturni skupini v rabi. Za opredeljevanje so pomembne včasih tudi emajlirane fibule v obliki ploščic. Teh je nekaj tipov. Kdaj pa kdaj so segle tudi v belobrdski kulturni krog, vendar samo izjemno. Nekoliko bolj pogoste so le v predelih, kjer se obe kulturi stikata. Poleg prstanov, ki so tudi v drugih slovanskih kulturah v rabi, posebno v belobrdski, so za köttlaški kulturni krog karakteristični posebno prstani iz pločevine, katerih konci so speti z zakovico itd. Na ozemlju Jugoslavije so pa dalje v tej kulturni skupini našli ogrlice iz steklenih bi-

³⁹ Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana, 1959, 195 sl.

⁴⁰ Kastelic-Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu, Ljubljana 1950, 26 sl.

⁴¹ Kastelic sicer sodi, da je tu namenoma oblikovana grobna arhitektura, to pa ne bo točno. l. c. 17 sl. — Zgodovinski časopis, Ljubljana 1950, 250.

serov raznih oblik, iz rimskih novcev ter z različnimi priveski. Od orodja so razni noži, medtem ko so drugi predmeti pri nas, prav tako kakor keramika, silno redki, kar bi kazalo že na poznejši čas naših grobišč, to pa za sam Köttlach in nekatera druga grobišča nikakor ne velja. Keramika, kolikor je znana, pripada istim tipom, kakor belobrdska keramika. Konkretnih razlik med njima ni. Podobno je tudi z orodjem, kolikor je pač ohranjeno. Nekaj razlike je samo v nožih, od katerih imajo nekateri hrbet v zadnji tretjini zavrt proti vrhu in več ali manj skoraj ravno rezilo. Orožja doslej nismo našli ohranjenega v grobovih, pač pa je ohranjeno na gradišču nad Bašljem, kjer sta bila odkrita meč in ostroge.⁴² Vpliv bizantinske kulture na köttlaško je nesporen, vidni pa so tudi elementi karolinške kulture. V Jugoslaviji doslej ni objektov, importiranih iz Bizanca, pa tudi ne z zahoda.

Tehnično je nakit izdelan v tehniki ulivanja v modelih, kovanja, tolčenja, v filigranu in granulaciji. Razširjena je ta kulturna skupina zaenkrat le po delu Slovenije, verjetno sega tudi v del Istre. Njeni elementi, oz. celo importirani primeri so tudi v belobrdski in dalmatinski kulturni skupini. Časovno bo treba staviti to skupino pod konec IX., v X. in verjetno tudi na začetek XI. stoletja. Doslej so jo stavljali skoraj izključno v IX. stoletje, to pa zanikujejo nove najdbe tako na Bledu kakor na Ptujskem gradu.

Dalmatinsko-hrvatska kulturna skupina. — Preliminarno smemo domnevati, da se je ta kulturna skupina prav tako razvila iz avaroslovanske, kakor sta se ostali dve, po prehodni skupini, čeprav doslej nimamo nikakršnih konkretnih elementov za takšen sklep. Avaroslovansko kulturo so sicer našli v Dalmaciji, vendar pa doslej ni nikakršnih konkretnih dokazov za obstoj prehodne skupine in predmeti dalmatinske kulturne skupine danes še nimajo nikjer stičnih točk z avaroslovansko kulturo. Nikakor pa ne moremo domnevati, da bi se bila povsem samostojna skupina razvila le na nekih docela tujih elementih.

Medtem ko v nobeni od prejšnjih kulturnih skupin nimamo kakih arhitektonskih objektov in tudi ne plastike, so v dalma-

⁴² Ni objavljeno.

tinski kulturni skupini, ki je dobila naziv po glavnem področju svoje razprostranosti, v večji meri tudi takšni objekti. Takšno je stavbarstvo religijskega značaja, cerkvice, grajene v posebnem slogu, o katerih so že dosti razpravljali, vendar dokončnega sklepa o njih še nimamo.⁴³ Ta arhitektura je pod vplivom predromanike in zgodnje romanike. Toda v Dalmaciji ima svoj poseben slog. Kot arhitektonski element je pogostoma v rabi pleteninasta ornamentika, o kateri so prav tako že zelo mnogo razpravljali. Ta ornamentika je pod vplivom od drugod, v Dalmaciji je pa dobila svoj poseben slog. Izvor te ornamentike bo treba iskati v zgodnejših periodah. O plastiki, ki je iz nekoliko poznejšega časa, so doslej relativno malo razpravljali kot o celoti, čeprav bi to po svoji pomembnosti zaslužila. Ti trije so pa poleg epigrafskih spomenikov karakteristični le za dalmatinsko kulturno skupino.⁴⁴ Naselbin in gradišč doslej nimamo raziskanih. Znana so mimo cerkvic in drugih gradbenih objektov, v katere se ne morem spuščati, ker tega gradiva ne poznam, tudi grobišča. Na teh grobiščih pa je tudi posebna grobna arhitektura, ki je prvotno nastala kot posledica zemljišča, oz. gradiva, a so jo pozneje namenoma izkoriščali in tudi oblikovali. To so grobovi, obdani s kamnitnimi ploščami »bedrenjačami«, in tudi pokriti s podobnimi ploščami. Takšni grobovi so ozki, izdelani le za človeško telo. Tu in tam so tudi dvojni grobovi, drug poleg drugega, ali drug nad drugim. Pozneje prehajajo ti grobovi v zidane grobnice. V rabi so ponekod tudi sarkofagi, ki so pa že v drugi uporabi. Prvotni grobovi so bili verjetno tudi v Dalmaciji navadni, le vkopani v zemljo. Skeleti so navadno usmerjeni od zahoda proti vzhodu, redko pa narobe. Šele v grobiščih, ki so okoli cerkva, se ta usmerjenost zgubi. Inventar v grobovih obsega v glavnem nakit, redkeje orožje, medtem ko sta orodje in keramika skoraj neznana.

⁴³ Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb 1950. — Strzygowski, *Starohrvatska umjetnost*, Zagreb 1927. — Strzygowski, *Die altslavische Kunst*, Augsburg 1929. — *Itd.*

⁴⁴ Doslej nihče ni sistematično obdelal teh kulturnih spomenikov, ki bodo razjasnili celo vrsto zelo zanimivih arheoloških in zgodovinskih momentov.

Za opredeljevanje grobov je poleg same grobne arhitekture pomemben nakit, in sicer prvenstveno uhani z eno, tremi ali večjim številom jagod. Ti uhani morejo biti izdelani v filigranu in granulaciji, lahko so pa tudi v tehniki prebijanja. Po obliki in s čisto tipološkega vidika je izredno veliko število raznih variant, ki so tipične prav za ta kulturni krog. Zanimivo je, da so obsenčni obročki ter obročki z S-pentljo tu skoraj neznani. Prav tako redko pa so v rabi tudi drugi uhani; ti so v nam ohranjenih primerih včasih le import. Ogrlice so prav tako neznane, ako ne vpoštevamo importiranih primerov (Golubić pri Kninu in Trilj). Tu in tam so našli tudi okove pasic (Mravinci). Relativno redki so prstani, ki so zvečine navadnih oblik. Orodje obsega nože, tu in tam tudi posamezne druge predmete, ki so pa zelo redki. Od orožja imamo meče karolinškega tipa in pa izredno lepo izdelane ostroge obenem z jezički in sponomi, vendar ti za opredeljevanje niso pomembni.

Izvemši emajliranja se v dalmatinski kulturni skupini uporabljajo vse tehnike pri izdelovanju nakita, ki so bile tudi v drugih kulturnih skupinah znane.

Razsežnost dalmatinske kulturne skupine je doslej omejena na Dalmacijo, Hrvatsko Primorje, Hercegovino in južno Bosno. Verjetno bo pa ta skupina segala tudi v Istro. Posamezni primeri, ki so jih sedaj odkrili v Srbiji,⁴⁵ predstavljajo verjetno le vpliv ali pa celo importirane objekte. Vsekakor sodim, da se tam dalmatinska kulturna skupina ni razprostirala. Vpliv in pa import sta pa tudi v drugih kulturnih skupinah, tako v belobrdskih kakor v köttlaški. Bizantinski vpliv je bil zelo močan tudi v dalmatinski skupini, prav tako pa imamo tudi import. V to skupino, kot bizantinski import, bi stavil tudi najdbo v Golubiću pri Kninu.

Časovno je možno datirati dalmatinsko kulturno skupino od IX. stoletja dalje. Ne poznamo pa danes ne njenih začetnih, ne njenih končnih faz.

Ako pregledamo današnje stanje slovanske arheologije, spoznamo, da imamo še celo vrsto povsem nerešljivih problemov pred seboj, ki jih bomo morali vpoštevati pri nadaljnjem

⁴⁵ Gradivo ni objavljeno.

delu. Najteže je pač, da so še vedno cele pokrajine, kjer niso ugotovljeni niti najmanjši elementi slovanske kulture. Taki primeri so Makedonija, Črna gora, Istra itd. Zato je tudi gornja razdelitev nepopolna, ker temelji le na današnjem gradivu. Kolikor morem danes presoditi, vseeno ustreza nekdanjemu realnemu stanju. Shematična skica je približno takale:

Martinovska kultura (VII. stoletje)

Avaroslovanska (keszthelyska) kultura (VIII. stoletje)

Prehodna kulturna skupina (IX. stoletje)

Belobrdska (X. in XI. stoletje) — Köttlaška (IX.—XI. stoletje) —

Dalmatinska (IX.—XII. stoletje)

The division of early middle ages Slav cultures in Yugoslavia

As to specific moments, the Slav cultures in the territory of Yugoslavia may be divided, concerning both their character and their chronology, into several groups. Each of these cultural groups possesses typical characteristics, especially in jewellery, whereby these groups are capable of being defined.

In the area of Yugoslavia the oldest cultural group was the one of Martinovka whose analogies are found in Ukrainian finds, such as Malaja Pereščepina, Sjenkov, etc., and in the arch-shaped fibulae called also Gothic fibulae. Up to the present only few sites of this kind are known in Yugoslavia, the richest thereof being the one of Čadjavica. From the architectonic objects the Slav temple of the Castle of Ptuj may be included. The periodisation of this group may be 7th century.

The next group is the Avaric-Slav (Keszthely) one with the well-known material, such as metal ornaments, tongues and belt buckles, pottery, jewellery, and arms, beside parts of horse's harness. We assign it to 8th century.

From the Avaric-Slav cultural group an intermediate one has developed; it may be called the post Avaric-Slav cultural group. Up to the present only few sites thereof are known in Slovenia (Turnišče near Ptuj, Panorama at Ptuj, and Ljubljana). Some objects preserved there are still manufactured in the tradition of the Avaric-Slav culture; but in single cases, later Bijelo Brdo forms are noticeable. The pottery as well displays a little later forms. Yet the graves are relatively well furnished both with pottery and with implements and jewellery. During that intermediate period there might have existed some specific independent groups; up to the

present, however, no elements in favour of this conclusion have been available. This intermediate group may be assigned to 9th century.

The Avaric-Slav group in Yugoslavia was followed by three groups which are limited territorially, too, while the former ones were spread over the entire territory of Yugoslavia. These three groups are: the Bijelo Brdo, the Köttlach, and the Dalmatian-Croatian groups. Each of these groups has its characteristics, especially as far as jewellery is concerned. Thus the group of Bijelo Brdo has yielded the so-called Bijelo Brdo earring with the grape and star-shaped pendant, temple rings with S-shaped meshes, etc. Yet the graves of this group are furnished neither with pottery (some very rare specimens excepted) nor with implements and arms. Only now and then some object of this kind is unearthed. This group may correspond in time to 10th and 11th centuries. It is found in Pannonia, Slavonia, North Serbia, Bosnia, and in a small part of Slovenia. The Köttlach group — which is spread over a part of Slovenia only — has yielded typical objects, such as enamelled and engraved crescent-shaped earrings and conussed rings, beside some forms of finger-rings, etc. The character of the graves is the same as the one of the Bijelo Brdo group. This group may be assigned to the epoch from 9th to the beginning of 11th centuries. The third cultural group is the Dalmatian one, its area being mainly Dalmatia, Croatian Littoral, Hercegovina and South Bosnia. Beside various typological characters (especially beaded earring) this group possesses some others. Thus there are graves made of stone plates, architectonical monuments, such as small churches and other buildings, baskerwork ornaments, as well as plastic art and epigraphy. The periodisation of this group may be from 9th to 12th centuries.

SLOVANSKE OSTALINE NA DVORIŠČU SAZU V LJUBLJANI

Paola Korošec

Ko so dozidavali stavbo kemičnega in fizikalnega inštituta SAZU v Ljubljani na dvorišču ob Salendrovi in Gosposki ulici, so odkrili tudi ilirsko grobišče z žarami, nekaj rimskih ostalin ter slovanske najdbe. Začasno poročilo o delu teh najdb sta podala že J. Korošec in F. Stare.¹ Dela so se pa naslednje leto (1949) še nadaljevala. Pri tej priliki so odkrili nove najdbe iz vseh treh časovnih period. Na žalost pa ni bilo mogoče zaradi tehničnih vzrokov raziskati celega dvorišča, ki je danes spremenjeno v park. Tako so ostale neraziskane še najmanj tri četrtine zemljišča, ki bi nam gotovo nudilo dragocene podatke in tudi dragocene najdbe iz nekdanjega časa.

Lega plasti kakor tudi značaj posameznih plasti se ni spremenila gledé na opis, ki sta nam ga podala Korošec-Stare.² Slovanske ostaline pripadajo dveh različnim vrstam, ki sta tudi iz različnih časovnih period. Eno je slovansko grobišče, drugo so pa, v zemljo vkopane shrambe, silosi.

Grobišče

Po odkritih skeletih sodeč se je grobišče razprostiralo po celem prostoru današnjega dvorišča, prav tako tudi pod stavbo fizikalnega in kemičnega inštituta. Ali se je grobišče razprostiralo tudi še pod stavbo današnje Akademije ter pod Salendrovo in Gosposko ulico, danes ne moremo presoditi, dasi je dokaj verjetno. Glede na površino odkopanega zemljišča moramo trditi, da so bili grobovi zelo redki. Ni dvoma, da je bil

¹ Arheološka poročila, Ljubljana 1950, 7 sl.

² l. c. 7 sl.

del grobov pozneje uničen pri novejših gradnjah. Vsi odkopani skeleti so večinoma zelo fragmentirani, redki so ohranjeni v celoti. Zato domnevamo, da so bili grobovi nekdanj veliko bolj pogosti kakor pa je njih današnji videz. Poprečna globina skeletov je med 0,60—0,80 m. Vendar je pa tudi nekaj skeletov, ki leže znatno globlje, od 1,10—1,50 m. Mislim pa, da to ni nekdanja prava globina in da so ti skeleti prav tako ležali znatno plitkeje. Šele z niveliranjem in nasipavanjem tukaj padajočega zemljišča se je globina relativno povečala. Skeleti so bili položeni v zemljo brez deske ali krste. Odkrit ni bil noben fragment pooglenelega ali preperelega lesa, po katerem bi bilo možno sklepati, da so se pri pokopu uporabljale tudi deske, čeprav bi to bilo dokaj verjetno.

Osnovna usmerjenost skeletov je bila od zahoda proti vzhodu. Med njimi je tudi večje število takšnih, ki so bili že skoraj popolnoma uničeni in smo mogli ugotoviti le to osnovno usmerjenost, nismo pa več mogli ugotoviti odstopanja. Med sedemnajstimi skeleti je šest skeletov, ki odstopajo največ do 13° proti severu. Zanimivo je, da nismo našli nobenega, ki bi odstopal proti jugu, kolikor je bilo možno ugotoviti na temelju vsaj deloma ohranjenih skeletov. Poleg te, za Slovane normalne lege, imamo na našem grobišču tudi druge. Tako je bil en skelet usmerjen od severozahoda proti jugovzhodu. Drugi skelet je bil usmerjen od juga proti severu s 7° deklinacije proti vzhodu, medtem ko je bil tretji, od katerega so ohranjeni samo deli nog, usmerjen od severa proti jugu. Osem skeletov pa je imelo bodisi osnovno lego zahod—vzhod, ali se pa lega sploh ni dala določiti.

Ako pogledamo usmerjenost naših mrličev, opazimo, da danes pripada grobišče v Ljubljani vrsti onih grobišč, ki imajo mešane pokope. V Sloveniji štejemo mednje slovansko grobišče na Bledu³ in grobišče na Panorami v Ptujju.⁴ Vzroke bodisi nasprotnih leg, bodisi leg od severa proti jugu, ali pa tem nasprotnih, so mnogi iskali in tudi različno razlagali. Doslej pa še ni zadovoljive rešitve. V posameznih primerih, kakor na Bledu, moremo iskati vzroke v značaju samega zemljišča. Malo

³ Kastelic-Skerlj, *Slovanska nekropola na Bledu*, Ljubljana 1950.

⁴ *Arheološka poročila*, 84 sl.

je verjetno, da bi bil isti vzrok tudi na našem zemljišču. Sicer pa grobišče v Ljubljani časovno ne ustreza blejskemu grobišču. Kar se tega tiče, je naše sorodno onemu, ki je bilo odkrito na Panorami v Ptuju.

Praviloma so skeleti ljubljanske nekropole ležali na hrbtu z iztegnjenimi rokami ob telesu. Toda to lahko trdimo z gotovostjo le za manjše število, kajti večina skeletov je bila že toliko uničena, da točne lege rok nismo več mogli ugotoviti. So tudi skeleti, katerih roke niso ležale iztegnjene ob telesu, temveč so imele popolnoma drugačno lego. Tako je skelet št. 3., od katerega je ohranjena le leva stran, imel levo roko upognjeno v komolcu in položeno na prsi. Skelet št. 5. je imel levo roko upognjeno v komolcu in položeno na vrat, morda pod ali na glavo, medtem ko je desna roka upognjena v komolcu in položena čez trebuh. Taka lega rok je znana v Sloveniji na panoramskem grobišču,⁵ vendar je tam mnogo izrazitejša. Tam so namreč roke prekržane na prsih, kar bi mogla biti posledica krščanskega vpliva. Toda tudi lege rok na našem grobišču ne smemo imeti za slučajno.

Zemlja, v kateri ležijo naši grobovi, je po svojem sestavu v glavnem humozna zemlja, često tudi navaden sip ali pa celo ostanki prejšnjih rimskih stavb. Ker grobovi niso segali v nekdanja tla, ki so tu sestavljena iz proda in mivke, se nam niso ohranile grobne jame oziroma njih oblike. Med karakterističnimi momenti naših grobov naj omenim le to, kar sta omenila že Korošec-Stare, da so bili pri skeletu št. 5. okoli danes manjkajoče glave štirje večji kamni. Na našem grobišču je ohranjen le še en primer, da so mrliča obdali s kamenjem, medtem ko je na drugih grobiščih precej takšnih primerov.

Skelet št. 1. — (Sl. 1.) Dobro ohranjen ženski skelet, ki je ležal na hrbtu z rokami ob telesu. Dolžina skeleta je bila 1,59 m. Ležal je 0,70 m globoko v humozni zemlji, pomešani s sipom. Skelet je bil usmerjen od zahoda proti vzhodu z neznatno deklinacijo proti severu. Sledu deske ali krste ni bilo nobene. Pridevki (sl. 2): Na vratu je bila ogrlica iz steklenih biserov zelene barve. Danes je ohranjenih 90 biserov, od teh 26 biserov valjčne oblike (dolžina do 0,7 cm, premer do 0,4 cm) in 64

⁵ l. c. 86.

bisero**v** bikonične oblike (premer od 0,50—0,6 cm).⁶ — Na desni strani glave je bil obsenčni obroček s spiralno pentljo na enem koncu, ki je danes odlomljena, na drugem koncu pa s kvačico. Izdelana je iz tanjše bronaste žice (velikost $1,6 \times 2$ cm, premer 0,1 cm). — Na levi roki smo našli pet zapestnic. Od teh je ena zapestnica široka, masivna, toda ploščata, z nekoliko zoženimi konci. Na zapestnici je ornament v obliki punktiranih linij ter malih krožkov s piko v sredini. Zapestnica je danes zlomljena v več delov (premer $5,7 \times 4,8$ cm, največja širina 1,3 cm). — Druga zapestnica je danes nekoliko deformirana, izdelana pa je iz debelejše bronaste žice s široko iztolčenimi konci, na katerih je v sredini majhen krožec s piko (velikost $6,4 \times 5,3$ cm, presek 0,5 cm). — Tretja zapestnica je izdelana iz debelejše bronaste žice okroglega preseka s sodčastimi jagodami na koncih (velikost $5,4 \times 6,5$ cm, presek 0,5 cm). — Četrta zapestnica je iz debelejše bronaste žice, podobna drugi zapestnici. Konci so nekoliko sploščeni, ornamentirani s prečnimi vrezi, verjetno imitacija kačjih glav (velikost $5,4 \times 5,7$ cm, presek 0,5 cm). — Od pete zapestnice je ohranjena le polovica, podobna pa je bila tretji zapestnici s sodčastimi jagodami na koncih (premer je bil ca. 5,5 cm, presek 0,5 cm).

Skelet št. 2. — (Sl. 3.) Dobro ohranjen moški skelet, ki je ležal na hrbtu z rokami ob telesu. Dolžina skleta 1,90 cm. Skelet je ležal v sipu 0,75 m globoko poleg nekdanje rimske stavbe, katere nevezan tlak je bil ca. 20 cm globlje in jugozahodno od skeleta. Skelet je bil usmerjen od zahoda proti vzhodu z 8° deklinacije proti severu. Večji kamen ob levi nogi in fragmenti živalskih kosti ob spodnjem delu leve noge in ob levem boku, kakor tudi kos rimskega ometa med koleni, so ostanki nekdanjih period in so prišli v grob pri zasipavanju. — Pridevkov nismo našli, čeprav je po vsej verjetnosti skelet nekdanj imel tudi te. Na to kažejo deloma patinirana roka v zapestnici in drobci bronaste pločevine, v kolikor niso bili tudi ti primeri v zasipni zemlji.

Skelet št. 3. — (Sl. 4.) Močno poškodovan verjetno ženski skelet, ki je ležal na hrbtu. Ohranjena je v glavnem le leva

⁶ Po poročilu, l. c. 24, je bilo ohranjenih pri iskopavanju 107 bisero**v** od katerih je 17 razpadlo.

stran skeleta z močno poškodovano glavo. Od nog je ohranjen le zgornji del levega femurja. Leva roka je bila upognjena v komolcu in položena čez prsi. Prste desne roke smo našli na medenici, medtem ko je del podlaktnice ležal na trebuhu. Ohranjena dolžina skeleta 0,78 m. Ležal je 0,75 m globoko v sipu, medtem ko je grobna jama segala deloma tudi do rimskega tlaka. Skelet je bil usmerjen od zahoda proti vzhodu z 10° deklinacije proti severu. — Pridevkvov skelet ni imel.

Skelet št. 4. — (Sl. 4.) Slabo ohranjen in močno poškodovan skelet, ki je ležal na hrbtu z rokami ob telesu, kakor sodimo po ohranjenih delih. Glava ni ohranjena. Dolžina ohranjenega skeleta je 1,09 m. Skelet je ležal 0,85 m globoko v nevezanem antičnem tlaku. Smer skeleta je bila zahod—vzhod s 13° odstopanja proti severu. — Brez pridevkov.

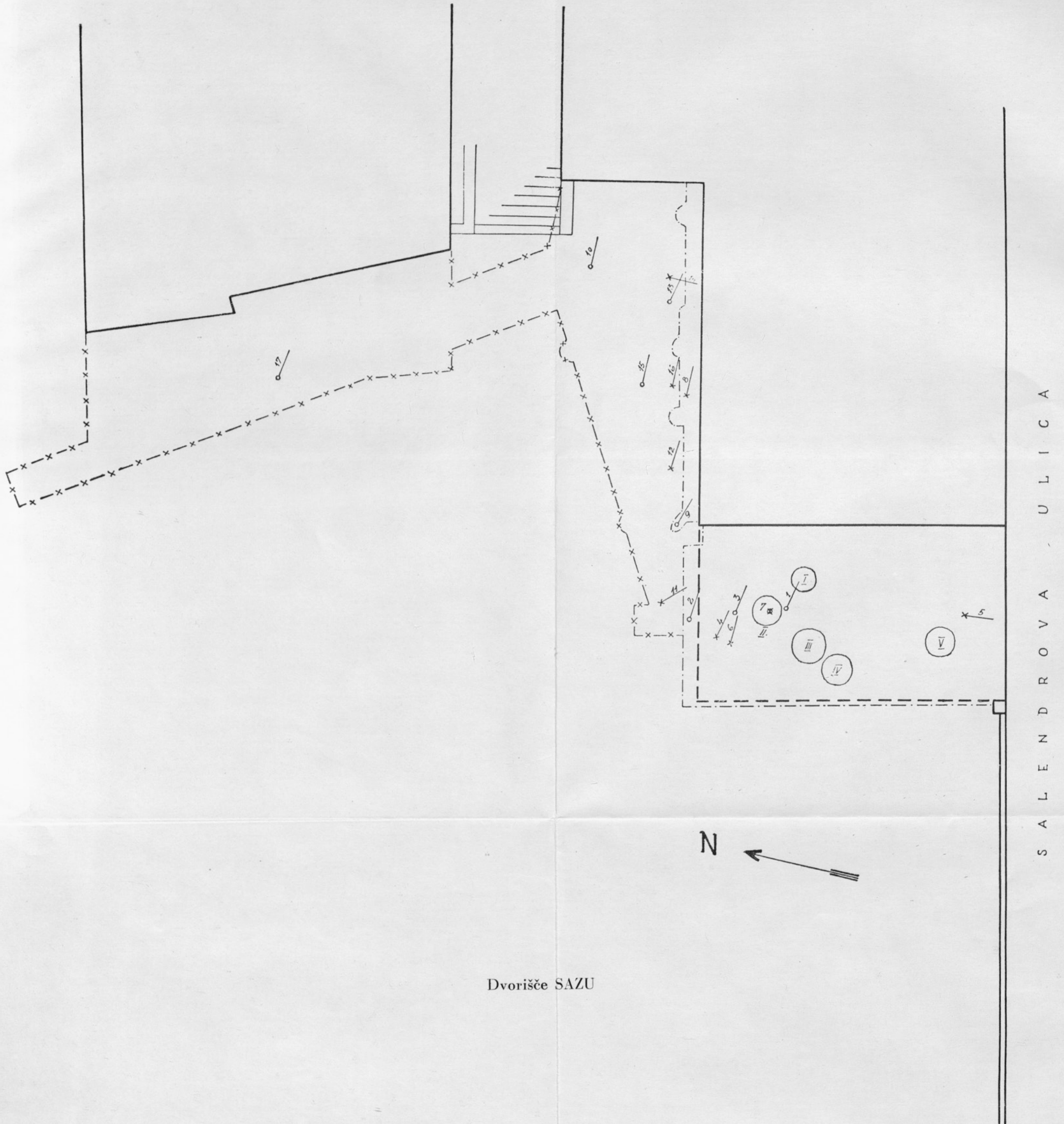
Skelet št. 5. — (Sl. 5.) Slabo ohranjen skelet, ki je bil uničen pri gradnji kanala. Od glave je ohranjena samo mandibula. Od nog so ohranjeni le zgornji deli. Merljiva dolžina je bila še 0,93 m. Skelet je ležal 1,32 m globoko v humozni zemlji tik pod novejšim odvodnim kanalom. Okoli glave skeleta so bili položeni štirje večji kamni. Skelet je ležal na hrbtu, z levo roko upognjeno v komolcu in položeno na vrat ali pa na glavo oziroma pod njo, kar pa zaradi manjkajoče glave in prstov na roki ni bilo mogoče ugotoviti. Desna roka je bila upognjena v komolcu in položena čez trebuh. Skelet je bil usmerjen od juga proti severu s 7° deklinacije proti vzhodu.

Pridevki: Ob glavi skeleta so na desni strani ležale sprhnele kosti manjše ptice, morda goloba.

Skelet št. 6. — Slabo ohranjen skelet, ki je ležal južno od skeleta št. 4. Ohranjen je bil le del leve noge, ki je ležala še in situ 0,65 m globoko, ter nekaj drugih razmetanih kosti. Ostali del skeleta je bil uničen pri zidanju kasnejšega zidu. Grobna jama je bila ukopana v nevezani rimski tlak. Skelet je bil usmerjen približno od zahoda proti vzhodu. — Pridevkvov skelet ni imel.

Skelet št. 7. — Pri zidavi poznejšega zidu popolnoma uničen skelet, katerega noben del ni več ležal in situ. Dele glave ter podlaktnice smo našli pod zidom v žitni shrambi II,⁷ a temenica

⁷ l. c. sl. 3.

je bila vzdana v sam zid. Ti ostanki so ležali ca. 2,20 m globoko. — Pridevkv nismo našli.

Skelet št. 8. — Slabo ohranjen skelet, od katerega so se našle le tibije in podlaktnice. Skelet je ležal v sipu 0,80 m globoko. Usmerjen je bil, sodeč po ohranjenih delih, od zahoda proti vzhodu.

Pridevki: ob medenici smo našli manjši fragment že povsem razpadlega noža.⁸

Skelet št. 9. — Slabo ohranjen mlajši ženski skelet,⁹ od katerega so se našli fragmenti glave in gornji del hrbtenice ter obe nadlaktnici v skupni dolžini 34 cm. Skelet je ležal v sipu, 0,70 m globoko, usmerjen od zahoda proti vzhodu z 11° deklinacije proti severu.

Pridevkv ni bilo, pač pa smo v ustih skeleta našli kremenil nožiček, ki pripada ilirskemu grobišču na istem mestu. V slovanski grob je prišel z zasipno zemljo.

Skelet št. 10. — Zelo slabo ohranjen in močno razmetan skelet. Glava je ohranjena samo v fragmentih, kakor so tudi od ostalega okostja ohranjeni le posamezni fragmenti. Stopalo leve noge skeleta je bilo ukopano v ilirsko žaro (grob št. 35). Skelet je ležal v sipu 1,10 m globoko. Točne orientacije in dolžine skeleta nismo mogli ugotoviti. Po vsem sodeč je ležal skelet od zahoda proti vzhodu. — Brez pridevkv.

Skelet št. 11. — Zelo slabo ohranjen skelet, od katerega so se ohranile samo posamezne kosti brez glave. Ležal je v sipu 0,90 m globoko. Usmerjen je bil približno od severozahoda proti jugovzhodu. Dolžine nismo mogli ugotoviti. — Brez pridevkv.

Skelet št. 12. — Neznatno ohranjeni ostanki skeleta, ki je bil pri poznejših zidavah popolnoma uničen. In situ so bile ohranjene samo noge, od katerih desna le še od kolena navzdol; ležal je v sipu 0,60 m globoko. Točne smeri nismo mogli ugotoviti, osnovna pa je od zahoda proti vzhodu. — Brez pridevkv.

Skelet št. 13. — Relativno dobro ohranjen ženski skelet,¹⁰ deloma poškodovan pri kopanju zemlje. Skelet je ležal na hrbtu z rokami ob telesu. Ohranjena dolžina je bila 1,50 m.

⁸ l. c. 24.

⁹ Antropološko analizo je podal Škerlj, Arheološki vestnik I, 152 sl.

¹⁰ Antropološko analizo je podal Škerlj, l. c. 148 sl. kjer je skelet označil kot ženski.

Ležal je v humusu 1,50 m globoko. Usmerjen je bil od zahoda proti vzhodu z 10° deklinacije proti severu. Na posameznih mestih so bili okoli skeleta položeni večji kamni.

Pridevki (sl. 6): Ob desnem boku se je našel fragmentiran bojni nož, zelo slabo ohranjen, z ravnim hrbtom (ohranjena dolžina 12,6 cm, največja širina 2,6 cm), dva fragmenta šila, zelo slabo ohranjena, toda z ostanki lesene obloge na ročaju (ohranjena dolžina obeh fragmentov 6,6 cm). Trije fragmenti kresila, relativno še dobro ohranjenega, z dolgimi rameni in navzven zavihanimi konci. Na sredi spodnjega dela je bil danes fragmentiran trikotni jeziček (dolžina kresila je bila ca. 8,2 cm, a višina ca. 5,3 cm). Fragment sivo rdeče pečenega lončka, izdelanega iz zemlje, pomešane s kvarцитom. Na fragmentu so vrezane valovnice (velikost fragmenta $3,2 \times 3,6$ cm).

Skelet št. 14. — Ohranjeni so le fragmenti nog skeleta, ki je ležal skoraj pravokotno čez kolena skeleta št. 13. Ta del skeleta je bil še in situ, medtem ko so se od drugih delov skeleta našli le neznatni, povsem prepereli fragmenti kosti. Skelet je ležal v humusu 1,30 m globoko, usmerjen od severa proti jugu. — Brez pridevkov.

Skelet št. 15. — Zelo slabo ohranjen mlajši ženski (?) skelet, ki je bil zelo poškodovan pri poznejših zidavah. Deloma je ohranjena tudi glava, ki je ležala na desnem licu. Skelet je ležal v humusu 0,50 m globoko, usmerjen od zahoda proti vzhodu. Ohranjena dolžina je bila še 0,75 m.

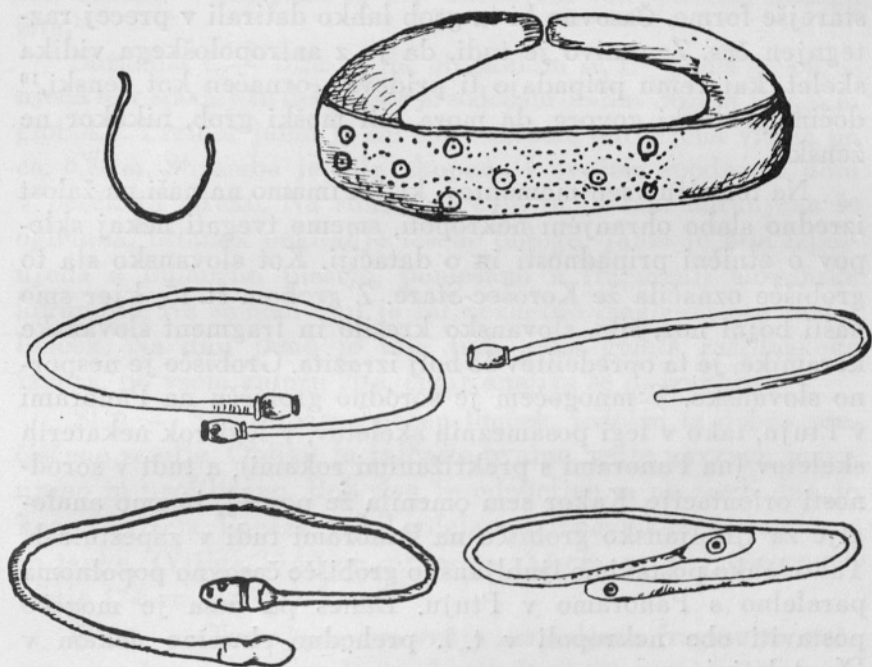
Pridevkov skelet ni imel, pač pa je v zasipni zemlji na desni strani skeleta ležal rimski novец. Prav tako smo v zasipni zemlji našli nepomemben fragment slovanske keramike.

Skelet št. 16. — Od novejšega zidu popolnoma uničen skelet. Ostanki so ležali v sipu 0,80 m globoko. Lege in dolžine ni bilo mogoče ugotoviti. — Brez pridevkov.

Skelet št. 17. — Deloma ohranjen moški skelet,¹¹ katerega je ohranjen zgornji del skeleta in glava. Skelet je ležal v sipu 0,75 m globoko, usmerjen od zahoda proti vzhodu s 7° deklinacije proti severu. Skelet je ležal na hrbtu in kakor vse kaže, z rokami ob telesu. Ohranjena dolžina je bila še ca. 70 cm. — Brez pridevkov.

¹¹ Antropološko analizo je podal Škerlj, l. c. 146 sl. kod K 18.

Na ljubljanski nekropoli imamo le tri grobove s pridevki. Od teh ima en grob le ptico, kar je za opredelovanje v toliko karakteristično, ker se ptica pojavlja le v starejših grobiščih tako imenovane avaro-slovanske (keszthelyske) kulturne skupine in njej sledeče prehodne skupine, kakor je bilo sedaj ugotovljeno na grobišču v Turnišču pri Ptujju.¹²

Drugi grob (št. 1), v katerem smo našli nakit, sta omenila že Korošec-Stare in navedla tudi analogije v Sloveniji. Zapestnice so značilne za Panonsko nižino, in sicer za starejše grobove. V izrazito slovanskih grobovih zapestnice s sodčastimi jagodami na koncih niso bile znane. Ravno takšno pa so našli na Panorami v slovanskem grobišču.¹⁴ Analogije na Panorami pa imata tudi drugi dve zapestnici s ploščatimi konci, katere

¹² Ni objavljeno.

¹³ Arheološka poročila, 24.

¹⁴ l. c. 86, sl. 16.

smemo šteti za stilizirane kačje glave.¹⁵ Le ena zapestnica nima za sedaj analogij v Sloveniji. Spada pa v isti kulturni krog, kateremu pripada zgoraj imenovani nakit.

Zanimivi so tudi predmeti tretjega groba (št. 13), ki imajo povsem slovanski značaj, povečan še s fragmentom slovanske keramike. Bojni nož in šilo sta toliko fragmentirana, da nam ne nudita nikakršne opore. Kresilo pa ima obliko lire, toda starejše forme. Časovno bi ta grob lahko datirali v precej raztegnjen čas. Zanimivo je tudi, da je z antropološkega vidika skelet, kateremu pripadajo ti pridevki, označen kot ženski,¹⁶ dočim pridevki govore, da mora biti moški grob, nikakor ne ženski.

Na temelju vseh momentov, ki jih imamo na naši na žalost izredno slabo ohranjeni nekropoli, smemo tvegati nekaj sklepov o etnični pripadnosti in o dataciji. Kot slovansko sta to grobišče označila že Korošec-Stare. Z grobom št. 13, kjer smo našli bojni nož, šilo, slovansko kresilo in fragment slovanske keramike, je ta opredelitev še bolj izrazita. Grobišče je nesporno slovansko. V mnogočem je sorodno grobišču na Panorami v Ptujju, tako v legi posameznih skeletov, v legi rok nekaterih skeletov (na Panorami s prekrizanimi rokami), a tudi v sorodnosti orientacije. Kakor sem omenila že poprej, imamo analogije za ljubljansko grobišče na Panorami tudi v zapestnicah. Tako lahko postavimo ljubljansko grobišče časovno popolnoma paralelno s Panoramo v Ptujju. Danes pa nam je mogoče postaviti obe nekropoli v t. i. prehodno skupino nekam v IX. stoletje.

Žitne shrambe

Tudi žitne shrambe sta v svojem poročilu omenila že Korošec-Stare in zanje navedla analogije. Te shrambe, ki so bile ukopane v prod v obliki sodčastih jam, so nam bile ohranjene samo v spodnjem delu, medtem ko je zgornji bil uničen pri poznejših zidavah in prekopavanjih tega mesta. Danes nimamo nikakršnih podatkov, kje je bila naselbina, kateri so

¹⁵ l. c. sl. 15.

¹⁶ Arheološki vestnik, 148 sl.

te jame pripadale. V neposredni okolici ni mogla biti, ker nismo odkrili nikakršnih naselbinskih objektov niti predmetov, ki bi jih njej mogli prištevati. Vsega skupaj je na dvorišču Akademije doslej odkopanih 5 jam, ki jih označujem kot shrambe.¹⁷ V nekaterih je bila še ohranjena lesena obloga (sl. 8). V vseh pa je ohranjeno veliko število keramike, ponekod tudi skoraj celi lončki. V eni jami so bili ohranjeni tudi ostanki nekega žita.¹⁸

Shramba I. — Bila je tik ob skeletu št. 1.¹⁹ Jama je ohranjena le v spodnjem delu, kjer je sodčaste oblike. Segala je 2,35 m globoko. Premer jame je bil 0,68—0,70 m, ohranjena višina pa ca. 0,70 m. Shramba je bila ukopana v svojem spodnjem delu v pesek in mivko. Na stenah je bila tu in tam ohranjena še oglečina, ostanek nekdanje lesene obloge. Jama je bila izpolnjena s humozno plastjo, pomešano s fragmenti slovanske keramike. Na samem dnu je bil neznatno fragmentiran razbit lonček. Na dnu jame je bila tudi neka gmota rastlinskega izvora, po vsem videzu žita, čigar analiza še ni izvršena.

Sl. 9. — Sivkastočrno pečen lonček, izdelan iz dobro prečiščene zemlje. Oblike je jajčasto ovalne, ustje navzven upognjeno in profilirano. Rob dna je odebeljen, a na sredi dna je krog s križem. Lonček je bil izdelan na lončarskem vitlu. Stene so tanke. (Višina 15,10 cm, pr. ustja 13,7 cm, pr. največje periferije 17,6 cm, pr. dna 9 cm).

Sl. 10. — Ohranjena dva večja sestavljena fragmenta večjega sivočrno pečenega lonca. Ustje je navzven upognjeno, na zunanji strani profilirano z dvema horizontalnima kanelurama. Rob dna je odebeljen. Na sredi dna je pravokotnik z vpisanim križem. Lonec, ki je bil jajčasto ovalne oblike, je bil izdelan

¹⁷ Na planu so označene z rimskimi številkami od I—V.

¹⁸ Analiza še ni končana.

¹⁹ Korošec—Stare poročata, da je skelet št. 1. ležal čez en del shrambe, kar pa ne bo točno (Arheološka poročila, str. 26.). Na ta način bi bil skelet mlajši od shrambe, proti temu pa priča keramika, najdena v shrambi. Ta sklep je nastal zato, ker je bila shramba odkrita šele štirinajst dni pozneje, medtem ko so prve najdbe, med njimi tudi skelet št. 1, bile slučajno odkrite pri kopanju temeljev. Vnašanje skeleta v načrt je zaradi tega tudi nekoliko napačno izvedeno, tako da je skelet prišel delno čez shrambo.

na lončarskem kolesu. (Višina lončka je mogla biti ca. 17 cm, pr. ustja 12,9 cm, pr. dna 9,0 cm.)

Drugi fragmenti v isti shrambi so identični z gornjim lončkom in nimajo nobenih posebnosti, ki bi jih bilo potrebno omeniti.

Shramba II. — Bila je severozahodno od shrambe I. Danes je bila ukopana v prod pod temelji novejšega zidu, ki je uničil ves zgornji del shrambe. Kolikor se je dalo ugotoviti, je bila oblika sodčasta. Stene so bile še danes na mnogih mestih obložene s pooglenelim lesom (sl. 8). Globina shrambe je segala do 2,10 m pod površino. Danes ohranjena višina je pa bila še 0,50 m, a premer pri dnu 1,10—1,15 m. V humusu, ki je izpolnjeval shrambo, smo našli tudi fragmentirano človeško lobanjo, ki je pripadala skeletu št. 7. V jami so se našle nadalje kosti goveda in koze ter večje število fragmentov slovanske keramike. Iz teh fragmentov je bilo mogoče sestaviti dva lončka.

Sl. 11. — Sivkastočrno pečen lonec, izdelan iz zemlje, močno pomešane s kremenjakom. Ustje je navzven upognjeno in na zunanji strani profilirano z dvema horizontalnima kanalurama. Na notranji strani ustja je vdolbina za pokrov. Rob dna je nekoliko odebeljen. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu in ima zelo tanke stene. (Višina 15,10 cm, pr. ustja 12,2 cm, pr. največje periferije 17,0 cm, pr. dna 7,7 cm.)

Sl. 12. — Manjši fragmentiran sivočrno pečen lonec, izdelan iz dobro prečiščene zemlje. Ustje je navzven upognjeno in dokaj visoko. Na notranji strani je vdolbina za pokrov. Rob dna je odebeljen, samo dno pa usločeno. Lonec je izdelan na lončarskem vitlu. (Višina 14 cm, pr. ustja 15,10 cm, pr. največje periferije 14,5 cm, pr. dna 7,2 cm.)

Shramba III. — Ta je bila zahodno od shrambe I. in jugozahodno od shrambe II. Najbolje je še ohranjena, čeprav je bil tudi njen zgornji del uničen od novejšega zidu. Bila je 2,70 m globoko ukopana v prodnati grušč, barjansko ilovico in mivko. Zgornji deli so ležali v humozni plasti. V spodnjem delu je bila sodčaste oblike. Ohranjena je bila 1,15 m nad dnom in je imela 1,57 m v premeru. Stene in dno so bili obloženi z lesom, ki je bil danes pooglenel ali pa, posebno na dnu, izlužen. Shramba je bila izpolnjena s humozno mastno zemljo, v kateri so bile živalske kosti in številni fragmenti slovanske keramike. Iz teh

je bilo mogoče sestaviti nekaj primerov skoraj povsem celih lončkov.

Sl. 13. — Sivkastorumeno in črno pečen lonec, izdelan iz dobro prečiščene zemlje. Ustje je navzven upognjeno in profilirano. Na notranji strani je vdolbina za pokrov. Rob dna je odebeljen, na sredini dna je plastičen križ v krogu. Lonec je bil delan na lončarskem kolesu. (Višina 13,30 cm, pr. ustja 7,0 cm, pr. največje periferije 15,0 cm, pr. dna 8,0 cm.)

Sl. 14. — Velik rumenkastočrno in rumenkastosivo pečen lonec, izdelan iz zemlje, ki je zelo pomešana z drobnimi zrcni kremenjaka in peska. Ustje je navzven upognjeno in profilirano. Na notranji strani je vdolbina za pokrov. Na dnu je plastičen krog s križem. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. Danes je restavriran. (Višina 22,6 cm, pr. ustja 17,2 cm, pr. največje periferije 23,2 cm, pr. dna 10,0 cm.)

Sl. 15. — Sivočrno pečen lonec, izdelan iz zemlje, pomešane z drobnim kremenjakom. Ustje je navzven upognjeno in profilirano. Na notranji strani je vdolbina za pokrov. Rob dna je komaj vidno odebeljen. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. (Višina 16,6 cm, pr. ustja 13,3 cm, pr. največje periferije 18,2 cm, pr. dna 8,14 cm.)

Sl. 16. — Spodnji del rdečkasto do sivočrno pečenega lonca. Lonček je ohranjen le do največje periferije. Rob dna je odebeljen, a na sredi dna je plastičen krog s križem. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. (Ohranjena višina fragmenta 6,0 cm.)

Sl. 17. — Fragment gornjega dela sivočrno pečenega lonca. Ustje je navzven upognjeno in profilirano. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. (Ohranjena višina fragmenta 6,6 cm, pr. ustja 8,9 cm.)

Tudi drugi fragmenti, katerih je precejšnje število, so identični z opisanimi. Vsi so delani na lončarskem kolesu in nekateri tudi velikih dimenzij.

Shramba IV. — Leži jugozahodno od shrambe III. Mnogo je manjša od prejšnje. Ohranjen je le njen spodnji del. Dno je ležalo 2,45 m globoko v produ. Premer ohranjenega dela je bil 1,20 m. Stene in dno so bile obložene z lesom. Lesena pooglenela obloga je bila ohranjena še do 80 cm visoko, medtem ko je merila ohranjena višina shrambe še 0,90 m. Shramba je bila

izpolnjena s črno mastno humozno zemljo, v kateri je bilo večje število fragmentov keramike. Iz teh fragmentov je bilo mogoče sestaviti en lonec.

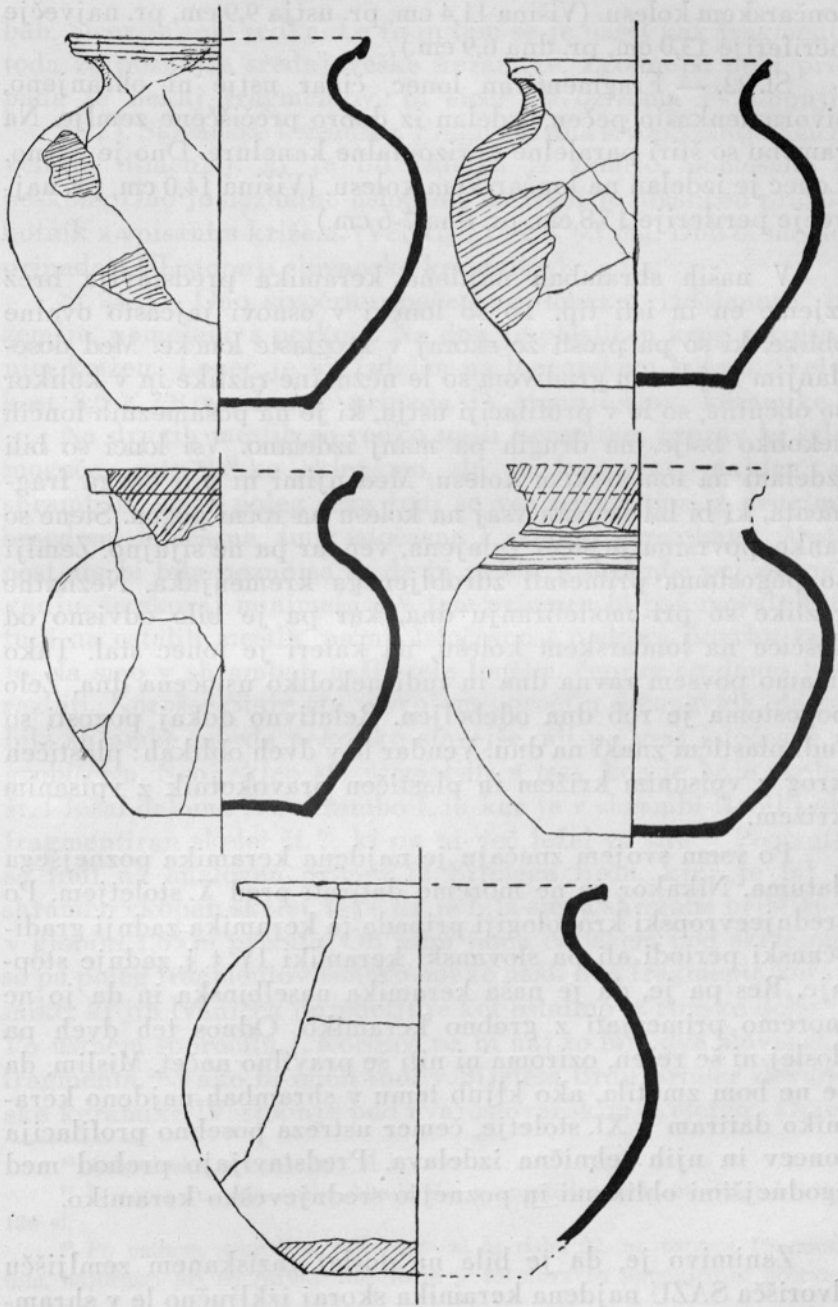
Sl. 18. — Rumenkastosivo in sivočrno pečen lonec, izdelan iz dobro prečiščene zemlje. Ustje je navzven upognjeno in profilirano. Na notranji strani je vdolbina za pokrov. Rob dna je bil odebeljen. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. (Višina 14,8 cm, pr. ustja 12,0 cm, pr. največje periferije 16,6 cm, pr. dna 9,2 cm.)

Shramba V. — Ležala je južno od shrambe III., a jugovzhodno od shrambe IV. Kakor druge shrambe, je bila tudi ta močno uničena pri poznejših zidavah in prekopavanjih. V svojem spodnjem delu leži v barjanski ilovici in mivki, v zgornjem pa v humozni plasti. Dno je bilo 2,50 m globoko, premer shrambe 1,15 m, a današnja ohranjena višina 0,60 m. Stene so bile nekdanj obložene z lesom. Vendar niti na samem dnu lesena obloga ni bila več nedotaknjena. Pač pa je precej oglenine ležalo med črno humozno zemljo, ki je izpolnjevala shrambo. V tej zemlji smo našli tudi kosti goveda in koze ter večje število fragmentov keramike, identične z ono, ki smo jo našli v drugih shrambah. Iz najdenih fragmentov je bilo mogoče sestaviti štiri lonce. Poleg omenjenih fragmentov slovanske keramike, smo pa v tej zemlji, ki je izpolnjevala to shrambo, našli tudi fragmente rimske keramike in rimskih steklenih posod.

Sl. 19. — Sivočrno pečen lonec, izdelan iz zemlje, ki je bila dobro prečiščena. Ustje je bilo navzven upognjeno in profilirano. Na notranji strani je slabo vidna vdolbina za pokrov. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. Dno ni ohranjeno. (Viš. 16,0 cm, pr. ustja 15,0 cm, pr. največje periferije 19,2 cm.)

Sl. 20. — Sivočrno pečen lonec, izdelan iz dobro prečiščene zemlje. Ustje je navzven upognjeno in profilirano. Dno je usločeno z nekoliko odebeljenim robom. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. (Višina 19,5 cm, pr. ustja 15,5 cm, pr. največje periferije 19,8 cm, pr. dna 9,9 cm.)

Sl. 21. — Rumenkasto pečen lonec, izdelan iz zemlje, pomešane s kremenjakom in tudi z večjimi kamenčki. Ustje je navzven upognjeno. Na ramenu je pet vodoravnih paralelnih vdolbin. Dno je imelo odebeljen rob. Lonec je izdelan na

lončarskem kolesu. (Višina 11,4 cm, pr. ustja 9,9 cm, pr. največje periferije 13,0 cm, pr. dna 6,9 cm.)

Sl. 22. — Fragmentiran lonec, čigar ustje ni ohranjeno, sivorumenkasto pečen, izdelan iz dobro prečiščene zemlje. Na ramenu so štiri paralelne horizontalne kanelure. Dno je ravno. Lonec je izdelan na lončarskem kolesu. (Višina 14,0 cm, pr. največje periferije 15,8 cm, pr. dna 7-6 cm.)

V naših shrambah najdena keramika predstavlja brez izjeme en in isti tip. To so lončki v osnovi jajčasto ovalne oblike, ki so pa prešli že skoraj v kroglaste lončke. Med dose-danjim najdenim gradivom so le neznatne razlike in v kolikor so občutne, so le v profilaciji ustja, ki je na posameznih loncih nekoliko boljše, na drugih pa manj izdelano. Vsi lonci so bili izdelani na lončarskem kolesu. Med njimi ni niti enega frag-menta, ki bi bil izdelan vsaj na kolesu na ročni pogon. Stene so tanke, površina je sicer zglajena, vendar pa ne sijajno. Zemlji so pogostoma primešali zdrobljenega kremenjaka. Neznatne razlike so pri modeliranju dna, kar pa je bilo odvisno od deščice na lončarskem kolesu, na kateri je lonec stal. Tako imamo povsem ravna dna in tudi nekoliko usločena dna. Zelo pogostoma je rob dna odebeljen. Relativno dokaj pogosti so tudi plastični znaki na dnu. Vendar le v dveh oblikah: plastičen krog z vpisanim križem in plastičen pravokotnik z vpisanim križem.

Po vsem svojem značaju je najdena keramika poznejšega datuma. Nikakor je ne moremo datirati pred X. stoletjem. Po srednjeevropski kronologiji pripada ta keramika zadnji gradi-ščanski periodi ali pa slovanski keramiki IV. t. j. zadnje stop-nje. Res pa je, da je naša keramika naselbinska in da jo ne moremo primerjati z grobno keramiko. Odnos teh dveh pa doslej ni še rešen, oziroma ni niti še pravilno načet. Mislim, da se ne bom zmotila, ako kljub temu v shrambah najdeno kera-miko datiram v XI. stoletje, čemer ustreza posebno profilacija loncev in njih tehnična izdelava. Predstavljajo prehod med zgodnejšimi oblikami in poznejšo srednjeveško keramiko.

Zanimivo je, da je bila na doslej raziskanem zemljišču dvorišča SAZU najdena keramika skoraj izključno le v shram-

bah. Sicer je zelo redka. Le tu in tam se je našel kak fragment, toda že poznejše srednjeveške keramike. Zgodnejši dobi pripada le nekaj fragmentov, in sicer III. oziroma IV. stopnji.

Sl. 23. Slovanske keramike. Fragment dna sivopečenega lonca velikih dimenzij, ki je bil izdelan iz zemlje, pomešane s peskom. Dno je neznatno usločeno, na sredi je plastičen pravokotnik z vpisanim križem. (Velikost $13,2 \times 9,7$ cm. Dno bi moglo pripadati III. stopnji slovanske keramike.)

Sl. 24. — Dno sivočno pečenega lončka, izdelanega iz zemlje, pomešane s peskom. Na dnu je plastičen krog z vpisanim križem. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. (Velikost $8,6 \times 7,8$ cm. Lonec pripada IV. stopnji slov. keramike.)

Na drugih mestih so redko našli keramiko, čeprav bi bila mogoča, zato lahko sklepamo, da je keramika, najdena v shrambah, ki je poleg tega tudi še vsa istega tipa, z drugimi besedami istočasna, tudi istočasna s samimi shrambami. Možnost, da bi bila poznejša in da bi prišla v shrambe pri zasipavanju, je skoraj minimalna. V tem primeru bi pač morala biti tudi na ostalih mestih, pa ni. Istočasnost podpira povrhu tudi to, da smo v shrambah našli cele lončke, čeprav so danes bili razbiti. Korošec-Stare sta v svojem poročilu domnevala, da so bile shrambe morda nekoliko starejše, ali pa vsaj istočasne z grobiščem. Svoj sklep sta utemeljila s tem, ker je baje skelet št. 1 ležal deloma čez shrambo I. in ker je v shrambi II. bil tudi fragmentiran skelet št. 7, ki pa ni več ležal in situ.²⁰ Pozivata se tudi na analogen primer iz Bijelega Brda, kjer je bil v shrambo vkopan skelet, tako da je bila stena shrambe približno v globini 1,65 m prebita. Ob robu jame ca. 20 cm pod skeletom so pa poleg fragmentov rimske opeke našli dva fragmenta keramike, ki jih Ivaniček opredeljuje kot ostalino iz rimske dobe.²¹ Po ustnem sporočilu J. Korošca pa bi naj to bila dva slovanska fragmenta.²² Tako bi imeli tudi v Bijelem Brdu primer slovanske keramike IV. stopnje pod avaroslovanskim skeletom. Ome-

²⁰ Arheološka poročila, 25 sl.

²¹ Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1949. 124 sl.

²² Po ustnem sporočilu J. Korošca sl. oz. risba 22. ne ustreza fragmentom, najdenim pri tej priliki. Rob ustja je bil navzven upognjen in poševno odrezan.

njam to samo v toliko, ker ni izključeno, da je bila naselbinska keramika mlajših oblik tudi že poprej v rabi. Nikakor pa ne bi mogla trditi, da bi keramika, ki smo jo našli v ljubljanskih shrambah, bila starejša od grobišča in tudi, da so se shrambe na tem mestu uporabljale, predno je nastalo grobišče. Po mojem mnenju jih že zaradi keramike moramo staviti v čas po grobišču, ko je nekje v neposredni bližini bila tudi naselbina, kateri so pripadale tudi te shrambe. Odprto pa ostane vprašanje, kje je bila naselbina, kateri pripada naše grobišče.

SUMMARY

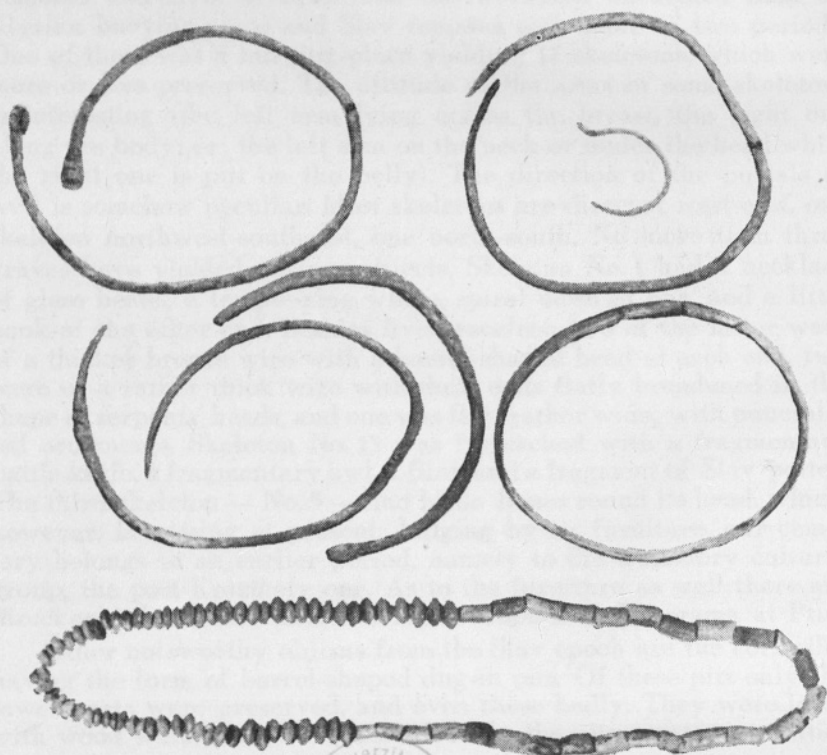
Slav Remains in the Courtyard of the Slovene Academy of Sciences and Arts

While digging in the courtyard of the Slovene Academy of Sciences and Arts in Ljubljana the workmen unearthed both an Illyrian burying-place and Slav remains assignable to two periods. One of them was a burying-place yielding 17 skeletons, which were more or less preserved. The attitude of the arms in some skeletons is interesting (the left arm lying across the breast, the right one along the body; or: the left arm on the neck or under the head while the right one is put on the belly). The direction of the burials as well is somehow peculiar. Most skeletons are directed west-east, one skeleton northwest-southeast, one north-south. No more than three graves have yielded various objects. Skeleton No. 1 had a necklace of glass beads, a temple-ring with a spiral mesh at one, and a little hook at the other end, besides five bracelets; two of the latter were of a thicker bronze wire with a barrel-shaped bead at each end, two were of a rather thick wire with their ends flatly broadened in the shape of serpents' heads, and one was flat, rather wide, with punctuated ornaments. Skeleton No. 13 was furnished with a fragmentary battle knife, a fragmentary awl, a flint, and a fragment of Slav potter. The third skeleton — No. 5 — had birds' bones round its head, which, however, is missing at present. Judging by its furniture, our cemetery belongs to an earlier period, namely to the transitory cultural group, the post-Keszthely one. As to the furniture as well there are direct parallels to be found in the necropolis of Panorama at Ptuj.

Other noteworthy objects from the Slav epoch are the corn silos having the form of barrel-shaped dug-in pits. Of these pits only the lower parts were preserved, and even these badly. They were lined with wood which has been carbonized. In the pits greater quantities

of fragmentary Slav pottery were discovered. It was possible to put them together into some complete pots. All the fragments and the whole pots are of the same type belonging to 4th degree of Slav pottery. All had been manufactured on a potter's wheel; some are provided with plastic marks on their bottoms. As to their technique and the profilation of their mouths they may be assigned to 11th century. Considering the fact that the fragments were found in pantries — while elsewhere in the entire area the fragments of the above and similar pottery were rare — the authoress holds the opinion that the pantries are contemporary or, at least, not much earlier. This is in contradiction to Korošec's and Stare's much earlier detation of these pantries in the provisory report in which they mean that these pantries are either earlier or, at least, contemporary with the necropolis at the same site.

Sl. 1. Skelet št. 1 (po Korošec-Starè). — Sl. 2. Priedevki skeleta št. 1

Sl. 5. Skelet št. 2

Dr. Paola Korošec
(na Korošec št. 2)

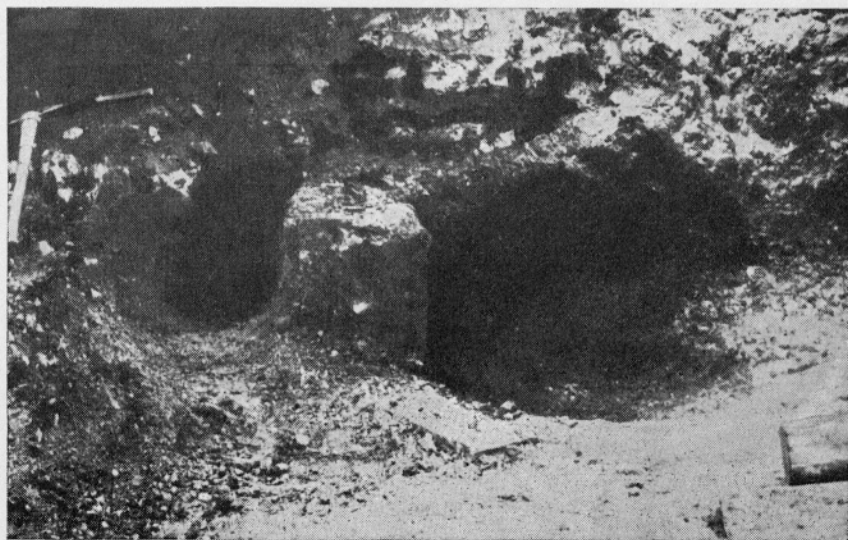
Sl. 4. Skelet št. 3 in 4 (po Korošec-Starè)

Sl. 5. Skelet št. 5
(po Korošec-Starè)

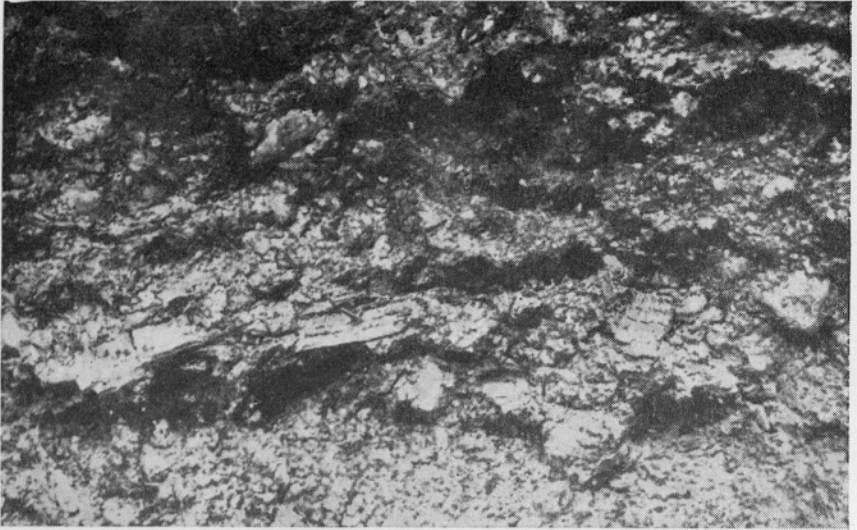

Sl. 6. Pridevki skeleta št. 15

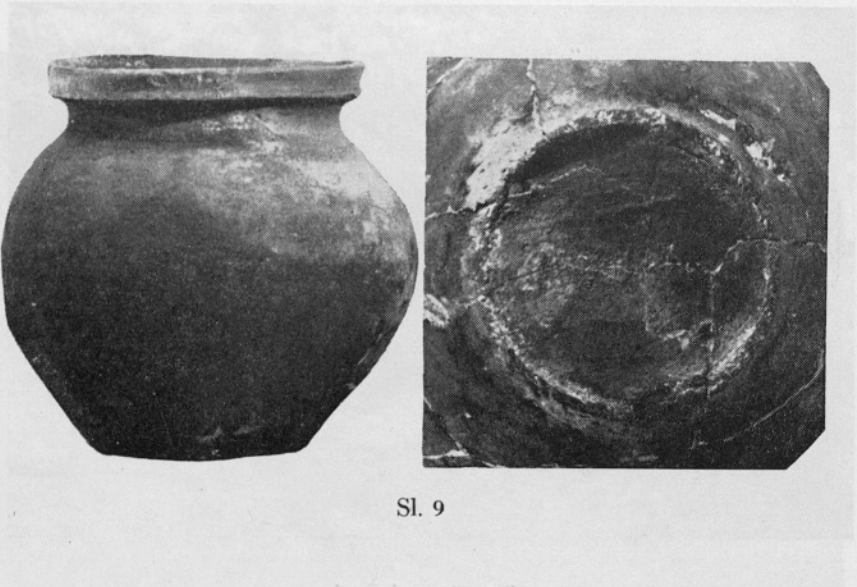

Sl. 7. Žitne shrambe
(po Korošec-Starè)

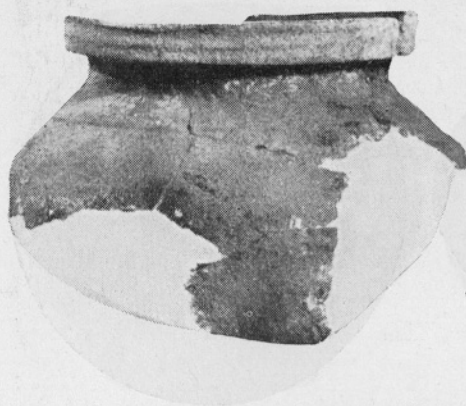

Sl. 8. Obloga v shrambi III
(po Korošec-Starè)

Sl. 9

Sl. 10

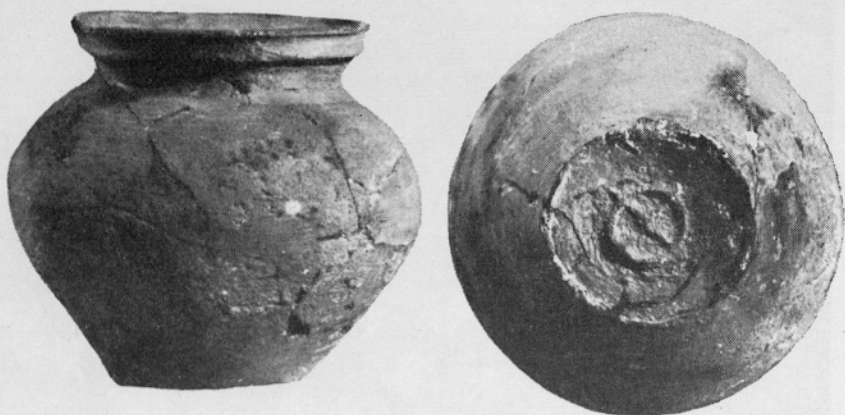

Sl. 11

Sl. 12

Sl. 13

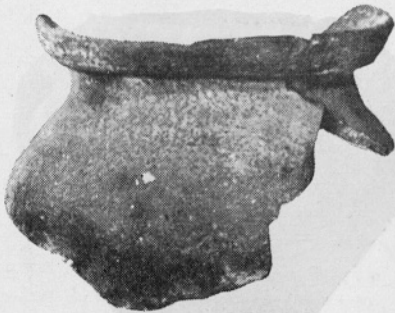
Sl. 14

Sl. 15

Sl. 16

Sl. 17

Sl. 18

Sl. 19

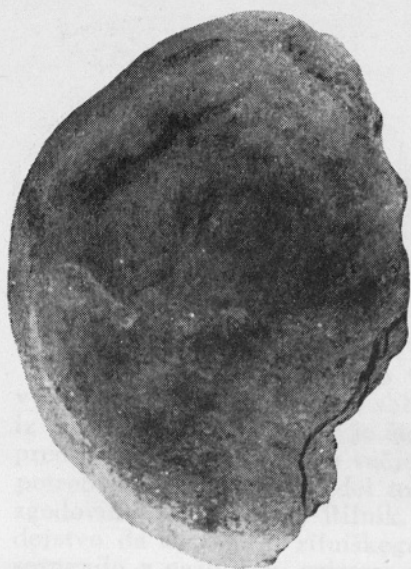
Sl. 20

Sl. 21

Sl. 22

Sl. 25

Sl. 24

Fig. 1

Fig. 2

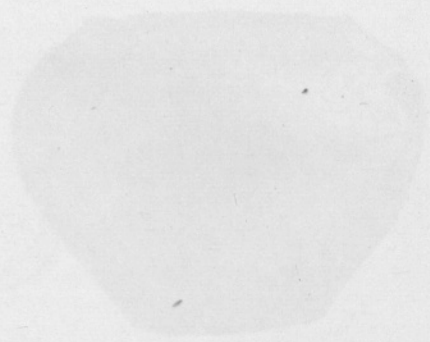

Fig. 3

Fig. 4

POROČILA

PREDZGODOVINSKO GROBIŠČE NA RIFNIKU PRI CELJU

France Starè

V desetletju pred minulo vojno je tedanji šef davčne uprave v Celju Jože Stare zbral in shranil marsikateri arheološki predmet iz celjske okolice. Čeprav je število zbranih predmetov skromno in predmeti ne predstavljajo večje materialne vrednosti, mislim, da je potrebno objaviti glavni del teh najdb, ki je bil izkopan na predzgodovinskem grobišču Rifnik. K temu me je napotilo predvsem dejstvo, da nimamo iz rifniškega grobišča poročila, ki bi nas поблиže seznanilo z najdbami, oziroma poročila, ki bi podalo ožji karakter izkopanih grobov.

V arheološki literaturi je rifniško grobišče skoraj neznano. Iz skromnega poročila F. Kavčiča¹ razberemo, da je bilo grobišče pri preoravanju in rigolanju vinogradov že pred letom 1903 zelo uničeno. Celjski muzej je sicer nameraval v letih 1903 in 1904 začeti obsežno izkopavanje, vendar je to namero zaradi slabo ohranjenega keramičnega inventarja grobov opustil. Del keramičnih in kovinskih predmetov, ki so sedaj v zbirki celjskega Mestnega muzeja, izvira iz takratnih poizkusnih kopov.² Leta 1904 je kmet A. Oset izkopal tri grobove in obvestil o najdbah Muzejsko društvo v Mariboru, ki je izkopanine odkupilo.³ Na posestvu A. Oseta so kmetje za tem skoraj vsako leto našli kak starinski predmet, ker pa ni bilo za te izkopanine nobenega zanimanja, so predmete zavrgli. Šele leta 1932 je J. Stare zopet zainteresiral kmete za najdenine. Iz njegovih za-

¹ Fr. Kavčič, Predzgodovinske izkopanine pri Sv. Juriju ob južni železnici. Časopis za zgodovino in narodopisje, II, 1905, str. 69—72.

² Glej Tab. VI, 2, 3 in Tab. VII, 2, 3. V zbirki celjskega Mestnega muzeja je še nekaj bronastih predmetov in fragmentov keramike, ki so bili verjetno izkopani na Rifniku v letih 1903/1904. Teh se pokojni kmet Oset, ko je leta 1936 identificiral rifniške izkopanine tov. Staretu, ni več spominjal.

³ V last Mariborskega muzeja so prišli naslednji predmeti:

Grob a): Velika žara (Tab. V, 2), skodela iz črno žgane gline s tremi bradavicami, velika bronasta igla s kroglasto glavico in s čepastim zaključkom, fragmenti bronaste fibule (oblika neznana), bronasta sulična ost, dva

piskov razberemo, da je zbiral predmete iz rifniških grobov med leti 1932 in 1937, in sicer od kmetov Oset Alojzija, Fendrih Karla in Jazbec Ane. Le ti so izkopal predmete pri rigolanju vinogradov in pri preoravanju njiv, največ na parcelah št. 176/1, 176/2, 176/3, 554, 574, 575 in 576 KO Rifnik (glej plan 1).

Zaradi preglednosti bom navedel izkopenine po vrsti, kot so jih našli v posameznih letih. Pozno jeseni 1932 je našel kmet Oset na parceli št. 176/3

1. Vretence iz sivkasto žgane gline gobaste oblike s polkroglastima uglobitvama na spodnji in zgornji strani (Tab. IV, 6, 6 a). Višina vretenca 2,5 cm, največji premer 3,2 cm.

Istega leta je Jazbec Ana pri rigolanju vinograda parc. št. 554 našla

2. Od rje zelo poškodovano železno, ozkolistnato sulično ost s fragmentiranim tulcem in konico. Sulica je imela razmeroma zelo dolg tulec, ki prehaja v močno poudarjeno rebro lista (Tab. II, 4). Ohranjena dolžina sulične osti 30,2 cm, širina lista do 2,9 cm.

3. Od rje močno poškodovano železno tulasto sekiro z ozkim rezilom in močno razširjenim, na koncu fragmentiranim tulcem za nasajanje (Tab. II, 3). Ohranjena dolžina sekire 15,4 cm, širina rezila 4,4 cm.

Predmeta pod št. 2 in 3 sta po zapiskih tov. Stareta iz enega groba.

Spomladi 1933 je kmet Fendrih pri rigolanju vinograda parc. št. 176/2 našel (predvidoma v istem grobu)

4. Fragmentirano in od rje močno poškodovano železno ost kopja. Ohranjen je le na koncu svitkasto odebeljen, prečno nažlebljen tulec in del ozkega lista (konice) rombičnega preseka (Tab. III, 3). Dolžina ohranjenih fragmentov 9,8 cm in 9,3 cm, premer tulca 2,1 cm.

5. Od rje močno poškodovano železno tulasto sekiro, s precej širokim rezilom in relativno ozkim, danes na koncu fragmentiranim tulcem (Tab. II, 1). Ohranjena dolžina sekire 13,3 cm, širina rezila 5,2 cm premer tulca okoli 2,3 cm.

6. Fragmentirano in nasilno ukrivljeno drobno navitkano bronasto zapestnico. Med svitki so po trije prečni vrezi (Tab. I, 3). Debelina zapestnice 0,4 cm, ohranjena dolžina 7,5 cm.

7. Glinasto vretence iz sivkastorumene žgane gline hruškaste oblike (Tab. IV, 8, 8 a). Višina vretenca 2,4 cm, premer 2,9 cm.

bronasta prstana, brusni kamen, tri kamnitna in eno svinčeno vretence hruškaste oblike, zdrobljena bronasta čelada.

Grob b): Velika žara, železna sulična ost, tri sekiram podobna železna bodala (verjetno tulaste sekire).

Grob c): Dve zdrobljeni posodi.

Primerjaj Kavčičevo poročilo pod opombo 1.

Spomladi 1936 je kmet Fendrih v vinogradu parc. št. 176/3 naletel na manjšo žaro s sežganimi kostmi in ogljem, med katerim so bili poogleneli lešniki (žir?). Žara je bila pokrita s kamnitno ploščo in je bila popolnoma zdrobljena. Med oglenino je našel kmet

8. Bronast prstan ovalnega preseka (Tab. I, 1). Premer prstana 2,8 cm, debelina do 0,45 cm.

9. Bronast obroček (uhan) iz žice okroglega preseka. En konec obročka je ravno odsekan, drugi konec pa je prišiljen. Konca obročka sta nekoliko razprta. Na obročku so štirje snopi prečnih vrezov (Tab. I, 6). Premer obročka 3,2 cm, debelina do 0,25 cm.

Meseca maja 1936 je izkopal kmet Oset na parceli št. 576 žgan grob. Grob je vseboval veliko žaro (Tab. VI, 1, primerjaj tudi posnetek Tab. VII, 6, ki je bil napravljen dan po izkopu), do $\frac{1}{3}$ napolnjeno s sežganimi človeškimi kostmi. Na teh kosteh sta stala manjša posoda (Tab. VII, 5, primerjaj tudi posnetek Tab. VII, 6) in glinasto bikonično vretence. V sipu tega groba je našel Oset še fragment od rje popolnoma uničenega železnega obročka (zapestnica).⁴

Isti kmet je na južnem koncu parcele št. 574 izkopal drug grob z nekoliko manjšo žaro (Tab. VI, 1), ki je bila pokrita s konično skodelo (glej posnetek Tab. VII, 6).⁵ Inventar obeh grobov, ki jih je izkopal kmet Oset, je v razstavnih zbirkah celjskega Mestnega muzeja.

20. maja 1936 je našel kmet Fendrih na parceli št. 575.

10. Kamnitno vrtalo oz. dolbilo iz drobnozrnatega peščenca sivkaste barve. En konec tega kamnitnega orodja je ošiljen, drug konec pa je sploščen in zaobljen (Tab. V, 4). Dolžina predmeta 7,9 cm, širina 2,2 cm, debelina 1,3 cm.

11. Sekirico iz serpentina trikotne oblike (Tab. V, 5). Dolžina sekirice 5,3 cm, širina rezila 3,4 cm, širina tilnika 0,9 cm, debelina do 1,1 cm.

Oba predmeta sta po Staretovih zapiskih verjetno iz istega groba.

Istega leta je našla Jazbec Ana pri spomladanskih poljskih delih na parceli št. 554 žgan grob brez žare. Oglje, sežgane kosti in mnogo pooglenelih lešnikov (žir?) je bilo položeno prosto v zemljo. Med ogljem so bili naslednji predmeti:

12. Bronast obročast obesek s tremi horizontalnimi nizi bradavic na obodu (Tab. I, 7). Premer obročka 2,0 cm, debelina 0,2 cm.

⁴ Po zapiskih J. Stareta je bila žara pokrita s kamnitno ploščo. Velika žara tega groba je 58 cm visoka, premer ustja meri 30,5 cm, premer največjega oboda 55 cm, premer dna pa 20 cm. Manjša posoda je visoka 17 cm, premer ustja meri 10,5 cm, premer največjega oboda 18 cm, premer dna pa 8,5 cm.

⁵ Tudi ta grob je bil pokrit s kamnitno ploščo. Velika žara je 55 cm visoka, premer ustja meri 35,5 cm, premer največjega oboda 50 cm, premer dna pa 16 cm. Terina z ročaji je 11 cm visoka, premer ustja meri 12,5 cm, premer največjega oboda 15 cm, premer dna pa 6 cm.

13. Fragment bronaste zapestnice iz žice okroglega preseka. Obod zapestnice je drobno prečno nažlebljen (Tab. I, 8). Ohranjena dolžina 5,0 cm, debelina 0,35 cm.

14. Nekoliko fragmentirano vretence svitkaste oblike iz drobnozrnatega rdečkastega peščenca (Tab. IV, 1, 1 a). Višina vretenca 2,7 cm, premer 5,2 cm, premer luknjice 1,1 cm.

15. Konično, sivo žgano glinasto vretence z vglobljenim dnom (Tab. IV, 10, 10 a). Višina vretenca 2,9 cm, premer spodaj 3,2 cm, premer luknjice 0,6 cm.

16. Glinasto vretence sodaste oblike (Tab. IV, 7, 7 a). Višina vretenca 3,8 cm, premer spodaj 4,5 cm, premer zgoraj 3,3 cm, premer luknjice 1,2 cm.

Pri istih delih je našla Jazbec Ana na severni strani iste parcele še

17. Fragment bikoničnega sivo žganega glinastega vretenca z vglobljenim dnom (Tab. IV, 4). Višina vretenca 3,4 cm.

18. Fragment zgornjega dela jajčasto ovalnega lončka iz rdeče žgane, nekoliko s peskom pomešane gline in z zglajeno površino. Ustje lončka je zavihano navzven, na ramenu pa je horizontalno plastično rebro z odtisi prstov (Tab. III, 2, 2 a). Velikost fragmenta $7,2 \times 5,8$ cm.

19. Fragment velike rdečkastočrno žgane žare iz dobro prečiščene gline. Na največjem obodu je imela žara plastično horizontalno rebro s prstnimi odtisi. Velikost fragmenta $11,8 \times 10,4$ cm.

20. Dva kosa težke železne žindre. Velikost $4,4 \times 2,4$ cm in $4,0 \times 3,5$ cm.

13. XI. 1936 je izkopal kmet Oset na parceli št. 574 žgan grob. Grob je bil ukopan prosto v zemljo in ni imel žare. Na sežganih človeških kosteh in na oglehini, v kateri je bilo tudi nekaj pooglenelih lešnikov (žir?), je stal

21. Popolnoma ohranjen miniaturni sivkasto žgan lonček kroglaste oblike z neizrazitim ustjem in okorno izdelano površino (Tab. V, 1, 1 a). Višina posodice 3,8 cm, premer ustja 2,6 cm, premer največjega oboda 5,2 cm.

Poleg posodice so bili naslednji predmeti:

22. Nekoliko fragmentirana bronasta nasvitkana ovratnica z razprtimi, ploščato skovanimi in nazaj zavitimi konci. Med svitki so prečni snopi drobnih vrezov. Ovratnica je bila še v času uporabe na enem koncu prelomljena, toda z dvema zakovicama ponovno popravljena; prav tu pa je danes zopet prelomljena (Tab. I, 4). Premer ovratnice 12,3 cm, debelina svitkov 0,85 cm, debelina medprostorov 0,6 cm.

23. Fragmentirana in v ognju poškodovana bronasta ovratnica, po obliki identična s prejšnjo. Premer ovratnice 16,7 cm, debelina svitkov 0,85 cm, debelina medprostorov 0,6 cm.

24. V ognju nekoliko poškodovana bronasta zapestnica iz žice ovalnega preseka z nekoliko razprtimi in odsekanimi konci. Zapestnica je okrašena s pasovi prečnih vrezov (Tab. I, 5). Premer zapestnice do 0,75 cm, debelina do 0,5 cm.

25. V ognju nekoliko poškodovana bronasta zapestnica iz žice ovalnega preseka z zaobljenimi in razprtimi konci (Tab. I, 2). Premer zapestnice do 6,2 cm, debelina do 0,45 cm.

26. Fragmentirana, v ognju poškodovana in od rje precej uničena železna polmesečna fibula. Na sploščenem obodu loka, ki ima ob robu drobne luknjice, so ostanki okroglih členov železne in bronastih verižic (Tab. III, 1). Premer loka fibule 9,7 cm, največja širina sploščenega loka 2,3 cm, debelina žice loka do 0,65 cm.

Razen teh predmetov je Oset našel v grobu še od rje popolnoma razpadel železen obroč (zapestnico) in v ognju uničene fragmente bronaste verižice. Ti predmeti se niso ohranili.

Spomladi 1937 sta našla kmet Fendrih in Ana Jazbec na parceli št. 554 naslednje predmete:

27. Nenavadno majhno, sivo žgano glinasto vretence konične oblike z nekoliko vglobljenim dnom (Tab. IV, 2, 2 a). Višina vretenca 1,3 cm, premer spodaj 1,6 cm, premer zgoraj 0,9 cm.

28. Kos jelenovega roga (vrh), umetno odsekan, s sledovi uporabe (Tab. V, 3). Dolžina predmeta 6,2 cm, premer do 1,7 cm.

29. Polkroglasto, sivo žgano glinasto vretence z močno vglobljenim dnom (Tab. IV, 5, 5 a). Višina vretenca 2,3 cm, največji obod 3,3 cm.

30. Sivo žgano, bikonično glinasto vretence. Ob luknjici je na zgornji in spodnji strani niz vrezanih pik, bikonična površina pa je okrašena s cikcakastimi vrezi in drobnimi vbodi (Tab. IV, 3, 3 a, 3 b). Višina vretenca 1,8 cm, premer 2,9 cm.

31. Od rje močno poškodovana železna tulasta sekira z zelo dolgim tulcem in z nekoliko razširjenim rezilom. Tulec je imel na koncu ovalen izrez (Tab. II, 2). Dolžina sekire 15,0 cm, širina rezila okoli 5,0 cm, premer tulca okoli 4,7 cm.

Tovariš Stare je istega leta na parceli št. 554 našel

32. Fragment gornjega dela lonca iz gline, ki je pomešana z drobnim peskom in prepojena z grafitom. Lonec je imel odebeljeno, navzven zavihano profilirano ustje, pod njim pa dve močni horizontalni kaneluri. Ostenje lonca je s pomočjo glavnika ali metlice vertikalno nažlebljeno (Tab. VII, 4, 4 a). Velikost fragmenta $10,7 \times 7,6$ cm.

Na vrhu Rifnika pri Δ 570 stare avstrijske špeciialke, na kraju predzgodovinske naselbine pa je izkopal

33. Odlomek gornjega dela kozice — ražnja (Feuerbock) iz sivkastordeče žgane gline, na katerem je s plastičnimi rebri upodobljen motiv sonca (Tab. VIII). Ohranjena višina 9,8 cm, ohranjena dolžina 14,3 cm, ohranjena širina 8,3 cm.

Iz Kavčičevega poročila in Staretovih zapiskov razberemo, da spada predzgodovinsko grobišče iz Rifnika v vrsto planih, žganih grobov z žarami. Nekateri grobovi nimajo žar, pepel pokojnika je v takih primerih položen v izkopano grobno jamo, na pepel in na oglefino pa so položeni pridevki. Take primere pokopa zasledujemo prav pogosto tudi na drugih naših grobiščih železne dobe. Na splošno so rifniški grobovi po načinu pokopa podobni grobovom iz Maribora,⁶ Ruš,⁷ Vač,⁸ iz Ljubljane,⁹ Bleda,¹⁰ Dobove,¹¹ Kranja,¹² Mokronoga,¹³ grobovom iz Tržišča pri Cerknici¹⁴ itd. Zelo zanimiva okolnost rifniških grobov je ta, da so v grobovih med oglefino in pepelom pokojnika v nekaterih primerih našli pooglenele lešnike (žir?). Podoben primer so letos opazovali v nekem žganem predzgodovinskem grobu iz Bleda. Tudi grobni inventar rifniških grobov ustreza gradivu iz drugih naših železnodobnih grobišč. Analogne primere za rifniške velike žare (Tab. V, 2, Tab. VI, 1, Tab. VII, 1) imamo v starejših grobovih iz Vač, v grobovih iz Maribora in iz Ljubljane. Tudi pri rifniških žarah sta zastopani samo dve osnovni obliki: bikonična in vrečasta. Tipološko sta zelo zanimivi žari Tab. V, 2 in Tab. VII, 1, na katerih opazimo uveljavljanje cilindričnega vratu, potezo, katero lahko zasledujemo na nekaterih ljubljanskih, blejskih, posebno pa na žarah iz Vač. Na našem grobišču je zastopana tudi vrčasta terina, ki je pogosta predvsem na mariborskem, ljubljanskem in hajdinskem¹⁵ grobišču, dalje terini podobna posoda z dvema trakastima, ustje presegajočima ročajema, katero poznamo tudi iz ljubljanskega in hajdinskega¹⁶ grobišča. Zelo svojstveno obliko ima posoda Tab. VII, 5, katero bi skoraj lahko primerjali z redko obliko loncev, ka-

⁶ Časopis za zgodovino in narodopisje, 1933, str. 38—40, Sl. 28—30.

⁷ G. Wurmbrand, Archiv für Anthropologie, Bd. XI, str. 251. — Müllner, Mitt. Cent. Com. Jahrg. 1875, str. 59.

⁸ Hoernes, Zur Chronologie der Gräberfunde von Watsch, Wiener prähistorische Zeitschrift, I, 1914, str. 39 in sledeče. Podrobna študija je v pripravi.

⁹ Začasno poročilo o tem grobišču glej v Arheoloških poročilih SAZU za l. 1948, Ljubljana 1950, str. 7 in sledeče.

¹⁰ Grobišče je l. 1949—1951 izkopaval ljubljanski Narodni muzej. Gradivo še ni objavljeno.

¹¹ Stare, Ilirsko grobišče pri Dobovi, Arheološki vestnik 1951, II/1, str. 61—68.

¹² Gradivo je v zbirki ljubljanskega Nar. muzeja in ni objavljeno.

¹³ Hoernes, Wiener prähistorische Zeitschrift, II, 1915, str. 114 in sledeče.

¹⁴ W. Schmid, Archeologischer Bericht aus Krain, Jahrbuch für Altertumskunde, Wien, 1910, str. 105 in sledeče.

¹⁵ Stare, Ilirsko grobišče na Zg. Hajdini pri Ptuj, Arheološki vestnik 1950, I/1—2, Tab. VII, 52, 53, Tab. VI, 50.

¹⁶ l. c., ris. 3 c, Tab. III, 19.

kršne so našli na Vačah, Podzemlju in Mokronogu.¹⁷ Oblikovno neopredeljiva je minijaturna posodica Tab. V, 1. Od ostale rifniške keramike naj omenim še fragment lonca Tab. III, 2, ki je bil verjetno jajčasto ovalne oblike. Taki lonci so prav pogosti na vseh najdiščih iz starejše železne dobe Slovenije, posebno veliko smo jih našli v Ljubljani.¹⁸ Od splošnega keramičnega značaja rifniških grobov se očitno loči fragment lonca Tab. VI, 4. Kar zadeva kovinski inventar grobov, moremo reči, da se tudi ta na splošno ujema s kovinskim inventarjem naših žganih predzgodovinskih grobov. To velja prav posebno za bronaste nasvitkane ovratnice, za železne tulaste sekire, za sulično ost in za fibule. Posebno zanimivi sta sekiri Tab. II, 2 in 3 zaradi dolgega in čokatega tulca in zaradi zelo ozkega rezila. Tipološko lahko opredelimo ti dve sekiri v zelo zgodnjo razvojno stopnjo železnih tulastih sekir. Značilen predmet rifniških grobov so fibule. V osnovi so vse tri dvojnopetljaste lokastega tipa, ponazarjajo pa tri tipne variante: enostavno dvojnopetljasto (Tab. VII, 2), polmesečno (Tab. III, 1) in vozlasto fibulo iz Vač (Tab. VII, 2). Najbolj pomembna je polmesečna fibula, kajti ta varianta je pri nas zelo redka. Poznamo jo le še iz Mokronoga¹⁹ in iz Sv. Lucije.²⁰ Od ostalih rifniških izkopanin so pomembne še sekirica iz serpentina (Tab. V, 5), ki po obliki in materialu ustreza dvema prav takima sekiricama iz Vač, kamnitno dolbilo (Tab. V, 4) in cela vrsta vretenc (Tab. IV).

Časovna in kulturna opredelitev rifniških grobov ni problematična, saj imamo iz naših železnodobnih najdišč dovolj časovno in kulturno opredeljenega gradiva, ki se ujema z rifniškim. Rifniške izkopanine obsegajo verjetno dokaj dolgo časovno obdobje. Dokaj zanesljiva kronološka domneva za precejšen del izkopanin je dana z inventarjem groba, ki ga je odkopal Oset 13. XI. 1936 (predmeti pod zaporednimi št. 21—26). Ta grob smemo postaviti z ozirom na ovratnici in polmesečno fibulo v starejšo železno dobo Slovenije (= Vače I. = 800—600), in sicer v drugo polovico tega razdobja (po l. 700). Temu času smemo pripisati tudi inventar obeh grobov, ki jih je izkopal Oset meseca maja 1936 (glej opombi 4 in 5). Za nekoliko mlajši čas, vsekakor pa še za starejšo železno dobo, govore predmeti Tab. II, 1—4 in Tab. VII, 2. Posodi Tab. VI, 2 in 3 utegneta biti vsaj tipološko nekoliko starejši. Mlajšega datuma pa so nedvomno obesek

¹⁷ Hoernes, Wiener prähistorische Zeitschrift, II, 1915, Abb. IV, 12 in Abb. VII, 11.

¹⁸ Glej opombo 9.

¹⁹ Müllner, Typische Formen a. d. archäologischen Sammlungen d. krainischen Landesmuseums »Rudolfinum« in Laibach, 1900, Taf. XXIV, 3.

²⁰ Marchesetti, Scavi nella Necropoli di S. Lucia, Bolletino della società Adriatica di scienze naturali in Trieste, 1895, Tav. XII, 6, Tav. XIII, 8 — l. c. 1885, Tav. V, 11.

Tab. I, 7, zapestnica Tab. I, 3, sekira Tab. II, 1, ost kopja Tab. III, 3 in fragment keramike Tab. VI, 4. Zadnji je tipično latenski.

Iz horizonta železnodobnih grobišč Slovenije ima del rifniškega grobišča na splošno značaj starejše železne dobe Slovenije. To obdobje še ne pozna oblikovnih vplivov severnoitalijanskih kultur (Arnoaldi, Certosa). Vendar pa moramo biti pri absolutni časovni opredelitvi rifniških grobov zelo oprezni, kajti štajerska najdišča starejše železne dobe kažejo v primeri z istodobnimi na Kranjskem precejšnjo zaostalost. Ta se izraža predvsem v razviti starejši železni dobi, kar je verjetno posledica geografskega položaja in zelo skromnih stikov z Italijo. Konec starejše železne dobe je za Štajersko (južno) postaviti v nekoliko mlajši čas kot za Kranjsko (morda okoli l. 550). To potrjuje tudi inventar groba a) pod opombo 3, ki je tipično iz starejše železne dobe, čeprav se je v grobu našla tudi bronasta čelada. Naša štajerska najdišča ne poznajo tistega »klasičnega halštata« kot Kranjska. Inventar gomil iz Sp. Podlož,²¹ ki karakterizira razvito starejšo železnodobno kulturo spodnje Štajerske, ne moremo primerjati n. pr. z gradivom grobišč iz Šmarjete, Magdalenske gore ali Vač. Trajanje razvite železne dobe na spodnjem Štajerskem je verjetno krajše kot na Kranjskem, kajti z latenskim elementom moremo na Štajerskem računati že v prvi polovici 4. stoletja. Prav zaradi tega nas ne preseneča, da imamo na Rifniku navezane na grobove starejše železne dobe sledove grobov tipično latenskega značaja (Tab. VI, 4).

Vprašanje kulturne in etnične pripadnosti rifniških grobov je načel že Kavčič. O njegovi domnevi, da so rifniški grobovi slovanški, je brezpredmetno razpravljati, pač pa je presenetljiva njegova ugotovitev, da rifniško grobišče nima panonskega značaja. Do te ugotovitve je prišel Kavčič na podlagi primerjave rifniškega gradiva z gradivom iz ruških grobov. Danes lahko popolnimo to ugotovitev z naslednjim: Rifniško grobišče je ilirsko (morda so ga pozneje uporabljali tudi Kelti), gradivo pa kaže deloma največ podobnosti s starejšimi Vačami, Mokronogom in z Ljubljano-Kongresni trg. Za ta najdišča je karakterističen tip dvojno petljuste lokaste fibule. Rifniške keramične oblike so sicer izrazite, toda v primerjavi s keramičnimi oblikami iz ruških, mariborskih, hajdinskih grobov, dalje iz grobov v Sp. Radvanju, Sv. Benediktu in pa Pobrežju so zelo preproste. Omenjena štajerska grobišča karakterizira tip fibule očal arke. Po materialni kulturi gravitira rifniško grobišče k tisti ilirski skupini, oziroma veji, h kateri prištevamo Vače, Mokronog in podobna najdišča. Tu stojimo pred problemom razmerja in vplivov (morda celo premikov) med panonsko in jugovzhodno alpsko (bolje rečeno predalpsko, z ozirom na Kranjsko)

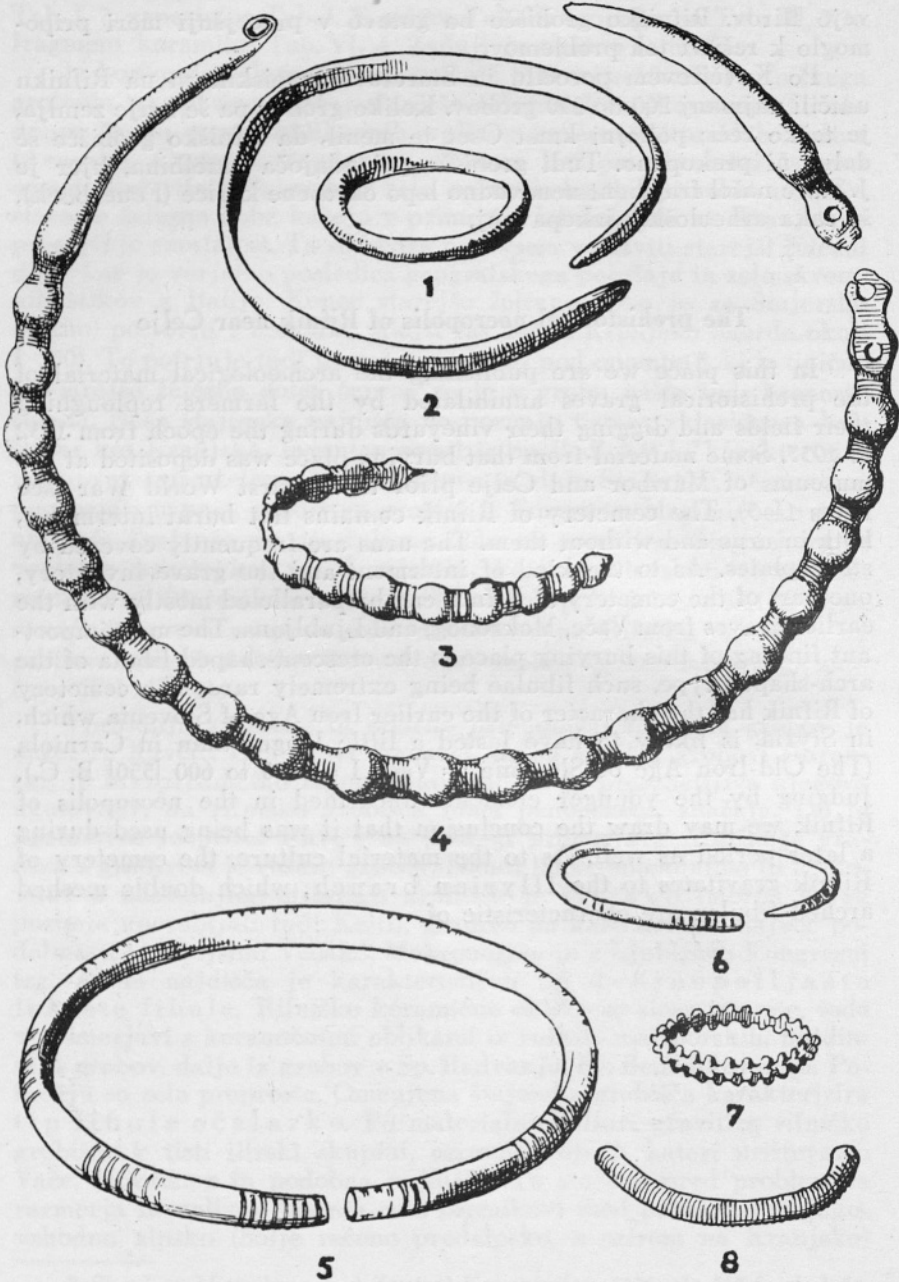
²¹ Skrubar, Mitteilungen d. Zentral-Kommission, 1906, str. 363 in sledeče. Gradivo je v zbirki ptujskega Mestnega muzeja in ni podrobno objavljeno.

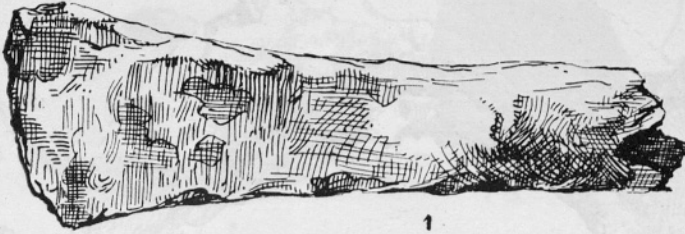
vejo Ilirov. Rifniško grobišče bo gotovo v precejšnji meri pripomoglo k rešitvi teh problemov.

Po Kavčičevem poročilu in Staretovih zapiskih so na Rifniku uničili najmanj 200 do 250 grobov. Koliko grobov pa še krije zemlja, je težko reči; pokojni kmet Oset je menil, da rifniško grobišče še dolgo ni prekopano. Tudi grobišču pripadajoča naselbina, kjer je J. Stare našel fragment nenavadno lepo okrašene kozice (Feuerbock), še čaka arheoloških izkopavanj.

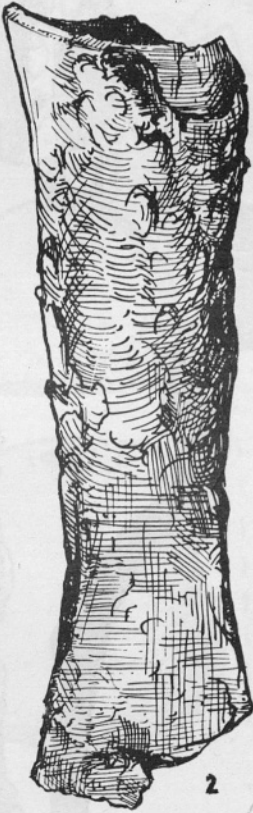
The prehistorical necropolis of Rifnik near Celje

In this place we are publishing the archaeological material of the prehistorical graves annihilated by the farmers reploughing their fields and digging their vineyards during the epoch from 1932 to 1937. Some material from that burying-place was deposited at the museums of Maribor and Celje prior to the first World War (see notes 1—5). The cemetery of Rifnik contains flat burnt interments, both in urns and without them. The urns are frequently covered by stone plates. As to the kind of interment and the grave inventory, one part of the cemetery of Rifnik can be paralleled mostly with the earlier graves from Vače, Mokronog, and Ljubljana. The most important finding of this burying place is the crescent-shaped fibula of the arch-shaped type, such fibulae being extremely rare. The cemetery of Rifnik has the character of the earlier Iron Age of Slovenia which, in Styria, is likely to have lasted a little longer than in Carniola (The Old-Iron Age of Slovenia = Vače I = 800 to 600 [550] B. C.). Judging by the younger elements unearthed in the necropolis of Rifnik we may draw the conclusion that it was being used during a later period as well. As to the material culture, the cemetery of Rifnik gravitates to the Illyrian branch, which double meshed arched fibulae are characteristic of.

1

2

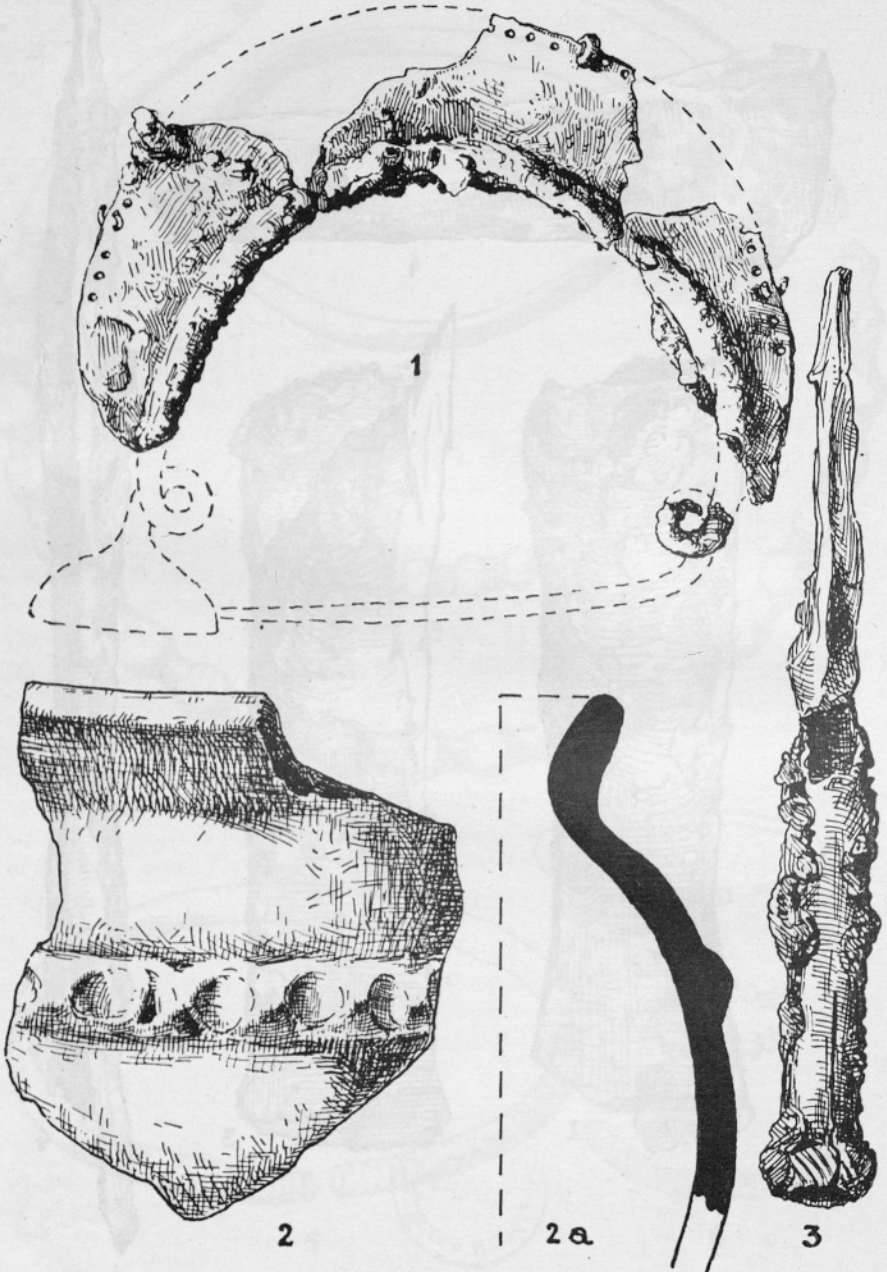

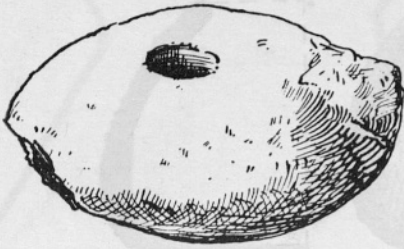
3

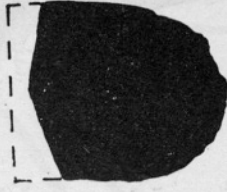
4

1

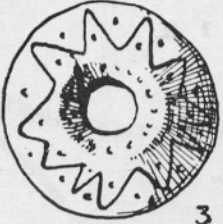
1a

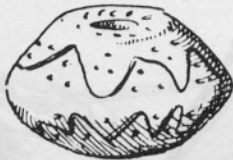
2

2a

3

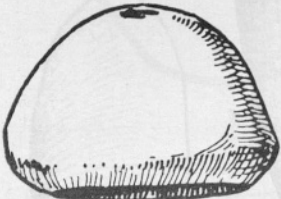
3a

3b

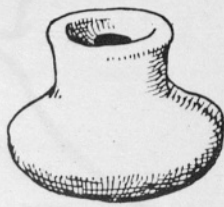
4

5

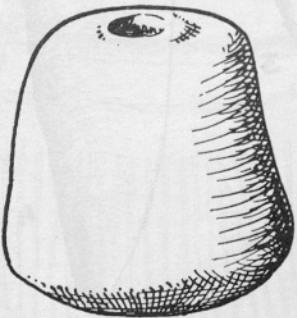
5a

6

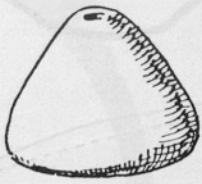
6a

7

7a

8

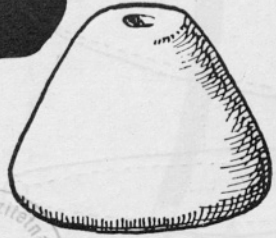
8a

9

9a

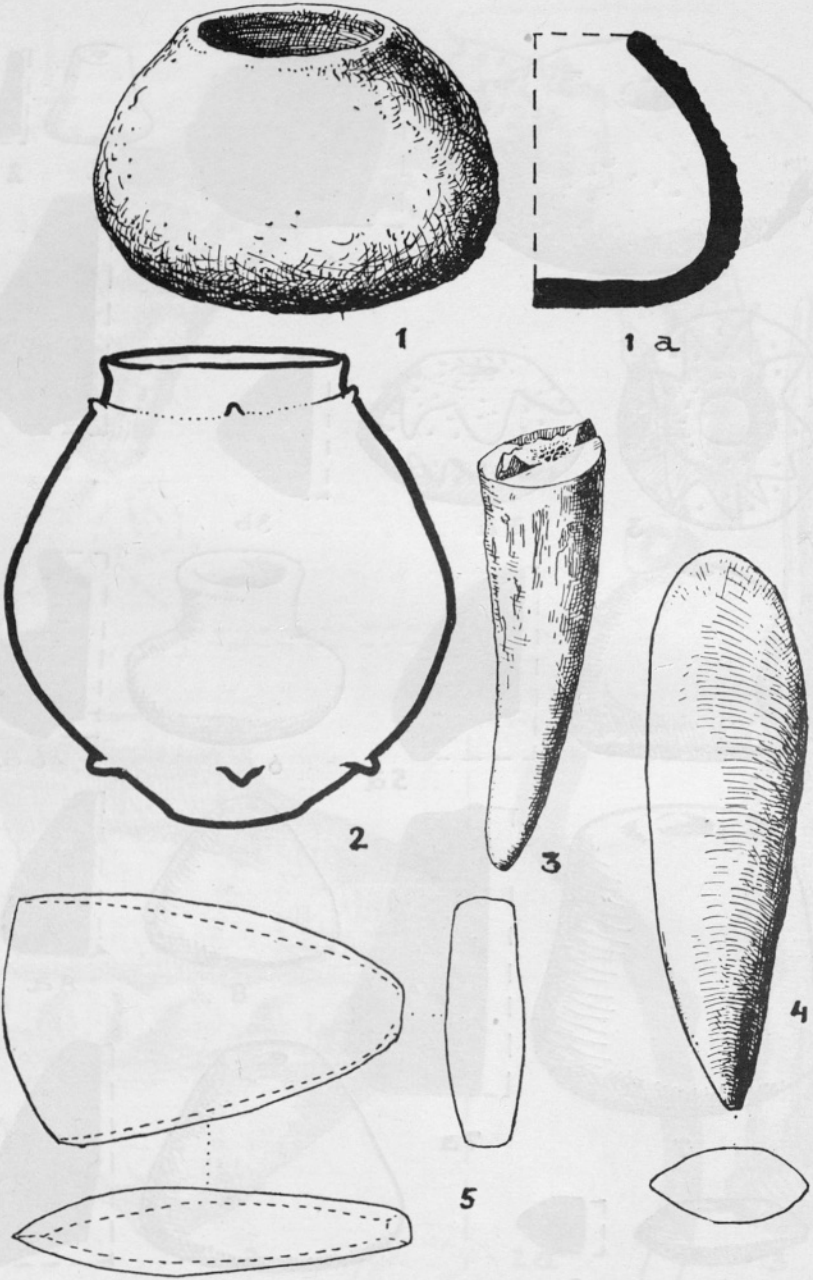
10

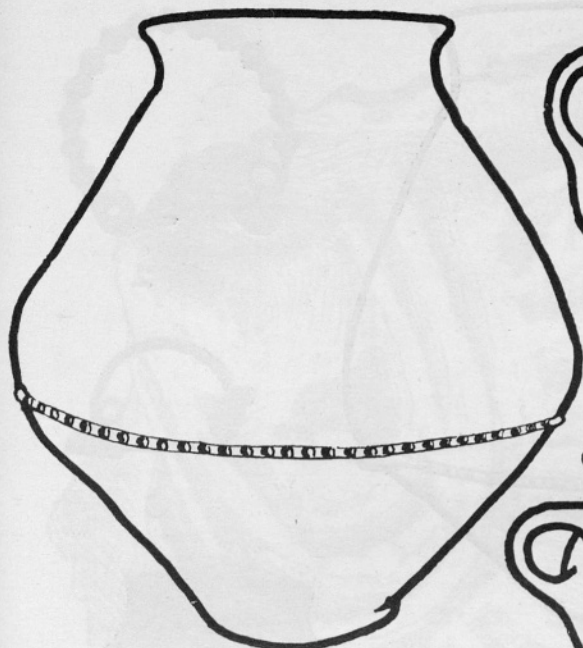

10a

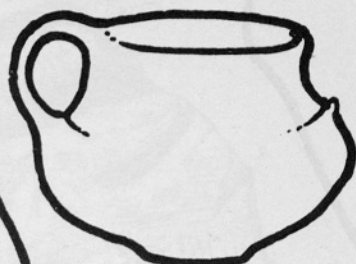

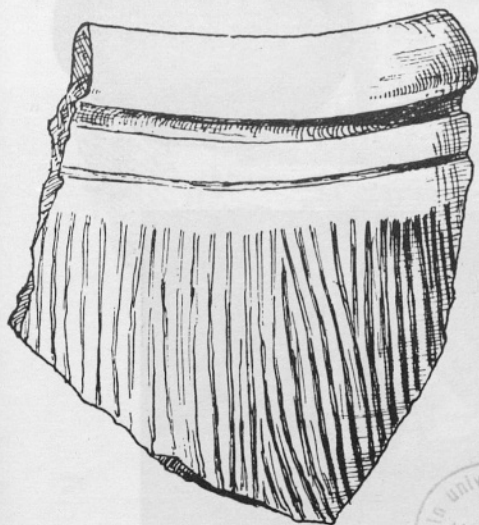
1

2

3

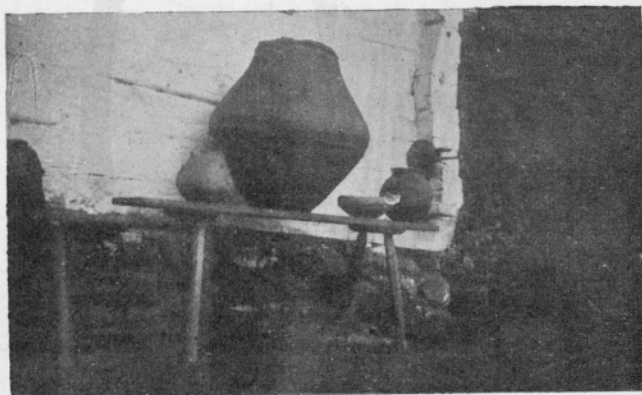
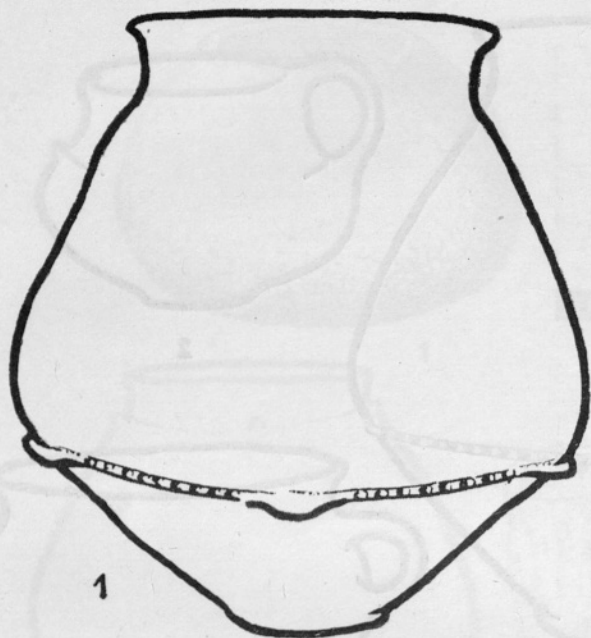

4

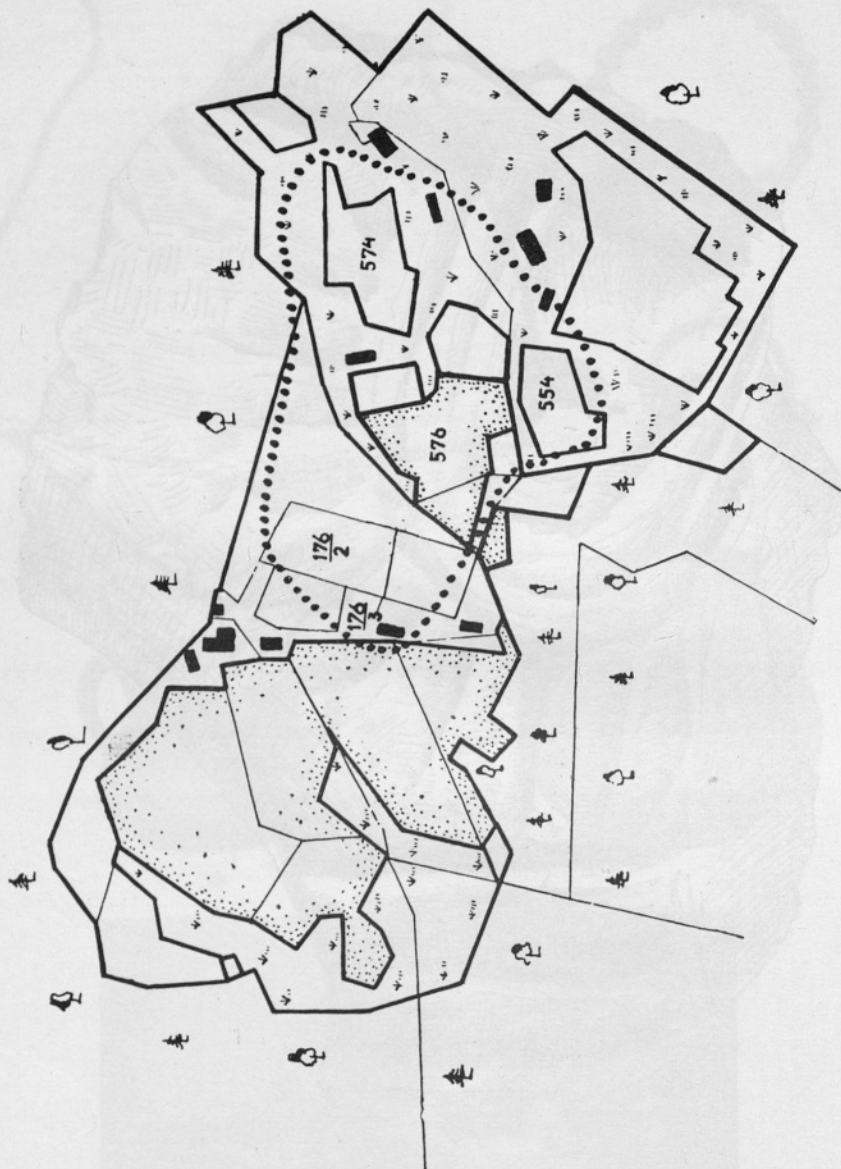
4a

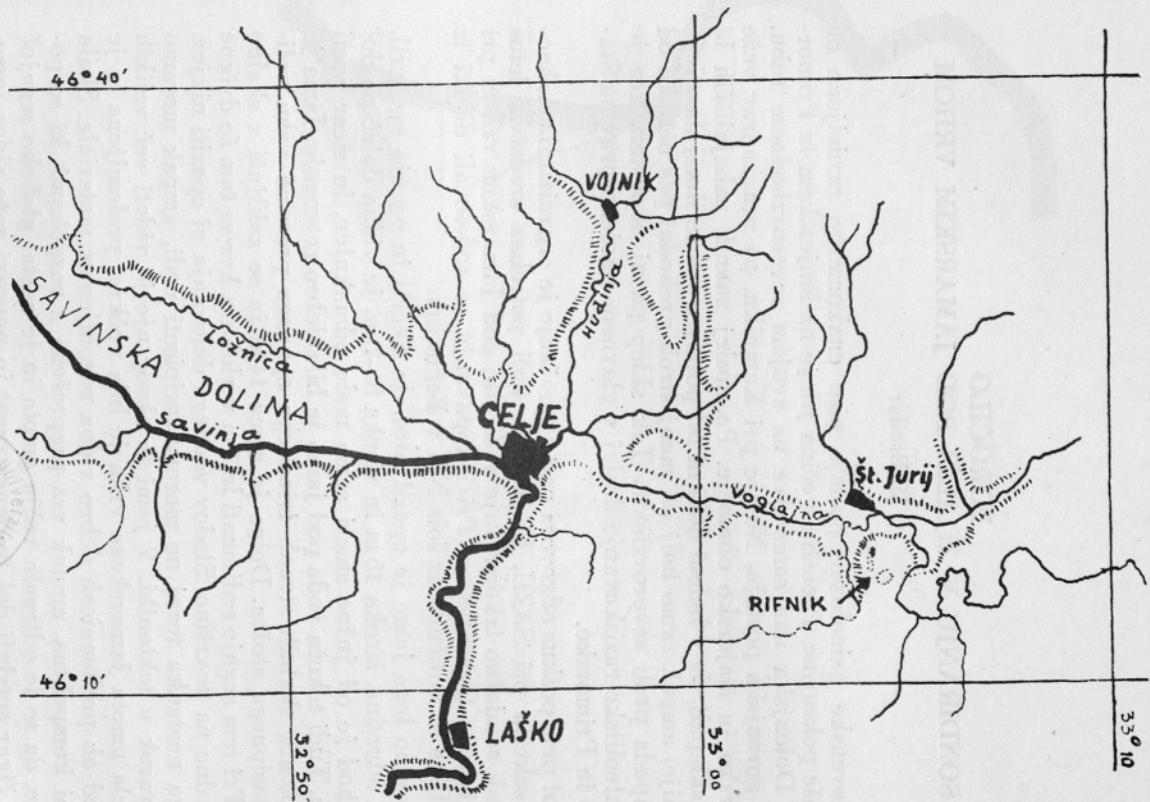

1.

Posnetek po katastrski mapi KO Rifnik. Pike označujejo približno razsežnost grobišča.

SITUACIJA RIFNIKA IN OKOLICE

POROČILO O SONDIRANJU V ZIJALKI POD JAMARSKIM VRHOM

M. Brodar

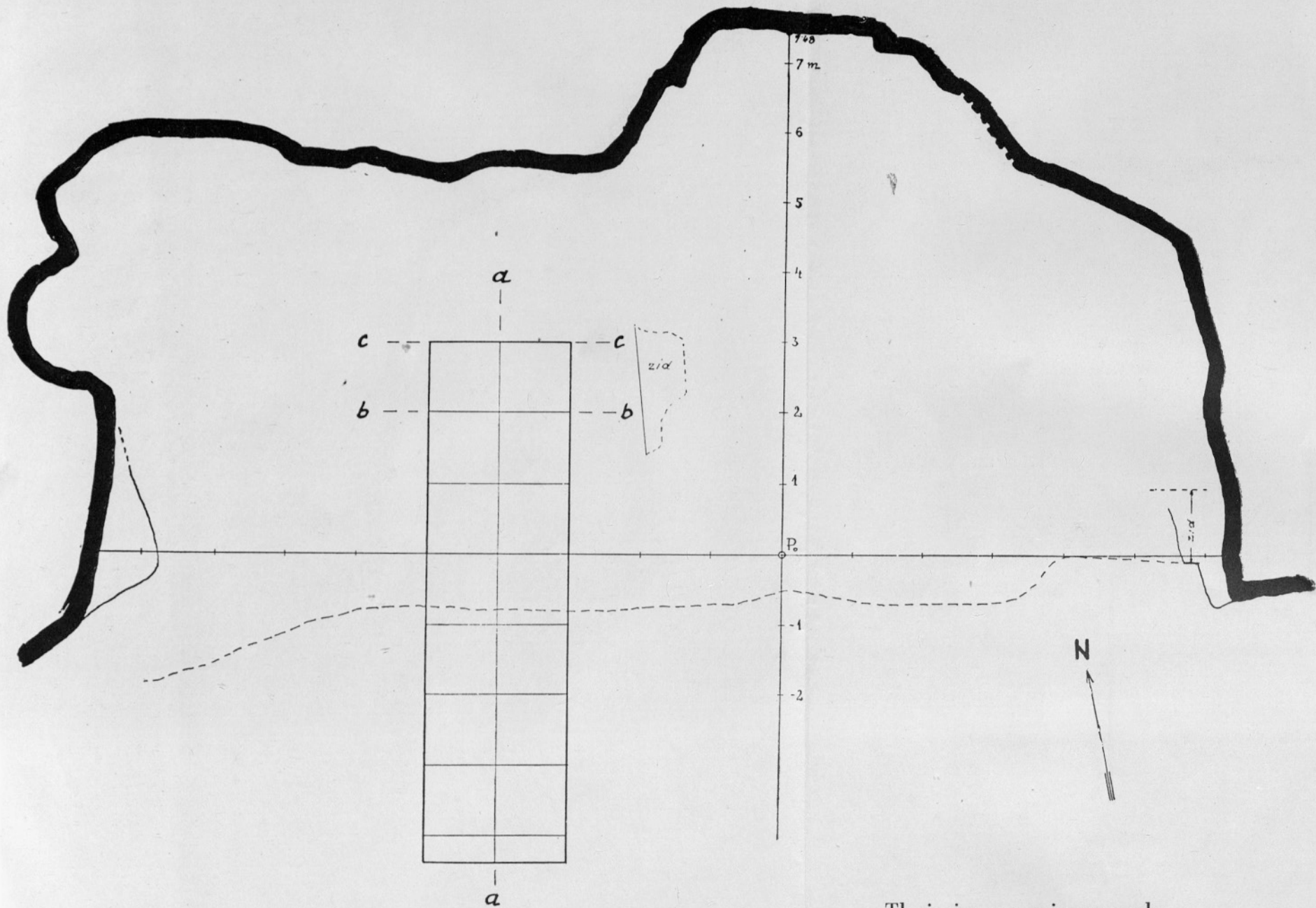
Slovenske paleolitske postaje niso enakomerno razdeljene na vse naše pokrajine. Pretežna večina jih je na Štajerskem in Primorskem. Dolenjska ima samo dve na svojem severovzhodnem robu. Edina gorenjska postaja, Nevlje pri Kamniku, pa pravzaprav veže primorsko in štajersko območje. Po doslej znanih nahajališčih bi lahko sklepali, da v ledeni dobi ni bil poseljen ves teritorij današnje Slovenije, ampak samo bolj ali manj širok prehodni pas nekako od jugozapada proti severovzhodu. Tak sklep pa ni dopusten, ker je bilo paleolitsko raziskovanje doslej v glavnem omejeno prav na Štajersko in Primorsko.

Kot prvi poskus odgovora na to vprašanje je organizirala Arheološka sekcija pri SAZU, ki je dala tudi potrebna sredstva, letos spomladaj sondažno izkopavanje v Zijalki pod Jamarskim vrhom pri Begunjah na Gorenjskem. Pri izkopavanju so sodelovali dijaki iz Radovljice in miličniki iz šole NM v Begunjah.

Ugodno lego jame je opazil prof. dr. Škerlj in na njo opozoril. Velika odprtina, široka 16 m in visoka 6—7 m, je vidna daleč po dolini. Vhod je od južne smeri samo malo odmaknjen, in sicer proti zahodu. Tudi tekoča voda pod jamo je bila dobro znamenje. Jama je v navpičnih skalnih stenah triadnega apnenca prav na vrhu velikega nasipnega stožca. Dolga je samo 14 m in se zaključí s skalno steno. Pri tem segajo sedimenti le 7 m v globino, ker se tam že dvigne skalno dno na površino. Sledov vodnega delovanja ni opaziti nikjer. Njenega nastanka torej ne moremo pripisati vodi, ampak moramo iskati vzrok v tektoniki. V jami in okrog nje je videti več velikih drč. Cela gmota Jamarskega vrha je bila večkrat prelomljena in je ponekod ob prelomnicah dobro vidna zdrobljenost materiala. Skala torej ni kompaktna, ampak vsa preprežena z razpokami, ki so povzročile, da se je odtrgala večja gmota in je nastal globoko segajoč previs, čigar spodnji del je danes zasut in napravi zato videz jame.

Sondo smo izkopali v levem delu jame. Lega je točneje razvidna iz talnega načrta jame. Kopati smo začeli v pobočju pred jamo in v horizontalnem nivoju prodirali v notranjost. V drugi etapi smo spet začeli na pobočju v večji globini in šli do konca sonde. Končno smo

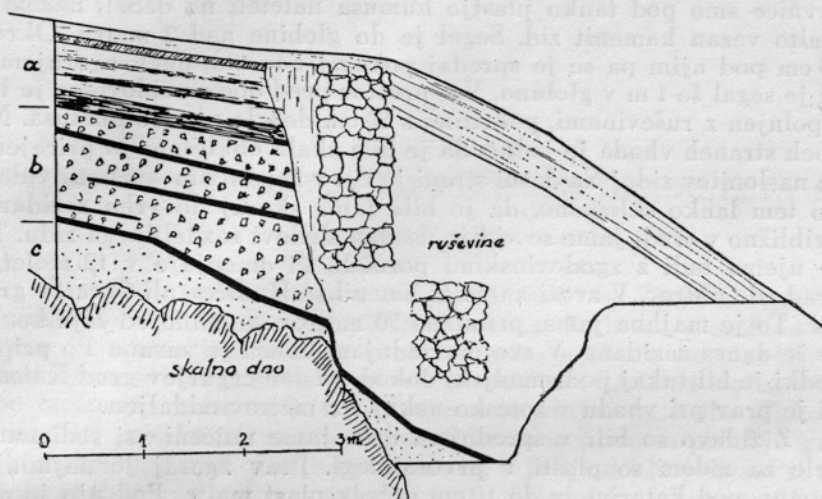
Priloga k poročilu M. Brodar: O sondiranju v Zijalki pod Jamarskim vrhom

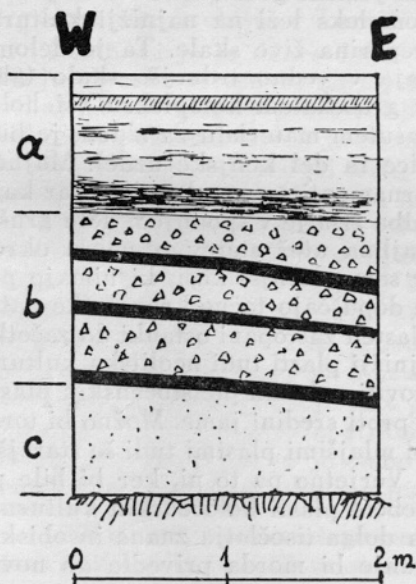
Tloris jame z vrisano sondo

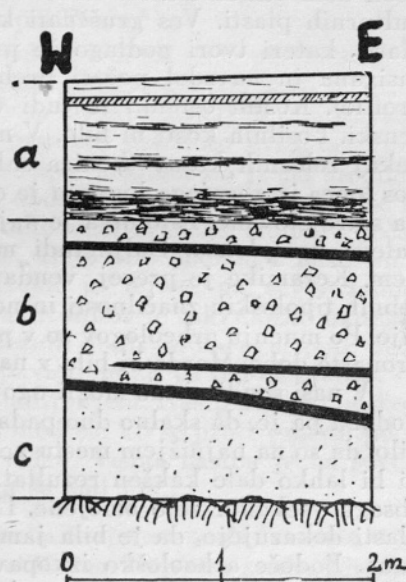
Prerez a—a

Prerez b—b

Prerez c—c

- a) zgornji humusni kompleks z ognjišči in vmesno plastjo malte
- b) grušč s kulturnimi plastmi
- c) preperel apnencec, deloma zasigan

ta drugi nivo še poglobili, ko smo sledili skalno dno. Na robu jamske ravnice smo pod tanko plastjo humusa naleteli na debel, močno z malto vezan kamenit zid. Segal je do globine nad 2 metra. Okrog 15 cm pod njim pa se je spredaj pokazal nov zid, enak zgornjemu, ki je segal še 1 m v globino. Ves prostor pred obema zidovoma je bil izpolnjen z ruševinami, pokritimi s 60 cm debelo plastjo humusa. Na obeh straneh vhoda je vidno, da je bila skala obklesana in prirejena za naslonitev zidu. Na desni strani je zid v fragmentu še zunaj viden. Po tem lahko sklepamo, da je bila jama skoraj do vrha zazidana. Približno v sredi jame se vidijo na tleh sledovi razdelilnega zidu. To se ujema tudi z zgodovinskimi poročili, ki omenjajo v 12. stoletju grad »de antro«. V zvezi s tem bi omenil še Hudičev ali Škratov gradič. To je majhna jama, približno 50 metrov zapadno od Zijalke, ki je še danes zazidana. V svojem zadnjem koncu je zasuta. Po pripovedki je bil tukaj podzemeljski dohod v Lambergarjev grad Kamen, ki je prav pri vhodu v sotesko nekaj sto metrov oddaljen.

Z zidavo so bili v sprednjem delu jame uničeni vsi sedimenti. Šele za zidom so plasti v prvotni legi. Prav zgoraj je najmlajši humus, pod katerim je do 10 cm debela plast malte. Pod njo je debelejši humusni kompleks s številnimi ognjišči in vsebuje mnogo kosti domačih živali. Navzdol sledi jamski grušč, v katerem je več kulturnih plasti. Ves gruščnati kompleks leži na najnižji kulturni plasti, kateri tvori podlago že preperina žive skale. Ta je deloma zasigana in navzdol počasi prehaja v vedno trdnejšo skalo (glej profile). Kostni ostanki so tudi v gruščnatem kompleksu vsi holocenski. Fosilnih kosti ni bilo. V nasutem materialu za zidom je bilo nekaj železnih kosov (konica sulice in del konjske uzde). Majhen kos lonca iz gornjega humusa je ornamentiran z valovnico, kar kaže na stare Slované. Zanimiva je najdba žrmlje v spodnjem delu gruščnatega kompleksa. Dalje tudi majhna utež statev premera okrog 2 cm. Keramike je precej, vendar samo manjši kosi, ki nimajo posebnih tipoloških značilnosti in ne dopuščajo točne kronološke datacije. Po mnenju arheologov so v plasteh zastopani ostanki do začetka bronaste dobe. Morda bi bila v najnižji plasti tudi neolitska kultura.

V naši sondi nismo mogli ugotoviti nobenih pleistocenskih plasti. Podoba pa je, da skalno dno pada proti sredini jame. Možno bi torej bilo, da so na najnižjem mestu pod mlajšimi plastmi tudi še starejše, ki bi lahko dale kakšen rezultat. Verjetno pa to ni, ker bi bile po obsegu vsekakor zelo omejene. Debele plasti holocenskih kulturnih plasti dokazujejo, da je bila jama dolga tisočletja znana in obiskovana. Bodoče arheološko izkopavanje bi morda privedlo do novih odkritij.

RAZISKOVANJE NASIPOV NA PTUJSKEM GRADU LETA 1949

Josip Korošec

V zvezi z raziskovanjem zahodne planote na Ptujskem gradu v letih 1946/1947, ko so bile odkrite predzgodovinska naselbina, antične in postantične stavbe, staroslovansko grobišče in svetišče,¹ je Sekcija za arheologijo Zgodovinskega inštituta SAZU sklenila, da bo po možnosti raziskovala tudi druge dele grajskega hriba. Tako so leta 1949 raziskovali nasipe, ki so na severozahodnem pobočju grajskega hriba. Raziskovanje je trajalo od 7. julija do 29. julija. Pri tem delu je sodeloval seminar za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Poleg tega raziskovanja so se pa kasneje sondirala tudi še druga mesta v okolici Ptuja, tako rimski vodovod v Grajski dolini² ter slovansko grobišče v Turnišču pri Ptujju.³

Nasip, ki je še danes dobro viden, leži na severozahodnem pobočju ob robu terase, ki na tej strani obdaja grajski hrib in leži za nekaj metrov niže od planote, kjer so doslej opravljali raziskovanja. Od nasipa obdana terasa je samo ponekod nekoliko širša, tako proti končni vzhodni in zahodni točki nasipa, medtem ko je na sredini le nekaj metrov široka. Nasip pa ni obdajal cele terase, temveč se širi na jugu nekoliko vzhodneje od tako imenovanega stolpa z ječami (sedaj vodni stolp). Celo zemljišče, ki je bilo obdano z nasipom, je dolgo ca. 160—165 m. Najbolj široka je terasa na severozahodni strani, kjer pa tudi ne presega 30 m. Kolikor je bilo možno ugotoviti, je nastala planota samo na posameznih delih po naravni poti, dočim je drugod umetno narejena z nasipavanjem ali pa deloma tudi z vsekavanjem v strmo pobočje in s planiranjem. Nasip sam je najbolje ohranjen na severozahodni strani, medtem ko se proti vzhodu počasi skoraj povsem zgubi in je slabo viden. Višina nasipa je na severozahodnem delu ponekod ohranjena še nad 1 m.

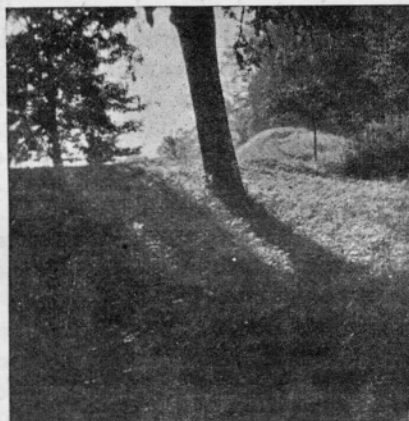
¹ Korošec, Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946, Ljubljana 1947. — Korošec, Slovansko svetišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1948. — Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950. — Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu, Ljubljana 1951. — Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki, Ljubljana 1950.

² Arheološki vestnik, Ljubljana, I, 204.

³ I. c. II, 18.

Skrabar je že leta 1909 skušal ugotoviti čas nastanka tega nasipa in je v ta namen naredil dva prereza, ki jih pa zaradi nastopa talne vode ni mogel dokončno raziskati. Kakor poroča, je našel le železne puščice in rimske novce iz časa po Konstantinu, ki so bili razmetani po plasteh.⁴ Po njegovem poskusu raziskovanja se tega dela nihče več ni lotil.

Leta 1949 smo čez nasip naredili ravno tako dva prereza v širini 1,80 do 2,0 m. Prvi prerez »A« je bil narejen v dolžino 10 m, a globina sonde je od najvišje točke dosegla 3,90 m. Drugi prerez »B« je

Sl. 1. Ohranjen nasip na Ptujskem gradu

bil dolg 10,50 m, a globina sonde od najvišje točke nasipa je bila 4,20 m. Oba prereza sta zajela srednji del nasipa, kjer je bil relativno najbolj ohranjen.

Profili prerezov nasipa niso enaki. Našli nismo nobenega sledu kake lesene ali kamnitne konstrukcije, ki bi naj ojačevala nasip. Ugotoviti smo mogli, da je bil nasip nasut le iz zemlje tik na robu planote na tistih mestih, kjer je planota že obstojala, na nekdanjih tleh. V takih primerih je nasip danes ohranjen še 1,40 m visoko, računajoč kot temelj nekdanja tla. Na notranji strani tik nasipa je moral biti globlji jarek, ker padajo plasti v smeri proti planoti. To smo mogli ugotoviti pri obeh prerezih, le da je bil padec pri enem veliko večji, dočim se pri drugem, kjer je planota mnogo širša, plast veliko manj znižuje. V prvem primeru plast naglo pada za 1,40 m in več, v drugem pa komaj za 0,90 m. Vsekakor je iz tega razvidno, da so bila nekdanja tla na robu terase veliko višja in da so se tla na

⁴ Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 1910, 119.

planoti umetno znižala zaradi nasipavanja nasipa ali pa iz kakršnih koli drugih vzrokov, pri čemer je nastal tudi jarek.

Nekdanja, za arheologijo sterilna tla, so sestavljena iz mivke, mešane s peskom, ali iz rumenorjave mivke, mešane z gramozom, deloma pa tudi iz svetlega ila in prodnatega peska. Temnosiva ilovica se prikaže le v tankih plasteh med mivko. Nad temi plastmi se vzdiguje kulturna, deloma humozna plast, ki je različno debela, od 0,10—1,20 m. Povprečna debelina čiste humozne plasti je ca. 20 do 40 cm, ponekod pa tudi več. V tej plasti je tudi večje kamenje in pa kulturne ostaline. Nad to humozno plastjo se vzdiguje plast, ki je na nasip nanešena umetno, v jarek pa je dospela z erozijo. Ta plast je v glavnem peščen sip svetle ali temnejše barve, prav tako pa tudi prodnat sip. Na nekaterih mestih sekajo to plast tanke plasti humozne zemlje. Debelina te plasti je ca. 0,30 do 1,10 m, v samem nasipu pa ponekod celo do 1,80 m. Tudi v teh plasteh so se našle v večji množini kulturne ostaline, vendar tu niso bile več v prvotni legi, ampak so dospеле sèm ali z nasipavanjem ali pa zaradi erozije. Vse te plasti prekriva novejši humus, ki je ponekod komaj nekaj centimetrov debel, ponekod pa tudi do 0,30 m.

Kulturne ostaline, ki smo jih našli v teh plasteh, lahko razdelimo v štiri skupine. Najmlajše so one, ki pripadajo poznemu srednjemu veku, oz. so še mlajše. Druge so one, ki jih lahko stavimo pod konec zgodnjega srednjega veka, tretje so iz časa rimskega obdobja, a najstarejše, četrte, iz ilirske periode.

Ilirske ostaline smo našli izključno le v najnižji humozni plasti. Našli smo jih pa tudi le v prerezu »B«, dočim jih v prerezu »A« ni bilo. Te ostaline predstavljajo fragmente keramike, ki jih lahko primerjamo z ostalinami, ki so se našle na zahodni planoti, kjer je bila ilirska naselbina. Tu smo sedaj našli le neznatne fragmente brez kakršnih koli posebnosti. V globini 2,50 m⁵ smo odkrili tudi fragment nekakšne stene, izdelane iz mivke, v kateri je tudi ležal. Njegova ohranjena dolžina je bila še 0,62 m, debelina ca. 4 cm, medtem ko je ohranjena višina merila še 27 cm. Na eni strani je bila ta stena črno, na drugi pa rdeče pečena. Nemogoče je bilo ugotoviti, kaj naj bi bil ta fragment stene. Da bi bil fragment ognjišča ali pa kurišča, ne morem trditi, ker nismo našli tam nobenih drugih sledov takšnega objekta, kakor pepela, oglenine in pod. Vendar pa je ta hipoteza še najbolj verjetna, kajti rdeča plast bi predstavljala notranji del ognjišča, kjer je bila jakost ognja najmočnejša. Ni pa izključeno, da je bil ta nenavadni fragment le kos neke vrste ometa. Dokaj podoben kos smo našli tudi na zahodni planoti, ta pa je bil veliko večjih dimenzij in v ležeči legi.⁶ Tanjša plast oglenine in tudi poglenel kos lesa, ki je stal navpično, meril pa 7 cm v premeru, sta

⁵ Globino računam od najvišje točke ohranjenega nasipa na tem mestu.

⁶ Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu, 22, 26.

bila v višji plasti (globina 2,05 m) in nista bila s steno v nobeni zvezi. Poleg tega pa tudi plast z oglelenino in pooglenelim kosom bruna, ki je merila 2,50—3,0 m v dolžino in 0,70 m v širino, ni bila več kompaktna. Tu in tam smo našli kak fragment ilirsko halštatske periode tudi v višjih plasteh v zasipni zemlji, tak pa ni bil več v prvotni legi. Tudi od teh fragmentov nima nobeden kakega karakterističnega detajla. Najdeni fragmenti so večinoma neznatni, bolj ali manj grobe izdelave, iz trebuha ali pa spodnjega dela posod.

Višje plasti, t. j. one, iz katerih je sestavljen nasip, in tudi plasti v jarku, ki se je vsled erozije izpolnil, so vsebovale: mešane kulturne ostaline od rimske periode do poznega srednjega veka. Tako smo v prerezu »A« našli nekaj rimskih novcev v raznih globinah

Sl. 2. Kamenje v prerezu I

Sl. 3. Kamenje v prerezu I

(1,10; 0,75; 0,40 itd.). Rimska keramika, ki se je našla v vseh plasteh skupaj s fragmenti rimske opeke, je ležala le v zemlji, s katero se je nasipaval nasip. Po tehnični izdelavi in oblikah ne predstavlja nobene posebnosti. V največ primerih smo našli le neznatnejše fragmente in atipične kose grobejše keramike, to pa glede na vprašanje nasipa ni pomembno. Lahko trdimo le to, da so rimske ostaline dopele sèm samo zaradi erozije in da tudi v neposredni okolici nasipov ni ležal noben fragment več in situ.

Zgodnji srednji vek je zastopan le z nekaj fragmenti keramike, ki pa morejo pripadati tudi že kasnejšemu obdobju, iz katerega nam je ohranjeno večje število fragmentov. Povsem zanesljivih elementov zgodnjega srednjega veka pa tu nismo našli. Ta moment je poseben pomemben glede na vprašanje slovanskega gradišča na tem mestu. Fragmente keramike poznejšega obdobja smo našli pa v obeh prerezih v zasipni zemlji, mešane z novejšo opeko, rimskimi ostalinami

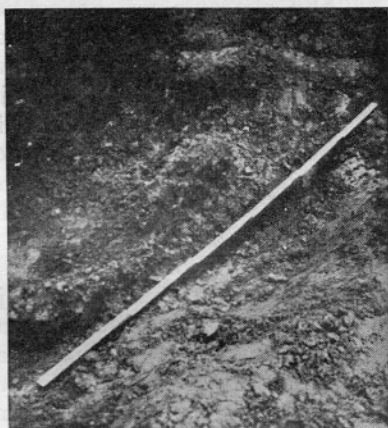
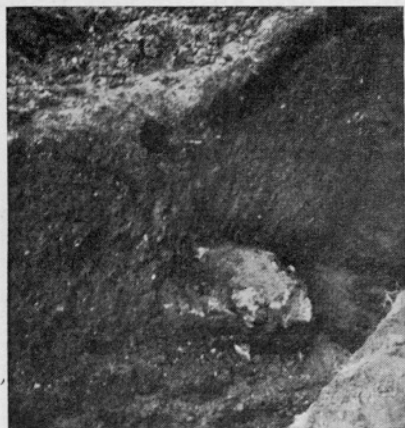
itd. Ohranjenih je nekaj zanimivih poznejših profilov, ki pa sicer ne kažejo nobenih posebnosti. Poznejšemu obdobju, toda še času pred nastankom nasipa pripadajo tudi ostanki zidu, ki smo jih našli v prerezu »A«. Ohranjena je bila le še plast kamenja, usmerjena od jugovzhoda proti severozahodu, 1,0 m globoko, 1,0 m v dolžino in 0,55 m v širino. Ta ostanek zidu je sestavljen iz večjega kamenja in ni bil vezan z malto. Po plasti, v kateri je ležal, ne more pripadati ne predzgodovinski ne rimski dobi, temveč šele poznejšemu srednjemu veku, čeprav kamenje ni bilo vezano z malto. V okolici zidu smo našli tudi fragmente novejše opeke. Ni izključeno, da se ta zid še nadaljuje tudi izven danes narejenega prereza.

Ako zberemo vse arheološke materialne rezultate, ugotovljene pri raziskovanju nasipa s pomočjo obeh prerezov, ki sta hkrati služila tudi kot sonde za raziskavo nižjih plasti na teh mestih, lahko postavimo nekaj sklepov. Moje dosedanje mnenje, ki sem ga na temelju prejšnjih izkopavanj izrazil glede na ilirsko naselbino, se spremeni v toliko, da predzgodovinska ilirska naselbina ni bila samo na zahodni planoti, temveč je morala biti tudi na drugih delih grajskega hriba. Ali je pri tem bil naseljen tudi vrh hriba, t. j. mesto, kjer stoji danes grad z vsemi drugimi poslopji, ali pa samo ozka planota (v kolikor je obstajala že nekdaj in ni bila pozneje umetno narejena) izza nasipa, na temelju dosedanjih raziskovanj nikakor ne moremo ugotoviti. Naselbini na vrhu nasprotuje najbolj dosedanja popolna odsotnost takšnih ostalin, čeprav imamo relativno veliko število poznejših najdb, predvsem iz rimske dobe, odkritih pri raznih delih. Doslej vsaj nihče ni omenil takšnih najdb, zaslediti jih pa nisem mogel niti med ohranjenim gradivom, ki izvira z drugih mest grajskega hriba. Vendar s tem danes nikakor ni dokazano, da vrh grajskega hriba ne bi bil mogel biti že nekdaj naseljen. Izostanek odkritij starejših elementov do danes pripišemo lahko nepazljivosti, pa tudi dejstvu, da pri raznih delih niso bile dotaknjene najnižje plasti. Zdi se mi, da so mnogi primeri, ugotovljeni sedaj v nasipu, a pripadajoči ilirski dobi, dospeli sèm tudi zaradi erozije, kar vsekakor kaže na naseljenost najvišjega dela grajskega hriba oziroma vzhodne planote. Sam severni vrh pa po vsej priliki zaradi strmine ni bil naseljen, kar bi potrjevala tudi odsotnost ilirskih ostalin v prerezu »A«, kamor bi mogle dospeti zaradi erozije, dočim je sama naselbina na tem mestu zaradi pretesnega prostora nemogoča. Te in podobne probleme bo možno razjasniti šele z novim raziskovanjem terena.

Sedaj ugotovljene predzgodovinske najdbe so izredno skromne in kažejo samo na naselitev tudi drugih delov grajskega hriba v predzgodovini. Označil sem jih kot ilirsko halštatske, kar se tiče zahodne planote, vendar pa pripadajo morda tudi kaki drugi predzgodovinski periodi. Fragmenti, kar smo jih našli, so preveč neznatni, da bi bilo možno podati realnejši sklep. Ni pa seveda izklju-

čeno, da so drugi deli s predzgodovinsko naselitvijo pripadali čisto bronasti ali pa še zgodnejši periodi, to pa že zaradi mnogih elementov slavonske kulture, ki smo jih našli tudi na zahodni planoti.

Naslednja perioda, ki je tu zastopana, pripada rimski dobi. Našili smo nekaj novcev in nekaj fragmentov keramike. Te ostaline ne predstavljajo nobene kompaktnosti, temveč so le erozijski material, zato ne izpričujejo naselitve tega mesta v onem času. Našli smo jih tako v prerezu »A«, kakor v prerezu »B«, a le v nasipni zemlji, ne pa v intaktni plasti. Sodim, da so dospeli sèm z višjih delov grajskega hriba, kjer so že znane najdbe poznoantične in poantične dobe.⁸

Sl. 4. Ostanke zidu v prerezu I

Sl. 5. Ostanke ilirskega zidu ali ometa v prerezu II

Toda te najdbe so bile le slučajne in ne ugotovljene pri sistematičnih raziskovanjih.

Najdbe zgodnjega srednjega veka (v kolikor jih smemo šteti kot takšne) in srednjega veka so prav tako le v zasipni zemlji in so prišle na mesto najdišča šele pozneje. V glavnem pa napravijo vse tu odkrite ostaline vtis poznejših stoletij. Ako bi torej želeli časovno opredeliti te primere t. i. slovanske periode, bi jih morali staviti vsekakor v zelo pozen čas po XI. stoletju, nekatere tudi pod konec srednjega veka, ali pa še pozneje. Le neznatni momenti kažejo, da bi lahko postavili nekatere tudi v nekoliko zgodnejšo dobo, vendar tega danes nikakor še ne moremo povsem presoditi, ker poznamo iz zgodnejših časov le grobno, ne pa naselbinsko keramiko. Ker so pa kljub temu vsi takšni primeri, ne glede na točnost opredelitve,

⁸ Zeitschrift d. H. V. S. 1910, 119 sl. — Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki.

med seboj pomešani in nastopajo skupaj z rimsko keramiko, novejšo opeko in podobnimi ostalinami, ne nudijo prav nobenega dokaza za kako staroslovansko naselbino, utrdbo, gradišče, dasiravno bi vse to bilo dokaj verjetno. Zanimivo je vsekakor in za takšno domnevo povsem negativno, da v nekdanjih tleh nismo našli nobenega fragmenta, ki bi ga smeli pripisati staroslovanski periodi.

Opiraje se na vse gornje momente, je umestna trditev, da je mogel nastati nasip šele zelo pozno. Po vsej priliki je res fortifikacijski objekt, toda nikakor ne more biti iz predzgodovinskega časa, ker je v nasipni zemlji gradivo poznejših period. Nasip ne more biti niti iz t. i. slovanske gradiščanske dobe, ki bi pri nas ustrezala köttlaški ali pa belobrdski kulturi. Nasip je mnogo poznejši, v najboljšem primeru iz konca srednjega veka. V nasipu smo našli fragmente mlajše keramike in poznejše opeke, zato ni mogel nastati, preden ti niso obstajali. Točen čas njegovega nastanka bo mogla ugotoviti zgodovina, oziraje se na zgodovinske momente ogražanja Ptujskega gradu.

Vprašanje slovanskega gradišča na Ptujskem gradu v zgodnjem srednjem veku, ki smo ga upali ugotoviti z raziskovanjem teh nasipov, je ostalo tudi še nadalje nerazjasnjeno. Četudi bi posamezni indiciji, da je na grajskem hribu bilo slovansko gradišče, podpirali to domnevo, vendar zanje danes nimamo še nobenega prijemljivega dokaza. Nasprotno pa imamo že več negativnih momentov, ki temu nasprotujejo. Doslej ni niti pri slučajnih najdbah, niti pri rednih izkopavanjih nikakršnih zgodnejših slovanskih naselbinskih najdb. Prav tako tudi pri raziskovanju nasipa poleg raznih predzgodovinskih, rimskih in srednjeveških ostalin, ni bilo ostalin zgodnjega srednjega veka, ki bi sèm prišle iz višjih leg zaradi erozije. Sicer ni izključeno, da so vsi ti negativni elementi trenutno le slučajni, vendar se moramo nanje vsaj za sedaj povsem resno ozirati.

Opis risb fragmentov keramike kasnejše dobe

Sl. 1. Fragment gornjega dela rjavkasto in črnosivo pečene posode. Zemlji je bil primešan pesek, pa tudi sljuda. Ustje je ojačeno in navzven upognjeno. Na ramenu so vbodi kot ornament. Posoda je bila najprej prostoročno izdelana, nato izgotovljena na vitlu. Fragment smo našli v prerezu »B«. Velikost $4,6 \times 6,2$ cm.

Sl. 2. Fragment gornjega dela rjavkastosisivo pečene lonca. Zemlji je bil primešan majhen del peska in sljude. Ustje je trikotno ojačeno in navzven upognjeno. Stene so zelo tenke. Lonec je izdelan na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $3,5 \times 3,3$ cm.

Sl. 3. Fragment neenakomerno pečene lonca iz zemlje, kateri je primešano nekaj kremenjaka in sljude. Stene posode so bile tenke.

Ornament predstavlja horizontalno vdolbino in valovnico. Fragment je iz prereza »A«. Velikost 3,5 × 4,0 cm.

Sl. 4. Fragment gornjega dela rumeno pečenega lonca iz zemlje s primešanim kremenjakom in sljudo. Stene posode so debele. Izdelan je bil na lončarskem kolesu. Ojačeno ustje je navzven upognjeno. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 3,5 × 3,5 cm.

Sl. 5. Fragment ramena sivočrno pečene posode iz zemlje, kateri sta primešana kremenjak in sljuda. Ornament predstavljajo vodoravne kanelure in valovnice. Posoda je bila izdelana na lončarskem kolesu. Stene posode so tanke. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 3,1 × 2,6 cm.

Sl. 6. Večji fragment večjega rjavočrno pečenega lonca. Zemlji sta bila primešana kremenjak in sljuda. Ustje je odebeljeno in navzven upognjeno. Lonec je bil ornamentiran s horizontalnimi kanelurami. Stene so tanke. Izdelan je na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 6,9 × 10,0 cm.

Sl. 7. Fragment gornjega dela sivočrno pečenega lonca. Zemlji so bili primešani pesek, kremenjak in sljuda. Ustje je odebeljeno in navzven upognjeno. Stene posode so relativno zelo debele. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 10,5 × 4,8 cm.

Sl. 8. Fragment gornjega dela rjavosivo pečenega lonca. Zemlji sta bila primešana kremenjak in sljuda. Ustje je upognjeno navzven in profilirano. Na ramenu so vdolbene horizontalne linije. Lonec je bil najprej izdelan prostoročno, nato izgotovljen na lončarskem kolesu. Stene so dokaj tanke. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 18,1 × 6,7 cm.

Sl. 9. Večji fragment plitkejše, rumenkasto pečene skodele. Zemlji je primešan v večji množini kremenjak. Ustje je navzven upognjeno. Stene so v glavnem konične. Dno je neravno. Skodela je izdelana na lončarskem kolesu. Našli smo jo v prerezu »B«. Velikost 6,9 × 10,9 cm.

Sl. 10. Fragment gornjega dela rumeno pečene posode. Zemlji sta bila primešana kremenjak in sljuda. Ojačeno ustje je navzven upognjeno. Na ramenu so ostanki dveh vodoravnih kanelur. Posoda je bila delana na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 4,0 × 10,1 cm.

Sl. 11. Fragment gornjega dela rdečkasto pečene skodele. Zemlji je primešana večja množina kremenjaka in sljude. Ustje je ojačeno in profilirano. Na fragmentu so horizontalne kanelure. Stene so precej debele. Fragment je iz preseka »B«. Velikost 8,4 × 3,7 cm.

Sl. 12. Fragment gornjega dela rjavkastosivo pečene posode. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Ustje je navzven zavihano in profilirano. Stene posode so tanke. Izdelana je bila na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost 5,5 × 3,5 cm.

Sl. 13. Fragment ustja in vratu sivo pečene posode. Zemlji so primešani pesek, kremenjak in sljuda. Ustje je navzven upognjeno

in nekoliko profilirano. Posoda je bila izdelana na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $4,5 \times 2,7$ cm.

Sl. 14. Fragment gornjega dela rjavočrno pečene posode, lonca. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Ustje je navzven zavihano in profilirano. Na notranji strani je vdolbina za pokrov. Stene posode so izredno tanke. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $6,45 \times 3,4$ cm.

Sl. 15. Fragment črno pečene lonca. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Fragment je ornamentiran s horizontalnimi kanelurami. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $5,1 \times 6,0$ cm.

Sl. 16. Fragment gornjega dela svetlorumeno pečene lonca. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Ustje je močno navzven zavihano. Na ramenu so bile horizontalne kanelure. Lonec je bil izdelan na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $4,8 \times 6,2$ cm.

Sl. 17. Fragment gornjega dela sivočrno pečene posode. Zemlji so primešani pesek, sljuda in kvarcit. Ustje je navzven upognjeno, na notranji strani profilirano. Posoda je bila izdelana najprej prostoročno, a nato izgotovljena na lončarskem kolesu. Fragment je najden v prerezu »B«. Velikost $4,1 \times 6,9$ cm.

Sl. 18. Fragment ustja in vratu črno pečene posode. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Ustje je navzven upognjeno. Stene posode so precej debele. Fragment je iz prereza »A«. Velikost $3,7 \times 4,7$ cm.

Sl. 19. Fragment gornjega dela svetlosivo pečene posode. Zemlji je primešan kremenjak. Ustje je odebeljeno in navzven zavihano, na notranji strani profilirano. Na fragmentu so horizontalne kanelure. Posoda je bila izdelana na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost fragmenta $7,6 \times 5,5$ cm.

Sl. 20. Fragment gornjega dela sivočrne do rdeče pečene posode. Zemlji je primešan kremenjak. Ustje je nekoliko odebeljeno in zelo navzven upognjeno. Na notranji strani je profilirano. Na ramenu so horizontalne kanelure. Stene so zelo tanke. Posoda je izdelana na lončarskem kolesu. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $8,1 \times 5,3$ cm.

Sl. 21. Fragment gornjega dela rjavkasto pečene posode. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Odebeljeno in nekoliko profilirano ustje je navzven upognjeno. Fragment je iz prereza »A«. Velikost $4,7 \times 3,25$ cm.

Sl. 22. Fragment gornjega dela rdečkasto pečene posode. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Odebeljeno ustje je navzven upognjeno in na gornji strani horizontalno odrezano. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $1,9 \times 3,1$ cm.

Sl. 23. Fragment gornjega dela sivočrno pečene posode. Zemlji so primešani pesek, kremenjak in sljuda. Ustje je navzven upognjeno, deloma profilirano. Fragment je iz prereza »A«. Velikost $3,2 \times 7,3$ cm.

Sl. 24. Fragment gornjega dela sivočrno pečene posode. Odebeljeno ustje je navzven upognjeno in profilirano na zunanji in na notranji strani. Stene so relativno tanke, toda grobe. Fragment je iz prereza »A«. Velikost $6,8 \times 4,3$ cm.

Sl. 25. Manjši fragment sivkasto pečenega pokrova. Zemlji sta primešana kremenjak in sljuda. Ustje pokrova je bilo navzven upognjeno. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $3,8 \times 4,5$ cm.

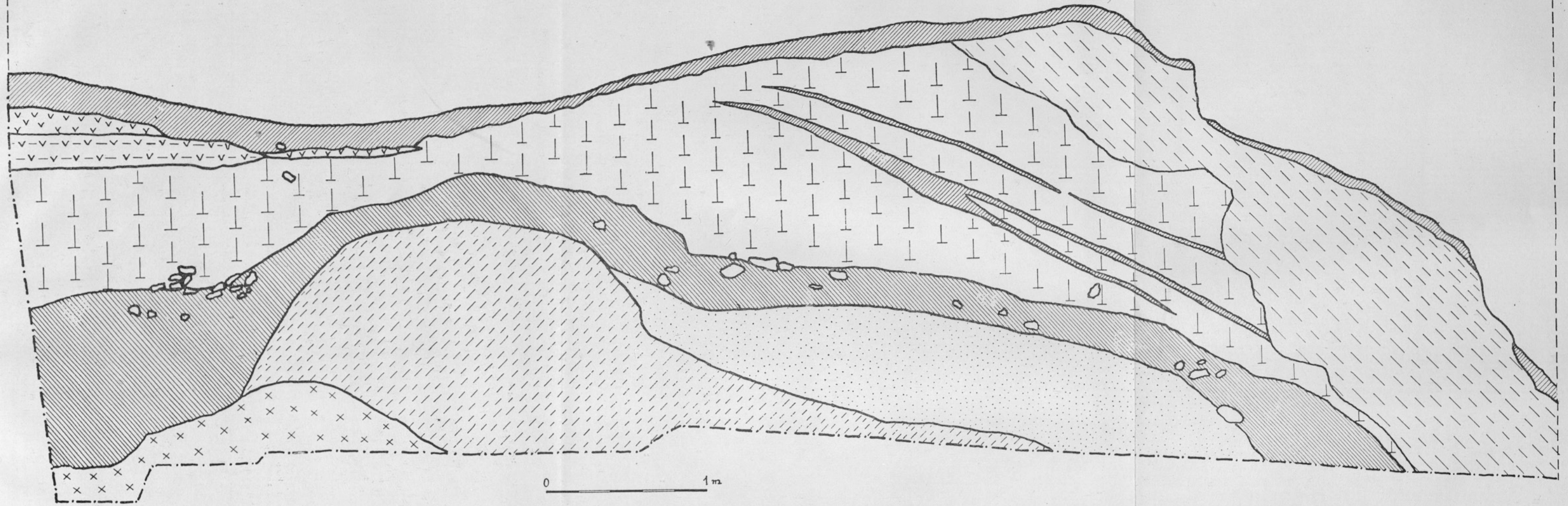
Sl. 27. Fragment gornjega dela sivo pečene lonca. Zemlji so primešani pesek, kremenjak in sljuda. Odebeljeno ustje je navzven upognjeno. Stene so dokaj tanke. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $6,4 \times 3,5$ cm.

Sl. 28. Fragment gornjega dela sivočrno pečene posode. Zemlji so primešani pesek, kremenjak in sljuda. Ustje je odebeljeno, upognjeno navzven in profilirano. Fragment je iz prereza »B«. Velikost $2,8 \times 3,5$ cm.

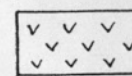
The investigation of the Dams at the Castle of Ptuj in 1949

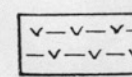
The purpose of the excavations at the Castle of Ptuj in 1949 was to investigate the dam which is noticeable up to the present, its length being about 160 m. It surrounds a partly natural and partly artificial narrow terrace on the western slope of the Castle Hill. In 1909 the dam was researched by Skrabar already, yet without effect. During re-excavations two cross-sections, 10 m long and 2 m wide, were made. It was stated that the dam belonged to a later period, and that it had been built during the defense of the feudal Castle.

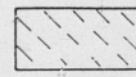
On the former ground beneath the dam and its surroundings Illyrian remains (trifling fragments of pottery), similar to those which had been unearthed on the western plain during former excavations, were discovered. A great quantity of those fragments might have been brought there by erosion from the higher parts of the Castle Hill. Roman finds, such as coins, fragments of bricks and pottery, were found exclusively in the dam itself; they were mixed with later Middle Ages pottery, later bricks etc. No argument in favour of the view that the dam had belonged to the Slav castle was available.

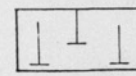

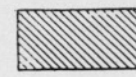
 humus

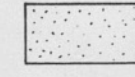
 sip

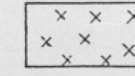
 temni peščeni sip

 drobni rumeni gramoz

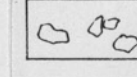
 peščena plast

 humus na prvotnem tlu

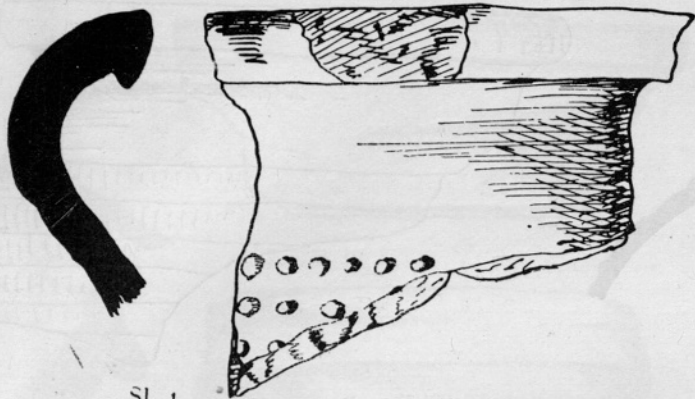
 rumeno-rjava mivka pomešana z gramozem

 peščena mivka

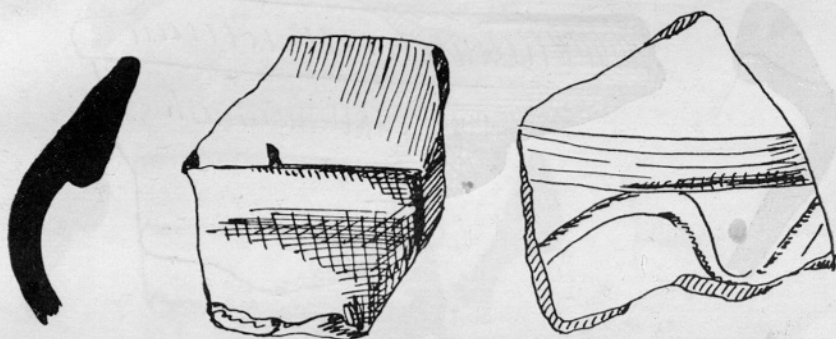
 mivka

 kamenje

Profil severne stene jarka »A«

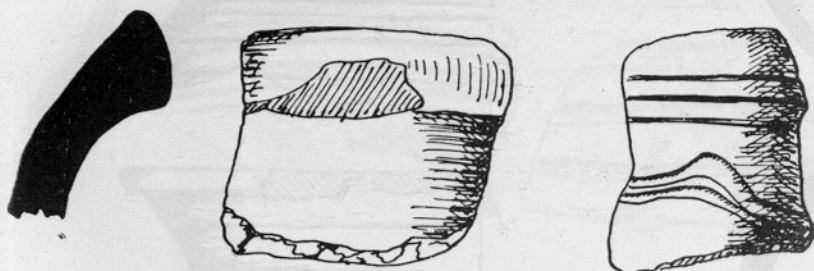

Sl. 1

Sl. 2

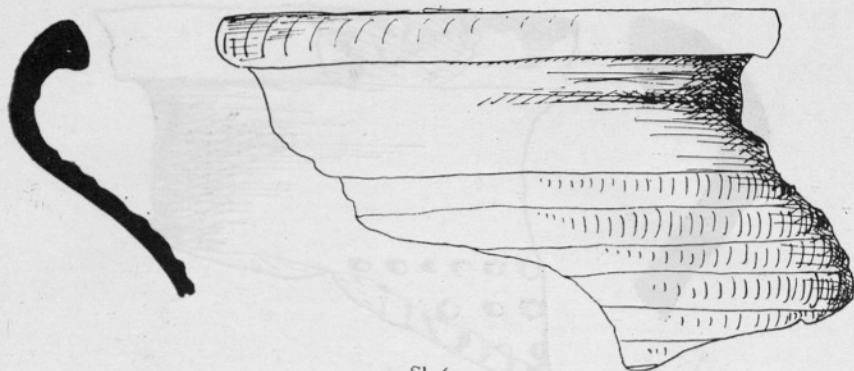
Sl. 5

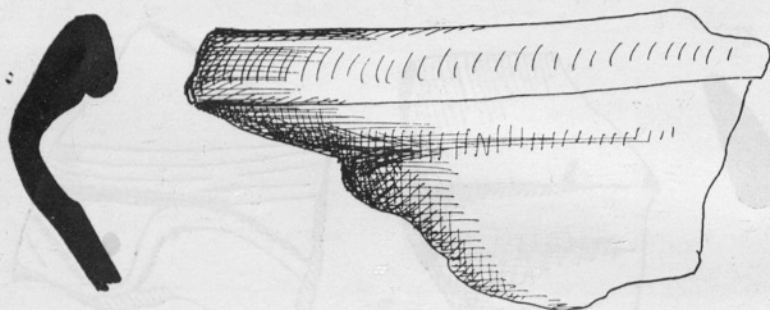
Sl. 4

Sl. 5

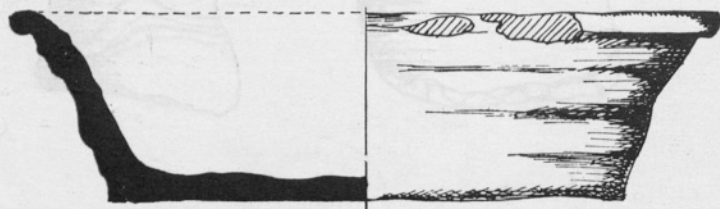
Sl. 6

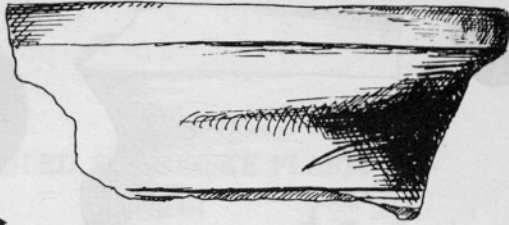
Sl. 7

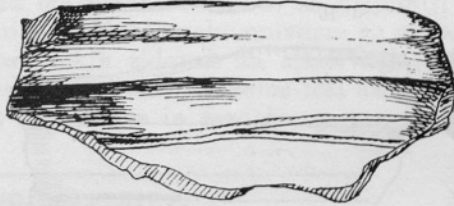
Sl. 8

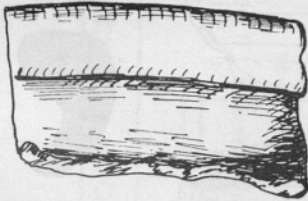
Sl. 9

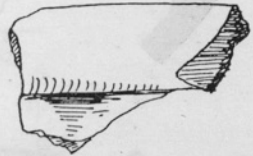
Sl. 10

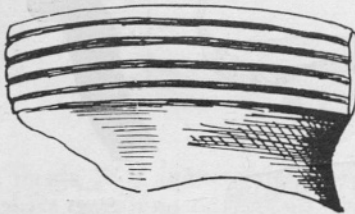
Sl. 11

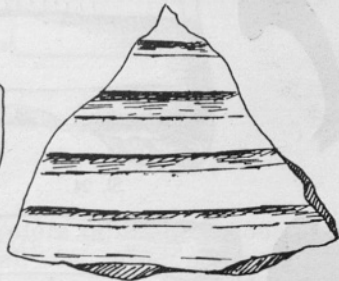
Sl. 12

Sl. 13

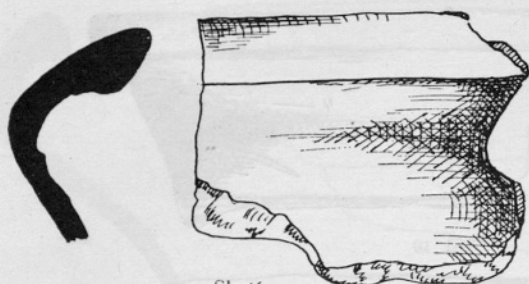
Sl. 14

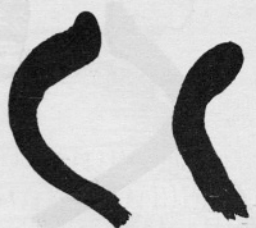
Sl. 15

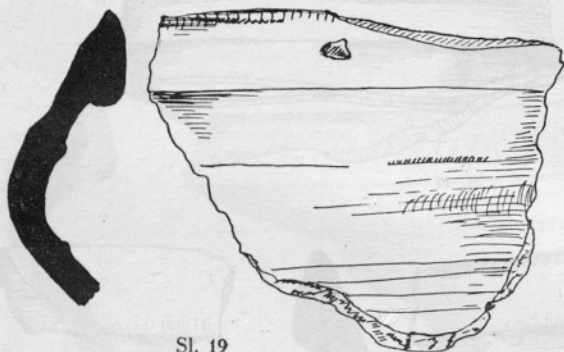

Sl. 16

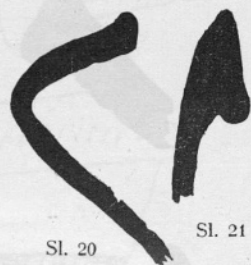

Sl. 17

Sl. 18

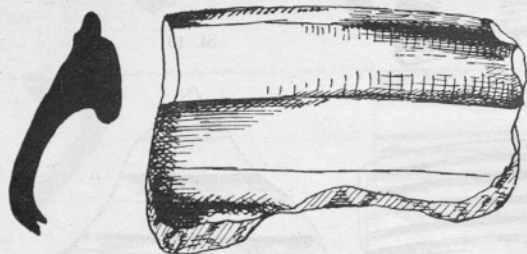

Sl. 19

Sl. 20

Sl. 21

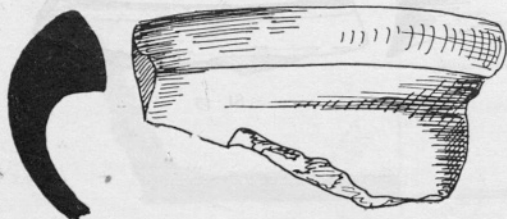

Sl. 24

Sl. 22

Sl. 23

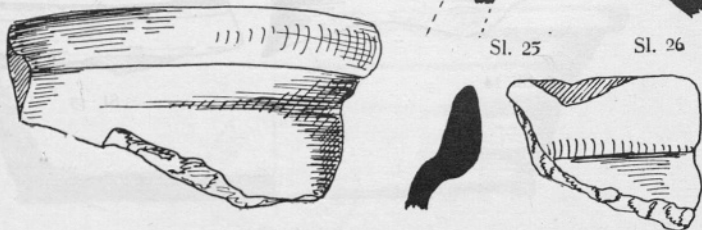

Sl. 27

Sl. 25

Sl. 26

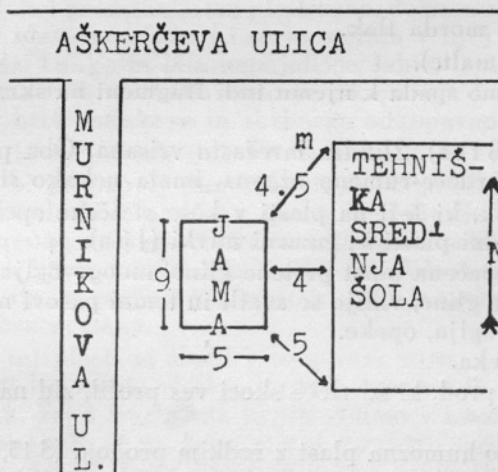

Sl. 28

POGLED V EMONSKE PLASTI

J. Šašel

V zgodnjem poletju lanskega leta (1950) so prijatelji opozorili člane arheološkega seminarja ljubljanske univerze na globoko jamo, ki je poprej služila pri nekih zidavah za apno, tedaj pa je bila izpraznjena in so jo zasipavali s smetmi. Jama leži na zahodni strani Tehniške srednje šole; njena lega in razdalje so razvidne iz skice.

Sl. 1

Lega tega mesta je v južnem delu prostora obzidane Emone, kakih 50 m od ozidja, merjeno od tretjih vrat.

Njene stene so zanimive, ker je bila izkopana globoko v osnovne prodno-naplavinke plasti. Plasti so bile nepretrgane, to se pravi, noben poznejši vkop jih ni presekal ali razmetal. Tudi W. Schmid, ki je raziskoval ta okoliš in ga popisal v svojem delu »Emona«, tega mesta ni odkopal. V skladu z njegovimi tlorisi bi ležala jama med rimskima stavbama, ki ju označuje s številčkama V in VI ter cesto E, in sicer tik zahodne fronte hiše V, ki se več ali manj krije z zahodno fronto TŠŠ.

Slušatelji iz arheološkega seminarja so vse štiri stene skrbno prerisali in opisali; material je sedaj v Arheološki sekciji pri SAZU; v naslednjem pa prinašamo opis in risbo najzanimivejše stene, medtem ko so ostale le na kratko omenjene.

Opis plasti vzhodne stene v jami pri TSŠ

(V oklepaju zveza s plastjo v severni, oziroma južni strani)

A Ruša, današnji humus.

S 1 Humozne nasipine v več plasteh.

S 2 Poznoantični humozni sip (J 3, S 4 d).

S 3 Rimski sip (zdrobljena opeka, malta, glina, provincialno rimske in rimske črepinje, oglje, kamenje) (S 4 e).

S 4 Rimski nasip (S 13).

S 5 Sip v kopalnici.

E 1 Tlak.

E 2 Plast malte, morda tlak.

E 3 Tlak (plast malte).

E 4 Tlak; verjetno spada k njemu tudi fragment na skrajnem levem robu (S 13).

E 5 Rdeč tlak (S 11 a). Žlindra mrežasto vrisana. Oba prehoda med tlakoma sta rdeče-rumeno ožgana, imata nekako sipno sestavo.

E 6 Betonski tlak, ki leži na plasti v kose stolčene opeke, ta pa na peščeno-prodni plasti in rumeni mivki (J 6 a).

P 1 Rdečkasto opečena plast prstene gline, mnogo oglja (S 4 d).

P 2 Plasti nasute gline, vidijo se svetli in temni pasovi nasipin, vmes tudi drobci oglja, opeke.

P 3 Rumena mivka.

P 4 Svetel ilnat prod, ki se vleče skozi ves profil, zid na m 5 ga pretrga (S 14).

P 5 Rjava, ilnato-humozna plast z redkim prodom (S 15, J 7, J 8).

P 6 Rjava humozna plast z redkim prodom; v »globeli« ilnat prod, žganina (S 11).

P 7 Prehod v osnovne prodne plasti.

Razlaga profila

P 7

Osnovna plast na risbi vzhodne stene je prod, ki je zgoraj peščen, navzdol pa postaja mešan s prodniki in sega v precejšnje globine. To je po geologih savski prod; v svojih spodnjih in srednjih legah še iz ledenitvenih obdobj. Vrhnje lege pa so iz poznejše dobe, nastajale so morda v zvezi z barjanskimi odtoki. Vendar so to obdobja, ki arheologe manj zanimajo.

P 6 Ko pa so peščene bregove Barja, ki na njih stoji Ljubljana, pre-raščale trave in drevesa, to je, ko se je polagoma ustvarjala plast P 6, se je človek že prikazal na tem mestu.

Prav pri dnu plasti sicer nismo našli drugega, kar je navedeno više in razvidno s slike. Pač pa leži kakih 20 cm više v ilnat blatnemrodu iste plasti mnogo drobcev lesnega oglja. Opažamo tudi, da so drobcji omejeni na rahlo globel. Če površno pregledamo plasti nad globeljo, vidimo v njihovi usločeni usmerjenosti še dokaj časa njen vpliv, po čemu lahko sklepamo, da morda namenoma dolgo ni bila splanirana. Na nasprotni, to je na zahodni steni, ni več sledu o njej. Torej je nekako na sredi jame prenehala, se zravnila. Ljudje (višeje plasti namreč takoj neovržno pokažejo človekovo delovanje) so jo precej dolgo pustili, v kolikor ni bila celo, kar je najverjetnejše, v njih namenih. V globeli je tudi več ilovice kot izven nje. To bi kazalo na večje učinkovanje vode. Drobci oglja so verjetno prišli v plast z vodo, ker so tako enakomerno razpršeni po drobnem blatnemrodu.

Če si globel predstavljamo ploskovno, dobimo okroglo ali ovalno vglobitev v blatnemrodu, ki se je morala v njej nabirati, vsaj po nalivih, voda. Lahko bi bila napajališče, lahko izpirališče; morda je bila povezana tudi s tekočo vodo po vkopanem kanalu. Točna razlaga je pač brez raziskave in skrbnega odkopavanja nemogoča.

E 5 Ljudje, ki so izdelali tlak E 5, to se pravi, ki so nalili malto po tleh, ne da bi tla poprej planirali ali močnejše stolkli, malti pa primešali veliko drobcev stolčene opeke — ti ljudje so že bili z Rimljani neposredno v zvezi. Kajti na tak način izdelan tlak poznamo na naših tleh šele v rimski dobi. Tedaj tak tlak skoraj dosledno uporabljajo za tla, ki prihajajo mnogo v dotik z vodo. Na to namiguje morda usločenost tlaka.

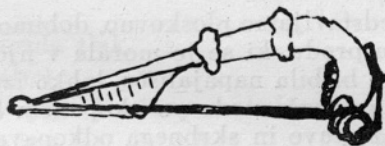
Tudi o tej plasti ni sledu v nasprotni steni. Verjetno si smemo predstavljati bazenasto obliko. Najbolj trpežen je moral biti osrednji del tlaka. Vsi 4 fragmenti, ki jih vidimo v istem nivoju, spadajo prvotno skupaj; to je na desni strani razvidno tudi iz slike; na levi sicer ne, vendar je temu kriva verjetno premajhna pozornost pri risanju, posebno, ker nismo niti malo vkopali v steno. Vsi ravninski deli tlaka so v primeri z vglobljenim delom tanki.

V tlaku samem smo našli velik kos zoglenelega ostanka lesu nepravilne oblike, kakor je narisano. Dalje smo našli precej kosov železne žlindre izključno v ravnih delih tlaka, kot je zarisano. Sledov mejnega zidu ni. Ostanke oglenine so spet posebno močni na d vglobitvijo tlaka. Vse kaže, da je bil vglobljeni del namenjen za shranjevanje vode — morda pri kaki obrtniški delavnici.

Na tem mestu je to najstarejša rimska gradnja; časovno jo smemo opredeliti v zelo zgodnjo, če ne najzgodnejšo dobo. V najzgodnejši dobi naletimo znotraj emonskega ozidja samo na vojaške obrtnike. Mnenje, da je tlak deloma iz tistih časov, ko je bila Emona

še vojaško taborišče, bi podpiral še en razlog, namreč precejšnje nakopičenje neizrazitih »kulturnih« plasti nad njim. Te si razlagamo takole: Ko je pod Tiberijem postala Emona kolonija in so legijo prestavili, so se znotraj taboriščnega (ali recimo rajši garnizijskega) ozidja naseljevale družine meščanov, uradnikov, ki so začele graditi mestne zgradbe, trg, podirati vojaške barake itd.; meščani so pričeli zazidavati od centra, to je bil forum, proti ozidjem. Predeli ob ozidju (razen pri mestnih vratih) so se razmeroma najpozneje pozidali (morda proti koncu 1. stoletja ali v začetku 2.). In ta gradbeni presledek vidimo nad tlakom v debelini neizrazitih »kulturnih« plasti.

P5 Teh plasti je več. Kažejo nam, da je bil tlak najprej zapuščen — tlak je bil domnevno na prostem. Čezenj je legala rjava, peščeno-iltata plast kot nastaja, če deževja stalno nanašajo nanj blato in pesek. Posebno razločno ga vidimo na desni strani profila. Čezenj

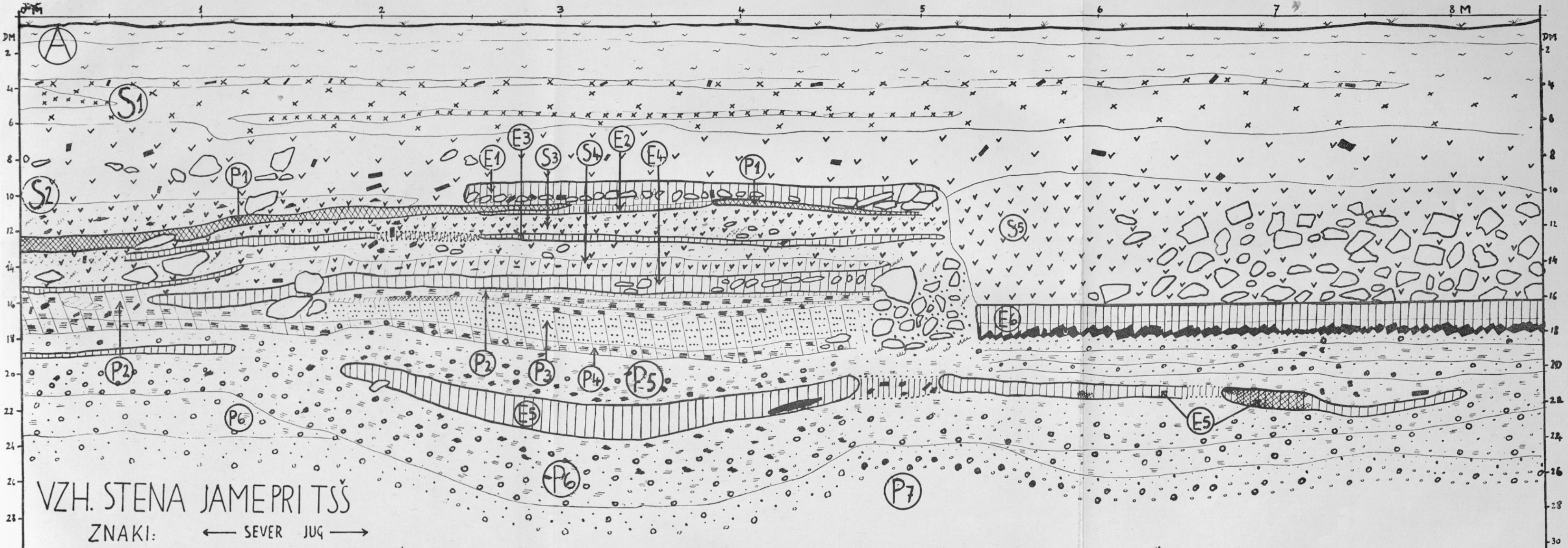
Sl. 2

leži skozi ves profil dobro viden debelejši prod v ilovici. Videti je bolj kot da ga je nanosil človek, bodisi da tlakuje ali posipa blato, bodisi da planira. Vsekakor je ena od naštetih možnosti prava. Posebno razločno je posipavanje vidno iz plasti P4 (ki se še vedno prilagaja globeli) in ga je na m5 pretrgal vkop temeljne jame za zid.

P3 Od zidu proti severnem robu profila so ljudje v nadaljnem iz nam trenutno neugotovljenih razlogov navozili debelo plast rumenega, čistega peska, ki ponehava nekako pri 3 večjih kamnih na m1,5. Zid na m5 je bil postavljen precej pozneje kot je bil nasut pesek; zid je vkopan v plast peska in plast nad njim; vse plasti so tik zidu odrezane. Prvotno, ko zidu še ni bilo, so te plasti segale dalje proti južnemu robu profila — kako daleč, bi nam profil razločno pokazal, če se v nadaljnji zgodovini tega terena ne bi dogodilo nekaj, kar je vse starejše plasti popolnoma uničilo. Mnogo pozneje kot je bil postavljen zid na m5 in še pozneje kot so nastale plasti nad zidom, so v teren izkopal prostor in ga tlakovali s tlakom, ki zavzema južno tretjino profila. Zid na m5 ne spada k temu tlaku. Prvič je zanj premalo fundiran; drugič si nasprotujeta betonska in skrbna izdelava tlaka ter neskrbnost in neodpornost zidu; tretjič tlak ne sega do tik zidu; in četrtič izpolnjuje prostor s tlakom kamenje, ki ne more izvirati od porušenega zidu, kajti če bi ta padel, bi padalo kamenje tudi ob zidu navzdol; tu pa ga ni, pač pa leži

S5

Priloga k poročilu J. Šašel: Pogled v emonske plasti

VZH. STENA JAME PRI TŠŠ

ZNAKI: ← SEVER → → JUG ←

- PRST
- NOVEJŠI SIP
- ANTIČNI SIP
- KAMENJE
- PROD
- PESEK
- ILOVICA
- OGLJE
- ZDROBLJENA OPEKA
- ESTRIH
- OŽGANA PLAST
- ŽLINDRA

pozneje nametano kamenje na tlaku. To naj bi z drugimi ruševinami pomagalo čim preje zasuti in splanirati prostor, ki je v napoto.

P 3 S tem smo posegli daleč naprej; vrnimo se k peščeni plasti, ki je ne znamo zadovoljivo razložiti. Ko je ta plast nastajala, kot rečeno, ni bilo zidu na m 5 in vse plasti, ki jih vidimo končevati tik ob njem, so segale v prostor, ki ga danes zavzema globoko vkopani tlak. Čezenj je z leti prišla izrazito nasuta plast mivkaste glin, svetle in temne nasipne proge so dobro razločne (na risbi so podane sicer nekaj nespretno). V eni progi vidimo debelo sled ožgane ali od ognja opečene ilovice: Verjetno doba, ko se gradbena dejavnost počasi premika proti mestnim ozidjem.

E 4 Takoj nato sta sledila vkop zidu na m 5 in tlak iz malte, ki spada in zid k zidu; kaj se je razprostiralo od zidu proti južnemu robu profila, na m 5 ne vemo. Tlak je proti severu šel verjetno prav do roba profila, čeprav to s profila ni razvidno; domnevamo, da spada k njemu tudi fragment tlaka na njegovi levi strani, ki smo ga pri snemanju premalo skrbno preiskali in je prav tam zelo slabo ohranjen; verjetno

S 4 spada v resnici k tlaku E 4.

Ruševinske plasti, ki so padale čez tlak — razširjene so tudi preko zidu (in nam prav s tem govorijo, v kateri plasti je zid nastal), ki je bil po porušenju do temeljev razdrt — govorijo dovolj jasno. Sicer je v plasti tudi žganina, oglje itd.; vendar ne moremo odločiti, ali je prostor pogorel ali ne.

E 3 Komaj so bile ruševine splanirane, vidimo preko njih izdelan tlak E 3. Na severnem robu je morda omejen z zidom, vendar s profila to ni stoddotno razvidno; proti južnemu robu se je še nadaljeval, a ne vemo, kako daleč, ker ga je presekala poznejši vkop S 5.

S 5 Tudi plast S 5 sta pokrila prah ruševin in ruševine same: pesek, zdrobljena malta, drobci oglja, ilovica, drobci opeke, kamenje itd.

P 1, E 2 Časovno sledita navzgor ožgani plasti P 1 ter plast malte E 2 — a njihovi odnosi, zveze, vzroki so še nerešena vprašanja.

Pri tako fragmentarnem vpogledu v plasti odmrlega življenja kot nam ga nudi profil, nam večina m o r a ostati nejasna. Plasti je včasih težko razlagati celo če so podane v širokih organskih zvezah, kaj šele tod. Sicer pa naša razlaga noče biti toliko razlaga kot opis in poročilo. Kaj več že ni mogoče.

E 1 Takoj na omenjeni plasti P 1, E 2, v kateri igrata ogenj in les veliko vlogo — leži plast tlaka E 1, ki je proti severnemu robu sicer zaključen, vendar brez vidnejšega ostanka zidu (v kolikor to niso kamni, ki leže med m 1 in 1,5); proti južnemu robu profila pa je bil tlak potem, ko je prišel iz rabe, presekana z že omenjenim vkopom S 5, ki so ga skrbno tlakovali z večimi izolirnimi plastmi, vrhnja je betonski tlak. Severnega zidu tega prostora ni. Tudi ni sledu kake zidne jame. Verjetno je bila severna stena samo obložena s kamenjem ali pa samo ometana z ometom. V tlakovanem prostoru, ki ga nismo mogli raziskati, so ležali drobci mozaika, stenske slikarije,

ometa itd. ter silno veliko kamenja, ki ne izvira, kot že rečeno, toliko od zrušenih zidov, ampak je bilo bolj nametano v prostor.

Tako skrbno tlakovan prostor je bil potreben verjetno za kopalnico. In ta je zadnja antična gradbena dejavnost, ki se da na tem mestu ugotoviti.

Kopalnice (četudi brez vodovodne napeljave!) igrajo proti koncu antike še vedno svojo vlogo; časovno se držijo globlje kot bi prirodno pričakovali (pričakovali bi, da pnehajo že dokaj prej, ko se je začel antični svet tod rušiti), uporabljajo jih celo nekateri narodi, ki gredo čez naše kraje!

S 2

Nato prekrije stare plasti plast antičnih ruševin. V Ljubljani mora to biti najkasneje v sredini srednjega veka, ko so iz deloma še vidnih antičnih ruševin (koliko ljudi je zasilno stanovalo v časih do sredine srednjega veka pod razpadajočimi stenami, pod zasilnimi zgradbami iz rimskih ruševin! Člani arheološkega seminarja so že nekajkrat našli v vrhnjih plasteh rimskih ruševin kresilne kamne, ki so jih morali uporabljati ljudje iz preseljevanja in tik po njem), pobrali zadnje porabne stavbne kose in jih pozidali v nastajajoče hiše razvijajočega se tržišča. V to dobo smemo postaviti zadnja poantična planiranja, ki so še polna antičnega in poantičnega materiala.

S 1, A

Nato pa sledijo od globinskega cm 60 do ruše modernejšie nasipine in regulacije, obdelave in nasipne plasti.

Obe stranski steni, to je severni in južni profil, se organsko prilegata opisani. Večina rimskih kulturnih oziroma gradbenih plasti preneha — kakor sledi iz obeh sten — nekako na polovici jame, ki je široka 5 m.

Nasprotna, to je zahodna stena, je značilna zaradi svoje enostavnosti; vrstijo se skoraj zgolj nasipinske plasti (ne ruševinske) in vse podpira domnevo, da je tam podolžno nasekana rimska mestna cesta, ki jo ima tudi W. Schmid zarisano in zaznamovano s črko C; cesta drži od vrta Poliklinike k vratom v mestnem ozidju. Pri tem profilu bi bilo zelo zanimivo dobiti tudi prečni presek skozi cesto, da bi videli njen razvoj v stoletjih.

Poantične plasti so na vseh 4 stenah enake. Več ali manj enake so tudi osnovne. V najnižji osnovni plasti zahodne stene, ki ustreza globeli P 6 podanega profila, smo našli zgodnjo rimsko oziroma pozno latensko fibulo (sl. 2).

To je torej podoba v plasti skrepenelega življenja, ki jo smemo iz tega profila brez strahu, da bi se varali, zgostiti v besede in obuditi nekdanje gibanje in nekdanjo rast k novemu življenju.

RIMSKE NAJDBe V CELJU OD 1941 DO 1951

Bernarda Perc

Med leti 1941 do 1951 je dala nekdanja Celeja več slučajnih rimskih najdb. Nekatero od njih je objavil B. Saria v inozemskih časopisih, ki so nam danes težko dostopni. Zatorej poleg neobjavljenih ponovno objavljam tudi štiri spomenike, ki jih je publiciral B. Saria.

Leta 1942 so našli delavci pri kanalizacijskih delih v Gaberju v cesti od bivšega Mestnega mlina proti vojašnici tri rimske nagrobnike v globini 1—2 m, ki jih je objavil B. Saria.¹

1. Pravokotna nagrobna plošča (titulus) iz pohorskega marmorja (sl. 1). Višina: 0,64 m, širina: 0,63 m, debelina: 0,09 m. Višina črk: 0,075—0,033. Plošča ni bila samostojen nagrobnik, ampak vdzelana v steno kake grobne zidave ali v ograjo. Zgoraj sta na vsaki strani dve izdolbini za pritrditve. Napisno polje ima profiliran okvirni rob. Desni spodnji vogal plošče je odbit. Sedaj je v celjskem muzeju. Napis:

Mogio / Tritouti / I(ibertus) · v(ivus) · f(ecit) · s(ibi) · e(t) · s(uis). /
Dubnia / Mogionis f(ilia) / an(orum) XX · h(ic) · s(ita) · e(st). / Vetra
Mog(ionisfilia) annor[um] ...

Pisava je lepa, enakomerna, z lepo oblikovanimi, široko zgrajenimi črkami, razen 7. vrste, kjer je bil po vsem videzu prvotni napis izklesan; nove črke so neenakomerne. Ligatur ni. Skoro za vsemi kraticami okrogla točka.

Imena Mogio, Tritoutus, Dubnia, Vetra so keltskega izvora. Mogio je samo na CIL V 7891 (iz Cemeneluma na ligurski obali), Mogius pa na CIL V 1058, Mogia na CIL III 5445. CIL III 10.813 iz Neviodunuma omenja nekega Mog. Marcellinusa. Iz Skomerske Hudinje je znana napisna plošča AIJ 13 z imenom Mogia. Ime izvira verjetno iz keltskega verbalnega korena — magrescere. Tritoutus (ali mogoče Tritoutius) doslej ni znan. Dubnia je doslej znana samo kot Dubna, n. pr. CIL III 5265 iz Celeje ali 5360 iz Flavije Solve. Ne da se točno

¹ B. Saria: Neue Inschriften aus dem norisch-pannonischen Grenzgebiet. Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts. Band XXXVI. Beiblatt S. 49—54.

reči, ali je Vetra okrajšava za Vetranus ali pa je samostojno žensko ime, ki doslej še ni znano.

Enakomerne široke črke datirajo kamen v zgodnjo dobo.

2. Gornji del nagrobnika iz drobnozrnatega belega pohorskega marmorja (sl. 2). Višina: 0,82 m, širina: 0,62 m, debelina: 0,13 m. Višina portretne vdolbine: 0,40 m. Višina črk: 0,045—0,05 m. Napisno polje je bilo obdano z listnatima kapiteloma, ki sta obrobljala napisno polje in nosita arhitrav z ornamentom, ki predstavlja vejici bršljana z listi, ki izhajata iz sredine. Vejice bršljana so na ilirskih brezreliefnih kamnih in posebno na onih panonskega tipa pogost

Sl. 1

Sl. 2

obrobni okras napisne ploskve; nastopajo pa tudi pri figuralnih predstavah v Iliriku in še pogosteje na severnem Balkanskem polotoku kot okrasni motiv.² Na stranskih delih arhitrava je formula DM. Nad njim je portretna vdolbina polkrožne oblike z doprso podobo umrle. Portretne vdolbine izhajajo iz manjših vdolbinastih kapel Naiskoi, aedicul, ki so se iz grškega vzhoda razširile preko spodnje Italije v Rim in od tam v severne province.³ Plastični doprski portret je lepo izdelan. Žena ima okoli vratu biserno ogrlico kot okras. Pričeska v obliki melone datira spomenik v sredo, najkasneje v drugo

² H. Hoffmann: Römische Militärgabsteine der Donauländer. Wien 1905. S. 77.

³ A. Schober: Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. Wien 1923. S. 14.

polovico II. stoletja po n. e. Zunaj profiliranega roba vdolbine sta na vsaki strani po eno drevo (palma?) s stebru podobnim deblom. Nad njima je na vsaki strani stiliziran blisk in nad njim sta v obeh vogalih delfina. Plošča je v Celjskem muzeju. Napis:

D(is) M(anibus) / Evhodiae / Fructi (filiae) / uxor(i) · an(or)um XL. Evhodia je po svojem imenu grškega porekla. Črke so lepe, enakomerne. Ligatur ni.

Sl. 3

3. Nagrobna plošča iz belega pohorskega marmorja (sl. 3). Višina: 0,80 m, širina: 0,74 m, debelina: 0,13. Višina črk: 0,025—0,052 m. Rob je enostavno profiliran. Na zgornjem robu je črka A, katere pomen ni jasen. V 11. vrsti spodaj je rob izklesan, da se je s tem dobilo več napisnega prostora za naknadno pokopanega. Nad 1. vrsto je še enkrat dopolnilo. Plošča je shranjena v muzeju. Napis:

D(is) M(anibus) / Aulo Vedern(a)e / Maximo · hari / spici · an(norum) · LXXV · et / Masculiniae · Resec / tae · coniugi · an(norum) XL / (et) Aul(o) · Vederna · Ma / ximinus parentib(us) et / Vedern(a)e

Maximiae / sorori · an(norum) XXII / et Tucciae Secundinae con(iugi) a(nnorum) XXX / pientissimae.

Dopolnilo nad prvo vrsto z manjšimi črkami:
et Maximo fil(io) an(norum) XXX.

Črke so lepe, enakomerne, razen v zadnjih dveh vrstah — pri naknadnem pokopu. Ligatur je šest. Nagrobnik je dal postaviti A. Vederna Maximinus svojim staršem, 75 letnemu haruspexu A. Vederna Maximusu in njegovi ženi 40 letni Masculinii Resecti. Temu sledi prvi naknadni pokop: (9. vrsta) sestra Vederna Maximinusa 22 letna Vederna Maximina, nadalje žena Tuccia Secundina in

Sl. 4

končno sin, 30 letni Maximinus. Oče je po svojem imenu doma iz Etrurije. Tudi dejstvo, da je bil A. Vederna Maximus haruspex kaže na etruščanski izvor. Verjetno je bil celejanski (municipialni) haruspex. Žena Masculina je bila vsekakor domačinka. Doslej nepoznano je tudi ime Resecta, medtem ko je Tuccia znano keltsko ime, ki se pa oglašča tudi v Etruriji.

4. Jeseni leta 1943 so izkopali pri kanalizacijskih delih v Ga-berju nagrobnik iz belega pohorskega marmorja v štirih fragmentih, ki ga je objavil B. Saria⁴ (sl. 4). Širina: 0,37 m, debelina: 0,16 m. Višina črk: 0,035 m—0,04 m. Oba zgornja in oba spodnja dela spadata skupaj. Med njimi manjka del spomenika. Napisno polje

⁴ B. Saria, o. c. S. 55.

ima profiliran okvir, nad njim je zatrepni trikotnik, čigar relief je uničen. Nad poševnima stranicama sta upodobljena delfina. Sedaj v Celjskem muzeju. Napis:

Cor[nelius] / Iantum [ari f(ilius)] / h(ic) s(itus) e(st) [Aphr] od / [isia coni] ugi / [car(issimo)] f(ecit) / sibi et [suis].

V 4. vrsti je na desnem okvirnem robu črka I. Ker nastopajo ligature, smemo domnevati ligaturo pri črki D in sicer DI. Začetek besede COR je na spodnjem robu trikotnega zatrepa. Iantumarus je keltskega izvora. Znan je po nekem spomeniku iz severne okolice Vitanja,⁵ Ientumarus pa po nekem nagrobniku iz Gmünda v Avstriji.⁶ Cor(nelius) čitamo tudi na Vulkanovi plošči, najdeni v Celju (CIL III 11.699).

B. Saria pravi, da so kamne našli v nekropoli, ležeči na obeh straneh ceste, ki vodi iz Celeje v Poetovijo. Res je, da še današnja Stanetova ulica ob svojem izhodu iz mesta sledi rimski cesti. Saj je pri kopanju jarka mestni gradbeni urad odkril že leta 1933 v Gaberju pred bivšim Mestnim mlinom v globini 1 m tlak nekdanje rimske ceste. Bil je zložen iz trdnih rečnih kamnov in močan.⁷ Obstajala bi možnost iskati nekropolo v Gaberju, desno in levo od nekdanje rimske ceste. Vendar najdeni grobniki tega ne potrjujejo, ker niso bili in situ. Mnogo verjetnejše in z najdbami iz prejšnjih let podprto je mnenje, da je iskati celejansko nekropolo na Lavi. Omenjene štiri nagrobneke, ki so ležali v grušču, je spravila na to mesto velika vremenska katastrofa, kakor domneva prof. dr. J. Klemenc o spomeniku boga Sedata, najdenega v Gregorčičevi ulici.⁸ Na celem kompleksu njiv na Lavi najdejo kmetje pri oranju še dandanes rimske predmete, črepinje, oljenke, novce itd. Šele sistematično raziskanje tega terena bo podprlo ali ovrгло domnevo o celejanski nekropoli na Lavi.

V S a v i n j i so že v prejšnjih časih našli mnogo rimskih napisnih kamnov, novcev in drugih predmetov. Tudi pozimi leta 1944 so našli v novoizkopani strugi Savinje na Bregu pod Starim gradom več profiliranih marmornatih kamnov, pripravljenih za obdelavo. Imajo obliko ar. Sedaj v Celjskem muzeju. Eden izmed njih je bil že obdelan.

5. Ima obliko arae (sl. 5 a, b). Material je pohorski marmor. Višina: 1,10 m, širina: 0,68 m, debelina: 0,80 m. Ležal je v globini 6 m.

⁵ J. Orožen: Zgodovina Celja. I. del. Prazgodovinska in rimska Celeja. Celje 1927. Str. 58.

⁶ Rudolf Egger: Teurnia. Die römischen und frühchristlichen Altertümer Oberkärntens. Österreichisches Archäologisches Institut. Klagenfurt 1948. S. 72.

⁷ J. Orožen: Ostanke rimske Celeje v okolici sedanjega mesta. Kronika slovenskih mest, III. 1936. Str. 212.

⁸ J. Klemenc: O rimskem spomeniku boga Sedata v Celju. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Zbornik I. Str. 135.

Napisa nima. Na prednji strani ima relief (orglice, piščalka, vrč — urceus, darovalna posoda — patera, akantus). Na zadnji strani je od vode zelo izjedena človeška postava. Nekako v sredini kamna je vidna navpična naravna žila, ki se vleče skozi ves kamen. Zelo močna je na zadnji strani, kjer je ostala ploskev za nekaj cm globlje izjedena. Prednja stran — relief je odlično ohranjena; verjetno je

Sl. 5 a

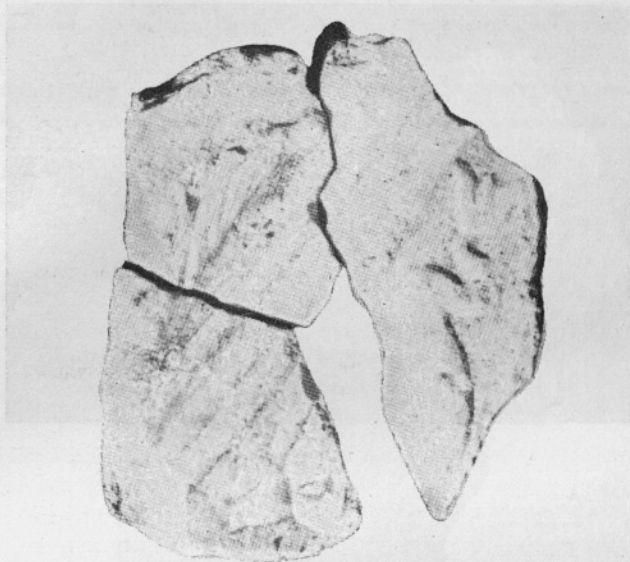

Sl. 5 b

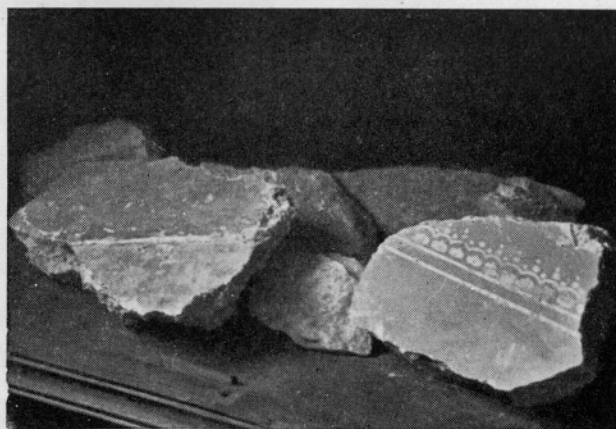
kamen ležal na tej strani, čezenj pa je tekla voda in ga izjedala. Večja množina neobdelanih kamnov poleg obdelanega iste oblike dopušča domnevo o kamnoseški delavnici (?), ako ni vse kamne voda privlekla od drugod.

Pri obsežnih delih za novo strugo Savinje bi naj bilo, po mnenju očitvidcev, vidno obrežje nekdanje struge Savinje, ki naj bi bilo pilotirano (?). To bi kazalo na pristajanje splavov.

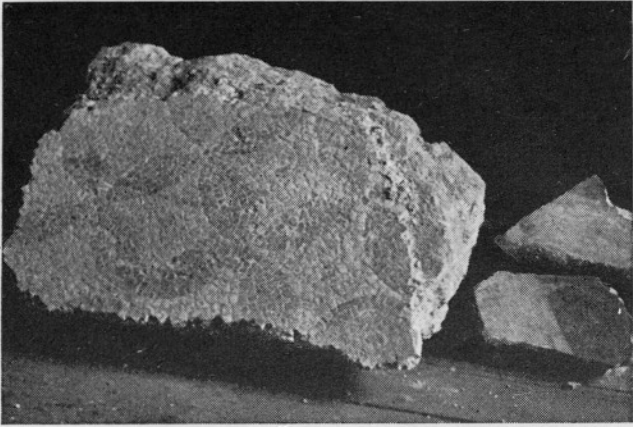
6. Pri urejanju zasilne bolnišnice v kletih Grofije na Muzej-skem trgu so odkrili poleti 1944 tri fragmente reliefnega kamna iz belega marmorja, ki so morali pripadati zelo velikem reliefu (sl. 6).

Sl. 6

Sl. 7

Sl. 8.

Sl. 9 a

Sl. 9 b

Viden je trireberni okvir in delfin. Zdaj je v muzeju. V bližini so odkrili mozaična tla in stensko slikarijo, kar pa so takrat zopet zasuli, razen nekaterih fragmentov (sl. 7, 8), ki so jih dvignili in so postavljeni v muzejskem lapidariju.

Leta 1944 so odkrili delavci del rimskega kanala, ki vodi iz kleti pod magistratom na Trgu V. Kongresa proti vzhodni strani (Tomšičev trg). Pri čiščenju so videli, da so njegove stene iz rezanega kamna in pokrite s ploščami. Kanal je visok 1,80 do 2 m.

Sl. 9 c

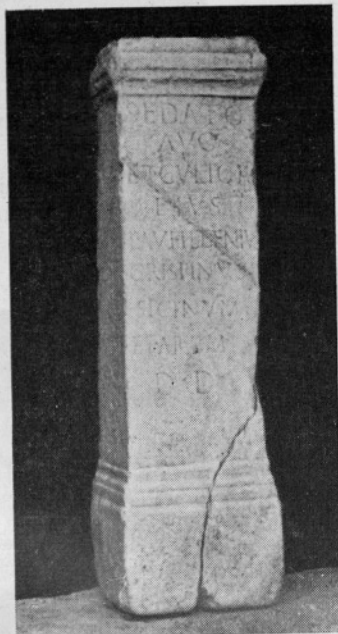
7. Ko je vojaštvo januarja 1945 urejalo pod glavnim stopniščem vojašnice na Trgu svobode v zapadnem dvoriščnem traktu zaklonišče, so našli v globini dveh metrov med rimskimi razvalinami močno poškodovan reliefni napisni kamen — nagrobnik iz pohorskega marmorja (sl. 9 a, b, c). Bil je porabljen kot gradbeni material. Višina: 1,20 m, širina: 0,68 m, debelina: 0,80 m. Višina črk: 0,065 m. Na levi strani stoji plesoča ženska postava klasične oblike s cimballi in trsom. Vse kaže, da je Menada. Na sprednji strani je zelo poškodovan napis. Ostale strani so tudi poškodovane, vendar pa zelo verjetno niso imele niti napisa niti reliefa. Sedaj v muzeju. Napis:

[T] i(berius) Iuli[us] / Peculia[ris] / v(ivus) f(ecit) sib[i] et] / .... e] Prim[ulae(?)] / [c] on(iugi) Pe [...]. an(norum) X... / .... o .... V bližini tega nagrobnika so našli marmorno roko, ki je držala venec, bila pa je pri prevozu uničena.

Ob priliki bombardiranja Celja dne 14. februarja 1945 so porušili stari magistrat na Tomšičevem trgu.

Sl. 10

Sl. 11

Sl. 12. Fragment napisa cesarja Klaudija s pridevkom Britannicus iz Celja

8. Med razvalinami so našli reliefno ploščo iz pohorskega marmorja. Spodnji del ima pravokotno obliko, medtem ko gre zgornji rob od leve proti desni poševno navzdol (sl. 10). Višina leve strani: 1,02 m, višina desne strani: 0,67 m, širina: 0,71 m, debelina: 0,13 m. Na prečnem arhitravu, okrašenem z listnatima vejicama, ki izhajata iz sredine, nosita stebra polkrožni zatrep. Na arhitravu stopa reliefno

Sl. 15

lepo izdelan genij smrti (?) z gorečo baklo v desnici in svetilko v levici, od desne strani proti levi. V levem vogalu zgoraj je upodobljena večja ptica. Genij je verjetno stal nad kakšnim nagrobnim napisom. Rdeča inkrustacija kaže, da je bil v ognju. Sedaj je v muzeju. Podoben spomenik genija smrti, stopajočega od desne proti levi strani, je že od prej med starim inventarjem v muzeju.

Od leta 1946 imamo arheološke najdbe v zvezi z gradbeno delavnostjo. V Zidanškovi ulici so pri gradnji nove stanovanjske hiše št. 11/13 odkrili ostanke rimskih stavb.

V Gregorčičevi ulici so našli delavci pri kopanju temeljev za Dom ljudskega zdravja v globini treh metrov žrtvenik iz pohorskega marmorja.⁹ (sl. 11). Višina: 1,94 m, širina: 0,26 m. Višina črk: 0,035—0,025 m. Napis:

Sedato / Aug(usto) / et cultor(ibus) / eius / L · (ucius) Aufil-
leniu(s) / Crispinus / siginum / et · arem / d(onum) · d(edit).

Posvečen je Panonskemu božanstvu ognja — Sedatu in njegovim častilcem, gasilcem. Kamen je ležal v čistem grušču in ga je na mesto,

Sl. 14

kjer so ga našli, spravila velika elementarna katastrofa. Sedaj je v Celjskem muzeju.

Pri gradnji Delavskega doma zraven kapucinske cerkve na Bregu so našli delavci spomladi leta 1947 ostanke različne keramike (hallstattska, rimska, staroslovanska).¹⁰

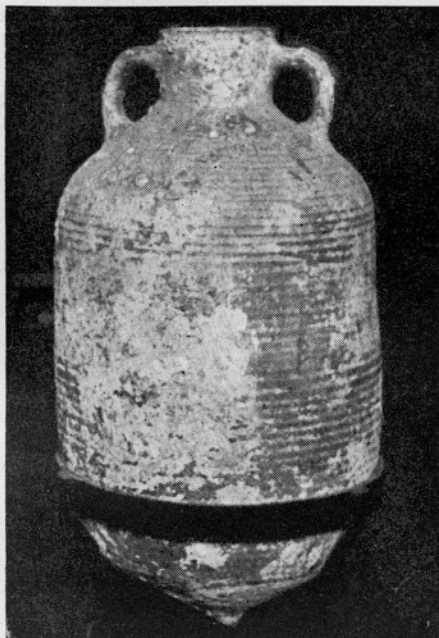
Nedaleč od tod na zapadni strani so odkrili ostanke stavb in rimsko svetišče. Izkopavanje je opravila leta 1950 Arheološka sekcija

⁹ l. c. str. 135—138.

¹⁰ M. Perc: Staroslovansko lončarstvo v Celju. Tovariš, leto III., 1947. št. 31, str. 749.

Slovenske akademije znanosti in umetnosti pod vodstvom univ. prof. dr. J. Klemenca.¹¹

Na nekdanjem Stallnerjevem vrtu ob Stanetovi ulici, pri nekdanji cerkvi sv. Andreja so leta 1948 postavili mizarsko delavnico. To je mesto domnevnega celejanskega foruma — znano najdišče prokuratorskih kamnov.¹² Ker temeljev niso kopali globoko, ampak samo približno 1 m, ni bilo večjih najdb.

Sl. 15

9. Našli so samo fragment, zgornji levi vogal zelo velikega spomenika z napisom (sl. 12). Material je pohorski marmor. Višina: 0,48 m, širina: 0,70 m, debelina: 0,18 m. Višina črk: 0,24 m. Napis:

Brit[annicus] / Mur(um).

Posebnost pri tem je, da nima noben do sedaj znanih celejanskih napisnih spomenikov tako velikih črk. Nujno bi bilo, da bi bili ti vrtovi — domnevni celejanski forum — za-

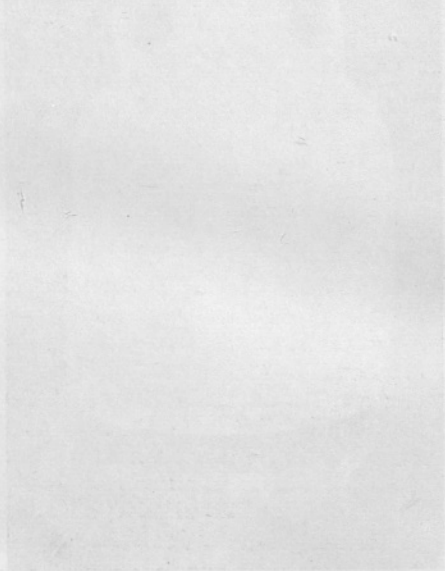
¹¹ Gradivo bo objavil J. Klemenc.

¹² G. Schön: Die römischen Inschriften aus Cilli. Ponatis iz Izvestja drž. gimn. v Celju str. 5.

ščiteni in bi ostali nezazidani, ker so v zemlji še rimski kamni. Letos nameravajo zidati tu večjo stavbo.

10. V gradiču Medlogu so leta 1948 podrli gospodarsko poslopje. Med kamenjem so našli delavci reliefni marmorni kamen brez napisa (sl. 13). Višina: 1,20 m, širina: 0,72 m, debelina: 0,24 m. Predstavlja dva rimska meščana v tunikah. Spomenik je poškodovan spredaj spodaj, zgoraj in na levi strani. Sedaj je v Celjskem muzeju.

Iz zasebne posesti je prišla po osvoboditvi v muzej marmornata glava rimske žene (sl. 14), dobro ohranjena rimska amfora (sl. 15) in nekaj manjših stvari.

Sl. 13

NAJDBA STAROSLOVANSKEGA GROBA V GOTOVLJAH PRI ŽALCU

Bolta Alojzij

Ob cesti Celje—Vransko se vrstijo vasi in trgi, ki so bili naseljeni že v rimski in prazgodovinski dobi. Znane so rimske najdbe na Lavi, Levcu in v Žalcu, keltsko grobišče v Drešinji vasi in prazgodovinske gomile v Šeščah. Tem najdbam se pridružuje najdba staroslovanskega groba v Gotovljah.

Vas Gotovlje leži severozapadno od Žalca, kakih 10 minut oddaljena od glavne ceste Celje—Vransko. Svet v bližini je še danes

Sl. 1

precej močviren. Morda je bilo tu res nekdanje jezero, ker se je starejša cerkev baje imenovala Št. Jurij ob jezeru.

Skelet so našli delavci na vrtu tov. Hropota Maksa, Gotovlje št. 20, pri kopanju temeljev za svinjake. Na najdbu je opozoril Mestni muzej tov. Jordan Vinko, žal so delavci kostne ostanke dvignili, preden sem si mogel najdbu ogledati. Delavci so skelet odkrili od glave do medenice, od medenice proti nogam sem ga odkopal sam.

Ohranjen pa je bil samo do kolen, dočim je bil ostali del spodnjih okončin verjetno uničen pri sajenju sadnih dreves. Na tem mestu je bil do sedaj sadovnjak. Lahko je bil pa tudi uničen takrat, ko so tu kopali večji jarek, ki je bil v zvezi z graščino, kakor pripovedujejo domačini.

Smer skeleta je vzhod-zahod s 30° odklona proti severu. Ležal je v globini 0,65 m. Vkopan je bil v gramoz, drugje se prične gramoz že pri 50 cm. Kolikor se dá iz ohranjenega razvideti in sklepati po pripovedovanju delavcev, je bil skelet dobro ohranjen. Od glave je danes ohranjena samo spodnja čeljust, zgornja pa je izgubljena. Zobje so mu že delno izpadli, vendar so zobne jamice že zarasle. Biti je moral že starejši moški. Desno roko je imel položeno ob telesu, levo pa upognjeno v komolcu in položeno čez prsi. Pri glavi so odkrili popolnoma ohranjen lonec. Ob telesu je po vsej dolžini bilo najti večje kamenje.

Lonec (sl. 1) je svetlosive barve, delan na lončarskem vitlu; na ustju ima tri horizontalne kanelure, prav tako tudi na ramenu in eno večjo na največji periferiji. Dno je ravno, brez znaka. Vidni so samo sledovi ploščice. Mere: višina 13,3 cm, premer ustja 10 cm, premer dna 6,7 cm, največje periferije 13,7 cm.

V bližini smo napravili še štiri poskusne jarke, vendar nismo našli nobenega skeleta več, ker je bil svet v bližini prekopan. V poskusnih jarkih severno od naše najdbe se začne gramoz šele pri 85 cm, podobno kot pri nogah našega skeleta, ki so bile uničene zaradi prekopavanja. Tudi drugod v zemlji so se našli večji kamni, prav tako kot ob skeletu, vendar mislim, da jim ne moremo pripisati posebne važnosti.

Čeprav je odkrit en sam skelet, mislim, da smemo z gotovostjo šteti to najdbo med staroslovanske najdbe. Podoben način pokopa poznamo tudi iz Turnišča pri Ptuju, lonček pa je tipološko soroden staroslovanski keramiki, najdeni v Ljubljani na dvorišču SAZU.

Laški vasi pri Celju se danes pridružujejo Gotovlje s svojo najdbo. Zato smemo domnevati, da se bodo tudi na drugih mestih v bližini Celja in morda še v samem Celju odkrile podobne najdbe, ki bodo razjasnile obdobje od odhoda Rimljanov iz naših krajev pa do poznega srednjega veka. Tega vprašanja pa ob tej priliki še ne moremo reševati.

KNJIŽNA IN OSTALA POROČILA

F. Schachermayr: Die orientalisches mittelmeerischen Grundlagen der vorgeschichtlichen Chronologie

(Præhistorische Zeitschrift XXXIV—XXXV, 1949/50 pp. 17—48)

Austriski istoričar F. Schachermayr dao je u ovoj raspravi sintetičan osvrt na problematiku hronologije ranijih preistoriskih kultura egejskih oblasti, u svetlosti rezultata najnovijih ispitivanja na ovome polju. Time je Schachermayr zadro u rešavanje problematike koja se u novije vreme uopšte nalazi u centru pažnje arheologa ove oblasti, i na kojoj je nekoliko njih, gotovo istovremeno i nezavisno jedno od drugog, dalo nedavno više značajnih publikacija.¹ Delo F. Schachermayr-a kao da rezimira rezultate koji su postignuti na tome polju i današnje stanje i stav nauke po tome pitanju. S toga nam izgleda naročito pogodno da povodom ove rasprave iznesemo i izvesne dopune i primedbe po pojedinim pitanjima koja su od naročitog značaja i u pogledu proučavanja neolitske kulture u našoj zemlji i njene hronologije.

F. Schachermayr spada u red istoričara koji pravilno shvataju veliki značaj koji za ranu istoriju imaju dve vrste izvora: pisani i arheološki. U vezi sa tim on u proučavanju apsolutne hronologije preistorijskog doba polazi jedinim pravilnim putem — od pisanih izvora i njihove kritike. Ovdje je reč o izvorima koji se tiču rane istorije Mesopotamije i Egipta. U mesopotamskoj hronologiji (str. 19—21), postoje danes velike izmene: proučavanje vladarskih lista iz Korsabada dovelo je, naime, do njenog znatnog snižavanja tako da se, na primer, danas računa da vreme vladavine Hamurabija spada u 18—17 vek pre n. e. Ovo snižavanje hronologije od značaja je i za proučavanje vremena preakadske dinastije, tako da se doba sa slikanom keramikom Djemdet-Nasr tipa, određuje danas na vreme oko 3100 do 2850 godine pre n. e. Ne manje značajna u tom pogledu je i arhiva iz Mari na srednjem Eufratu, za koju imamo pouzdani *terminus ante quem*, pošto se zna da je ovaj grad uništen u 35 godini vladavine Hamurabija. Ova arhiva od važnosti je i za problem pojave Indoevropljana u Prednjoj Aziji. Najzad su

¹ C. F. A. Schaeffer, *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie occidentale*, IIIe et II millénaire, Oxford 1948; S. Weinberg, *Aegean chronology, Neolithic and Early Bronze age*, *American journal of archaeology* 51, 1947, 165 i d.; V. Milošević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropa*, Berlin 1949; Isti, *Zur Zeitstellung der ältesten Siedlung von Troja*, *Archäologischer Anzeiger* 1949/1950, 2 i d.

važne i t. zv. kapadokiske tablice, kakve su na primer nadjene u Kültepe a čija najranija pojava pada oko 20 veka pre n. e.

Ne manje značajne promene doživela je u novije vreme i egipatska hronologija (str. 22—24). Tako su nova ispitivanja O. Neugebauera, Winlock-a i Scharff-a, pokazala neosnovanost računanja sa t. zv. soti-sovim periodima. Novo proučavanje Turinskog papirusa pokazalo je da se zbir godina vladavine vladara XI egipatske dinastije ima pročitati kao 142, čime se i datumi ranijih dinastija imaju znatno sniziti. Pri tome se dolazi do činjenice, koju, nezavisno od ovoga potvrđuje i arheologija, da je period Djemdet Nasr u Mesopotamiji vremenski paralelan sa krajem prednastičnog i dobom I dinastije u Egiptu. F. Schachermayr predlaže sledeće datume za pojedine egipatske dinastije: I. od 2850 (ili 2900), III. oko 2700 do 2650, IV. oko 2600, V. oko 2500, VI. oko 2400, VIII. oko 2300, IX/X. 2250—2142, XI. 2142 (ili 2145) do 2000, XII. 2000—1788, provala Hiksa 1730/20, XVIII dinastija 1570 do posle 1350, XIX. posle 1350—1200 (str. 24).

Pošto je na taj način stvorio osnovu za dalje proučavanje, autor prelazi na iznošenje pojedinih sinhronizama koji pružaju osnovu za hronologiju ranih preistorijskih kultura u Egeji i Prednjoj Aziji. Tako posebno raspravlja o problemima hronologije Egeje (str. 24—28), Sirije u vezi sa Egejom (str. 28 do 31) i heladske kulture opet u vezi sa egejskim kompleksom (str. 31—33). Sinhronizmi koje navodi autor uglavnom su već poznati, ali su zato apsolutni datumi adaptirani novoj hronologiji. Za ranominojski period I pisac kao elemente za datiranje uzima pehare na nozi koje paraleliše sa onima u periodu I i II dinastije u Egiptu, kao i kamene vaze sa prelaza od neolita ka ranom minojskom periodu, koje se mogu dovesti u vezu sa egipatskim vazama ove vrste iz vremena III dinastije. Kod ranoheladskog perioda, Schachermayr dolazi do paralele EH II—EM II, koju pokazuju oblici i tehnika keramike (*motled ware*), a za ranoheladski period I, smatra da je morao početi nešto kasnije od ranominojskog I u kome su tipični uglačani ornamenta (*Pyrgo ware*), koji se u Grčkoj nalaze u neolitsko doba. Tako autor zaključuje da počeci ranominojskog perioda I padaju oko 2650 a ranoheladskog I oko 2550 godine pre n. e. U samom neolitskom periodu Grčke pisac razlikuje dva pojma koje obeležava kao neolit i Dimini, u čemu dalje razlikuje nekoliko faza (55—56). Pod kasnim neolitom podrazumeva period crne uglačane i Dimini keramike, koji je u Prosimni, Atini i Eutresisu jasno odvojen od ranoheladskog, dok se u Goniji i Korintu dodiruje sa njim. I u samoj Dimini keramici postoje po Schachermayer-u dve faze od kojih ranija obuhvata keramiku tipa B3a a mladja B3b i B3g. Ističući široku rasprostranjenost keramike sa uglačanim ornamentima autor ostavlja otvoreno pitanje njihovog porekla, podvlačeći da poreklo iz Podunavlja nije dokazano. U osvrtnu na pojavu kikaladske keramike sa spiralnom dekoracijom, Schachermayr stoji na stanovištu da se njeno poreklo ima tražiti u kompleksu Butmira i Lengyela, ili na putu preko Hvara (str. 36—37). Uporedo sa ovim pisac dodiruje i probleme nekih drugih pojava u materialnoj kulturi kao *crusted* keramike, koja je u Asea nadjena sa materijalom ranoheladskog perioda II u jednom sloju, askosa, Vadastra keramike i njene veze sa pojavama na ke-

ramici Pftiotidske Tebe i keramike sa vrvčastim ornamentima (*Schnurkeramik*) (str. 37—38). Što se tiče Makedonije, značajno je da Schachermayr smatra da se pod imenom kasnog neolitskog doba Makedonije u stvari krije niz raznih elemenata, koji nisu još dovoljno izdvojeni i razvrstani (str. 38 do 39). U daljem izlaganju autor se zadržava na pitanjima hronologije Prednje Azije, prvenstveno Troje u odnosu na heladsku kulturu. Odbacujući hronologiju Blegena, on daje nižu hronologiju i to: Troja I 2700/2600 do 2350/2300, Troja II 2350/2300—2150, Troja III 2150—2050, Troja IV 2050—1950, Troja V 1950—1750, Troja VI 1750—1500, Troja VII a 1500—1200, Troja VII b 1200—900 (str. 39—40). Govoreći o kulturama centralnoga Anadola Schachermayr iznosi pretpostavku da se u ovim oblastima ima računati sa jednim starijim, dosada nepoznatim kompleksom čije pojedine elemente nalazi na izvesnim lokalitetima kao Kum Tepe, i donekle Demirci-Hüyük i koji dovodi u vezu sa köröš kulturom (str. 41—45). Najzad dolazi i na pitanje Kilikije u kojoj su naročito važni nalazi iz Mersina, koji dopuštaju vezivanje za Mesopotamiju, pošto se u sloju XIX nalazi keramika tipa Tell Halaf, u sloju XVI tipa Tell Obeid a u sloju XII tipa Djemdet Nasr. Pri tome autor ističe i važnost veza sa Sesklom i Starčevom, a govoreći o peharima na nozi podvlači njihovu pojavu u kompleksu Tell Halaf i Djemdet Nasr, te smatra da im se poreklo ima tražiti u Mesopotamiji (str. 43—53). Na kraju Schachermayr zaključuje da iznete činjenice dopuštaju da se već u trećem mileniju izdvoji oko Mediterana jedan odredjeni kompleks kultura koji se može prilično pouzdano datirati, naročito u pogledu relativne hronologije, a čijim će daljem proučavanju i proširenju mnogo doprinesti rešavanje problema u oblasti Balkana, gde još uvek u našem znanju postoje velike praznine (str. 45—48).

Kao što se iz svega iznetog daje zaključiti, Schachermayr stoji na staništu srazmerno nizke apsolutne hronologije onih grupa čijim se ispitivanjem pozabavio u svojoj raspravi. U tome se uglavnom slaže i sa drugim autorima koji su se u novije vreme bavili ovom problematikom, posebno sa Schaeffer-om i Milojčićem. Potrebno je međjutim podvući da još uvek ima arheologa koji u tome pogledu zastupaju višu hronologiju, kakav je slučaj i sa S. Weinberg-om.² Međjutim, ova visoka datiranja danas se više ne mogu održati, pošto se ona osnivaju na čisto spekulativnim razmatranjima, a ne na izvorima koji odlučno govore protiv visoke hronologije. U pogledu egipatske hronologije mogla bi se autorova izlaganja dopuniti i rezultatima H. Stock-a koje je izneo V. Milojčić.³ Stock je pokazao da su dinastije od VII do X u Egiptu u stvari samo lokalne dinastije koje su istovremeno vladale u raznim oblastima Egipta i koje je zamenila XI dinastija, a da su za vreme IX i X dinastije vladali svega pet kneževa čime se hronologija znatno skraćuje. Datum koji predlaže Stock, uglavnom se slažu sa onima kod Schachermayr-a, iako je u najnovije vreme Stock još nešto snizio hronologiju te bi po njemu I dinastija otpočinjala da vlada oko 2820. No, u ovom pogledu izgleda opravdana skepsa V. Milojčića, koji ne prima ove niske da-

² Weinberg, *op. cit.*, 180—182.

³ Chronologie, 8—10.

tume iz arheoloških razloga.⁴ U vezi s tim bili bismo takodje skloni da uopšte od Schachermayr-ovih datuma uzimamo kao pouzdanije one nešto starije, gde god on za izvesne pojave daje alternativu sa razlikom 50—100 godina. Na izvesne konkretne slučajeve ove vrste vrtićemo se još u daljem izlaganju.

Iako u principu potpuno prihvatam Schachermayr-ova izlaganja i zaključke, postoje izvesni detalji u kojima se ne bih složio sa njim. Na ovom mestu iznećemo ove slučajeve, dajući uz to i argumentaciju.

1. U argumentaciji datiranja ranominojskog perioda I prema Egiptu, smatram da se peharima na nozi ne može pripisati ona važnost koju im pridaje Schachermayr (str. 24—25). Uopšte nije jasno zašto ovaj autor izdvaja pehare na nozi sa Krita i iz Vinče, kojima treba dodati i one iz Tsanglija što ih je Schachermayr izostavio, od onih u Prednoj Aziji, na primer u Ališaru (str. 44—45 i nap. 129). Iako se anatolski pehari tipološki nešto razlikuju od naših, mogu se oni ipak dovesti iz zajedničkog izvora, pri čemu Schachermayr-ovo ukazivanje na Mesopotamiju izgleda opravdano.⁵ Ovome treba dodati pehare na nozi od alabastra iz Tepe Hissar II—III kao i one iz Šah Tepe II—III u Persiji.⁶ Ovi oblici obuhvataju u Persiji, kako se to vidi iz hronologije kod Schaeffer-a, nekoliko stoleća do 2000 godine pre n. e.⁷ I u Vinči su oni bili dugo u upotrebi pošto se nalaze u obe vinčanske kulture. Ovdje se, dakle, radi o oblicima koji su se mestimice držali vrlo dugo, čime se znatno umanjuje njihova vrednost za finija hronološka razmatranja. Mnogo se ubedljiviji ovde izvesni drugi argumenti, naročito srodnost i nesumnjiva paralela između kulture Tigani III na Samosu i kasnog neolitaranominojske faze I na Kreti, na šta je već sasvim opravdano ukazivao Miložić.⁸ No ova veza dopušta nam i bliže datiranje, pošto se materijal Tigani II može dovesti u vezu sa pojavama koje se u Mersin XII javljaju sa keramikom tipa Djemdet Nasr, te su iz vremena do 2900—2800 godina pre n. e. Otuda, mladja faza Tigani III mora biti mladja od ovog datuma, te pada u vreme oko 2700 pre n. e., koji datum predlaže i Miložić za kraj kritskog neolita, što izgleda sasvim opravdano.⁹ Time se Schachermayr-ov datum nešto menja, iako neznatno. Medjutim, ovakva niža hronologija Krete u odnosu na ranija datiranja po kojima je ranominojska faza I otpočinjala oko 3200 godina pre n. e., savršeno doprinosi rešavanju i razumevanju izvesnih pojava u unutrašnjosti Balkanskog Poluostrva. Na drugom mestu ukazao sam na tesnu vezu koja postoji između pojava kritskog neolita i Tiganija s jedne i naše vinčanske grupe s druge strane,¹⁰ no je ova ostajala prilično nejasna usled hronološke razlike u apsolutnem datiranju Vinče.¹¹ Nižim datiranjem na Kreti i u Tiganiju, koje je nesumnjivo pouzdanije od ranije hronologije, otpada ova teškoća, i mogućnost kontakta u vremenu sa vinčansko-

⁴ *Ibid.*, 113, nap. 10.

⁵ *Up.* str. 45.

⁶ *Schaeffer, op. cit.*, 592, fig. 259, 31—32; 316, 4, 8, 9, 11, 15.

⁷ *Ibid.*, 451; 596.

⁸ *Op. cit.*, 30

⁹ *Ibid.*, 32 i d.

¹⁰ M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe — disertacija (u štampi).

¹¹ *Ibid.*

tordoškom fazom, nameće se sama po sebi. Otuda je teško razumeti gledište Schachermayr-a da je Vinča i suviše mlada da bi se mogla dovesti u vezu sa Kretom, usled čega on pre pomišlja na veze između Krete i srednjeevropskog kompleksa linearne keramike. U radu o hronologiji vinčanske grupe izneo sam argumente u prilog datiranja Vinče u period Troje II, sa kojom Vinču vezuje čitav niz elemenata, iako su vinčanska in trojanska kultura u svom karakteru medju sobom različite.¹² Tom prilikom takodje sam pokazao da se počeci Vinče imaju ipak datirati pre početka Troje II, u vreme Troje I. Apsolutna datacija zavisi prema tome od datiranja naselja u Troji. U već pomenutom radu oslonio sam se u tome pogledu na izlaganja Schaeffer-a, koji smatra da se trojansko blago koje se obično pripisuje Troji II ima stvarno datirati u Troju III, a propast Troje II dovodi u vezu sa propašću čitavog niza drugih naselja u vreme dolaska na vlast 6 egipatske dinastije, te je datira oko 2360. U vezi sa tim mogli bi se počeci Troje II približno datirati oko 2500 godine, što znači da bi počeci vinčanske kulturne padali oko 2600 godina pre n. e.¹³ Ubedljivije argumente koji se uglavnom apsolutno hronološki mogu dovesti u sklad sa ovim datiranjem izneo je V. Miložjić.¹⁴ Datiranje Tiganija III pokazuje s druge strane da se počeci Troje I mogu staviti negde oko ili nešto posle 2700 godina pre n. e., što zavisi i od toga da li se može računati sa izvesnim vremenskim paralelizmom Troje i Tiganija III, koji je medjutim bar lokalno moguć u izvesnim oblastima, pogotovu uzme li se u obzir situacija kod Herajona na Samosu, gde se u sloju I pojavljuje i materijal Tigani III, dok sloj po svom karakteru pripada vremenu Troje II.¹⁵ U vezi sa ovim otpada sumnja koju je u svom delu izneo Schachermayr, a istovremeno se moraju da

2. odbace srazmerno niski datumi koje on predlaže za Troju, ne navodeći u prilog svoga gledišta nikakve konkretne argumente (str. 40).

3. Nikako se ne može usvojiti pretpostavka Schachermayr-a o vezama kikaladske kulture sa Butmirom, pri čemu bi se poreklo spirale na Kikladima imalo tražiti u kompleksu Butmir-Lengyel. Na drugom mestu naime pokazao sam na osnovu paralela u izvesnim oblicima posudja i plastike kao i u principima ornamentika, da se Butmir može u vremenu paralelisati sa vinčansko-pločničkom fazom vinčanske kulture a do sličnih zaključaka, delom i na osnovu istog materijala došao je nezavisno i J. Korošec.¹⁶ S toga je svakako nemoguće da se Butmiru pripiše tako visok datum, da bi on mogao uticati na znatno stariju kulturu Kiklada. Što se tiče pak veza preko kompleksa na Jadranskom Moru, koji zasada najbolje pretstavlja Hvar, one izgledaju više nego problematične iako bi se formalno moglo braniti ovakvo gledište. Ovde nam pre svega nedostaju posredni članovi, a i slabo je verovatno da je srazmerno zabačena Jadranska oblast uticala na Egeju. Mnogo bi verovatniji bio obrnuti put. Ustvari, Schachermayr ovde zastupa staro

¹² *Ibid.*, odeljak Mala Azija.

¹³ *Ibid.*, odeljak apsolutna hronologija. Up. *Schaeffer, op. cit.* 220 i d.

¹⁴ *op. cit.* 22 i d. Up. *Arch. Anz., loc. cit.*

¹⁵ *Miložjić, Chronologie*, 25.

¹⁶ M. Garašanin, *Glasnik Zemaljskog muzeja N. S. II*, 1947, 1 i d.; *J. Korošec, Zgodovinski časopis*, 1947, 125 i d.

gledište koje je mnogo puta navodjeno i u vezi sa pojavom spirale i ornamentalnih principa Diminija, pri čemu se pošto-poto želelo da se ovaj kompleks i njegov postanak vežu za sever. Danas je ovo gledište neodrživo iz istih razloga hronološke prirode kao i mišljenje o uticaju Butmira na Kiklade. Svakako će najbliže istini biti V. Miložić koji smatra da je pojavu Dimini grupe uslovlila seoba iz zapadne Trakje.¹⁷ Ovde se nismo samo mogli zapitati da li se zbilja radi o seobi ili samo o prenošenju uticaja. Spirala je kao ornamentalni motiv poznata i u okviru rumunsko-bugarske Boian A kulture, koja je samo manjim delom vremenski paralelna sa Vinčom, a inače starija od nje. O rasprostranjenosti ove kulture u Bugarskoj pruža danas jasnu sliku pregledna publikacija J. H. Gaula.¹⁸ Na drugom mestu istako sam da se Boian A kultura može smatrati i izvorom jedne od komponenata koje su uticale na formiranje potiske kulture.¹⁹ Time bi se dale objasniti i srodnosti između potiske kulture i kompleksa Dimini, koje su često uzimane kako argumenat u prilog seobe iz madjarskog Potisja u Grčku: isti uticaji doveli su do pojave sličnih elemenata u vrlo udaljenim oblastima, pri čemu je tradicija slikane keramike Sesklo kompleksa bila otsudna za protezanju tehnike slikanja u Tesaliji i Grčkoj.

4. Od sekundarnog je značaja što se ne bih složio sa podelom na neolitsku i Dimini kulturu u Grčkoj, koju predlaže Schachermayr (str. 35 i d.). Uostalom se ni ovaj autor u svom daljem izlaganju ne drži dosledno ove podeli. Pojam Dimini je i suviše uzan sa prilično disparatnim i raznovrsnim materijal t. zv. mladjeg neolita u Grčkoj. Možda bi bilo bolje govoriti o neolitskim fazama I—III ili A—G, zadržavajući staru terminologiju Tsuntasa i Wace-Thompson-a, iako se ovde javlja izvesna konfuzija s obzirom na vremenske razlike između pojedinih grupa keramike kompleksa G.

U pogledu jednog velikog kompleksa u Maloj Aziji koji bi bio srodan sa Starčevom i Körösom, mogla bi se dopuniti izlaganja F. Schachermayr-a na osnovu materijala koji je sintetički obradio V. Miložić.²⁰ U istom smislu govori i t. zv. Venera iz Starčeva, o čijoj je vezi sa pojavama u Mesopotamiji nedavno govoreno.²¹

No, nasuprot ovome postoje i izvesne pojave u kojima bih se u potpunosti složio sa gledištima koja je u svom radu izneo Schachermayr, ili bih bar njegove predloge pretpostavio drugim pretpostavkama u tome pogledu. Ti su slučajevi sledeći:

1. U prvom redu dolazi ovde pitanje hronološkog odnosa pojava Grčkog i tesalskog neolita (str. 35 i d.), za koje Schachermayr smatra da idu redom Sesklo-crna keramika sa glačanim ornamentima (Larisa tip) i Dimini, koji je delom paralelan sa prethodnom grupom. Drukčije gledište u ovom pogledu izneo je nedavno Miložić za koga se potpuno oštro izdvavaju kompleksi Sesklo-Dimini-crna — Larisa — keramika, pri čemu je ova poslednja naj-

¹⁷ *Op. cit.*, 38.

¹⁸ J. Gaul, *Neolithic Period in Bulgaria*, B. A. S. P. R. 16, 1948, 64 i d., karta IV.

¹⁹ M. Garašanin, *Starinar* N. S. I, 1950, 23—24.

²⁰ *Chronologie*, 15 (? — Jericho IX), 24/ *Tigani I*, i t. d.

²¹ M. Garašanin, *Naučni Zbornik Matice srpske I*, Novi Sad 1950, 267 i dr.

mladja, a nema vremenske paralele sa Diminiom. Protiv ovog gledišta a u prilog Schachermayr-ove teze mogli bi se navesti više argumenata, iako oni nisu svi podjednake vrednosti:

a) Po K. Grundmann-u, na koga se uglavnom oslanjaju arheolozi koji zastupaju gledište Schachermayr-a, vidi se jasno da na »magulama« u okolini Larise crna keramika počinje da se pojavljuje nešto pre Dimini tipa.²² Doduše je tačno, kako je to i podvučeno u novijoj literaturi,²³ da u ovim nalazištima nisu vršena iskopavanja. No stratigrafske podatke dobio je K. Grundmann skupljajući materijal iz vojničkih rovova kojima su »magule« bile presečene, tako da se tu ipak moglo u glavnim crtama izdvojiti starije od mladjeg. Otuda se stratigrafski zaključci Grundmanna mogu uzeti kao verovatni, ukoliko u prilog njima govore i izvesne druge činjenice, konstatovane na drugim lokalitetima.

b) Na nalazištu Tsanglija u slojevima V—VIII nalazi se zajedno materijal Dimini tipa (*B 3a*, *B 3b*, *B 3d*) i keramika sa kanelovanim i uglačanim ornamentima (*Gla 2*, *Gla 3*), koja ustvari odgovara crnoj uglačanoj keramici Larisa tipa, a tesno se vezuje i za Vinču.²⁴ V. Milojević istakao je ovaj argumenat koji govori protiv njegove teze, i izneo pretpostavku, ma da sa ogradom, da bi se ovo moglo protumačiti poremećajima u sloju koji nisu zapaženi prilikom iskopavanja, što međutim ostaje hipotetično i ne može se dokazati bez novih iskopavanja.²⁵

c) Jasno je, a to danas smatraju i svi arheolozi, da vinčanska kultura može da se smatra gotovo identičnom sa onom koja u Grčkoj i Tesaliji primenjuje keramiku tipa Larisa. Međutim postoje i izvesni elementi koji Vinču vezuju za Dimini kompleks. Tako se u već pomenutim slojevima Tsanglija nalaze pehari na nozi zvonastog ili valjkastog oblika noge, identični sa vinčanskim, a ukrašeni u tehnicu slikanja Dimini keramike.²⁶ Činjenica da se ovi oblici nalaze u istim slojevima u kojima i keramika tipa *Gla 2* i *Gla 3*, govori takodje protiv nezapaženog poremećaja u slojevima u Tsangliju. Ne manje značajna je i pojava čisto bikoničnih zdela u Dimini kompleksu Tesalije,²⁷ i medju keramikom sa urezanim ornamentima iz Tsanglija, postoje primerci koji su identični sa onima u vinčanskoj grupi.²⁸ S druge pak strane u samoj Vinči, nalazi se slikana keramika starčevačkog tipa koja je srodna sa Dimini keramikom, u istim slojevima sa vinčansko-torodoškim materijalom.²⁹ U istom smislu kazivao bi i jedan sud sa dubine 7.4 (7.9) m. u Vinči, koji je na ovo nalazište očigledno importovan, a oblikom je identičan sa izvesnim karakterističnim sudovima iz Diminia.³⁰ Argumenat

²² K. Grundmann, *Athenische Mitteilungenungen*, 1952, 112 i d.

²³ Schachermeyr, 35 i nap. 64. Na ovome osniva svoje zamerke i Milojević, *Gnomon* 22, 1950, 22—25.

²⁴ Wace-Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge 1912, fig. 55, m—p.

²⁵ *Gnomon*, loc. cit.

²⁶ Wace-Thompson, *op. cit.*, fig. 50, d, f—j.

²⁷ Up. na pr. *ibid.*, 29, sl. 7; *Chr. Tsountas, Dimeni—Sesklo*, 1908, T. IX.

²⁸ *Tsountas, op. cit.*, sl. 113—114.

²⁹ M. M. Vasić, *Preistoriska Vinča II*, 129 i d., i odgovarajuće slike.

³⁰ *Ibid.*, IV, sl. 65; *Tsountas, op. cit.*, T. XXII.

sa slikanom keramikom u vinčansko-tordoškim slojevima nije doduše sasvim pouzdan, jer se može raditi i o slučajnim poremećajima sloja. Rešenje ovoga pitanja može doneti samo sistematska i kritička obrada celokupnog materiala iz samog Starčeva koja je danas u toku. No ostali bi argumenti govorili svi u prilog izvesnom vremenskom paralelizmu Vinče i Diminija, s jedne, a Vinče in crne keramike Larisa tipa s druge strane, čime indirektno dolazimo i do takve paralele za Dimini i Larisu.

d) U Olintu u Makedoniji, nadjena je slikana keramika koja se tesno vezuje za Starčevo i Dimini, a ona je hronološki mladja od početaka t. zv. kasnog neolita Makedonije, koji potpuno odgovara Vinči i Larisi. I sam Miložčić podvukao je ovu činjenicu, ali je on tumači lokalnim zaostacima jednog kulturnog kompleksa koji u Makedoniji još nije otkriven. Odgovara Diminiju a bio bi stariji od kasnog neolita.³¹ Medjutim, ovo gledište predstavlja smelu hipotezu, koja zasada ne nalazi dovoljno potvrde u materijalu sa terena.

Iz svih gore navedenih razloga opredelio bih se za gledište o nešto ranijem početku i daljem vremenskom paralelizmu izmedju pojava Larisa i Dimini tipa.

2. Isto tako sklon sam da prihvatim i gledište Schachermayr-a o izvesnom paralelizmu mladjeg neolita tipa Dimini-Larisa i ranoheladske kulture. Pored slučajeva u Goniji i Korintu koje navodi Schachermayr, potsećam i na slučaj u Tsani Magula IV, gde se nalazi zajedno Dimini i ranoheladski materijal, kako je podvukao Weinberg.³² Doduše treba podvući da se u svim ovim slučajevima ne raspolaže dovoljno pouzdanom stratigrafijom, koja bi u potpunosti potvrdila ovu paralelu. V. Miložčić izneo je čitav niz argumenata protiv ovakve teze. No ovi argumenti nesumnjivo ubedljivo potvrđuju da je Dimini grupa otpočela pre ranoheladskog perioda, ali ipak ne daju bezuslovnog dokaza da pri kraju Dimini razvoja nije bilo i vremenskog paralelizma sa ranoheladskom grupom.³³ Ovde se mora uzeti u obzir i konservativizam izvesnih oblasti, kao Peloponeza, na koji ukazuje i Miložčić³⁴ i Tesalije za koju je ovo podvukao Schachermayr. Kako ističe Miložčić, Troja II nesumnjivo je paralelna sa ranoheladskim periodom II,³⁵ a već smo podvukli da je Vinča otpočela kratko vreme pre početka Troje II, što znači da bi ona morala biti paralelna i sa ranoheladskim periodom I. Paralele sa Diminijem u Vinči govorile bi prema tome indirektno u prilog izvesnom vremenskom paralelizmu Diminija i ranoheladske kulture, što naravno ne dovodi u pitanje raniji početak prvoga kompleksa. Uopšte izgleda da se ni u Grčkoj, kao ni u drugim oblastima, ne mogu sa punom oštrinom pojedine kulturne grupe odeliti vremenski jedne od drugih. Takve oštre granice predstavljaju samo prvi i opšti hrono-

³¹ *Chronologie*, 45.

³² *Weinberg*, *op. cit.* 169 i d. Isti pisac takodje navodi da u Prosimni, Asei, Malthi ranoheladska faza II sleduje neposredno na neolit, *ibid.*, 172. Sličan je izgleda i slučaj u Tirinsu. Up. K. Müller, *Tyrins IV*, München 1958, 7.

³³ *Gnomon*, *loc. cit.*

³⁴ *Chronologie*, 39. Ovde se Sesklo kultura drži do ranoheladske faze II.

³⁵ *Arch. Anz.*, *loc. cit.*

loški okvir, u kome lokalne prilike pojedinih teritorija uvek moraju unositi izvesna veća ili manja odstupanja i hronološke oscilacije.

3. Prihvatio bih takodje Schachermayr-ovo mišljenje o relativno mladom datumu t. zv. *crusted ware*, koja je u Asea nadjena u istom sloju sa materijalom ranoheladskog perioda II, te je Schachermayr datira oko 2200 godine pre n. e. (str. 37). U poslednje vreme pojavilo se mišljenje da se ovoj tehnici ne može pripisati hronološka vrednost, s obzirom na njeno pojavljivanje u raznim epohama.³⁶ No u vezi sa tim treba primetiti da se u Vinči ova tehnika javlja pre kraja vinčansko-pločničke faze samo na plastici, a da je na keramici tipična za slojeve 3—4 m. dubine. Stratigrafski položaj ove keramike, kao mladje od Diminija, fiksiran je u Rakmaniju, a i njeni oblici sudova odgovaraju mladjim vinčanskim.³⁷ Najzad, u Vinči je nedavno nadjena i jedna statueta sa otvorom za utrdjivanje kamene glave na gornjem delu trupa, kakve su tipične za period *crusted* keramike u Tesaliji. Ova statueta svojim tipom takodje nesumnjivo pripada slojevima 3—4 m. u Vinči.^{37a} Slična statueta nadjena je i u Gumelniti, gde je Dumitrescu datira u svoju fazu B, što odgovara Gumelnita III po sistemu D. Berciu a.³⁸ Gumelnita III vremenski je paralelna sa vinčansko-pločničkom fazom, kako to nesumnjivo potvrđuje sigurno importovani kalotni poklopac sa ornamentima sa žigosanim ubodima iz sloja faze Gumelnita III u Petru Rareš.³⁹ Ove činjenice govore u prilog vremenskom paralelizmu tesalske *crusted ware* sa vinčansko-pločničkom fazom, pri čemu bi se ova pojava u Tesaliji mogla tumačiti najpre kao neolitski *survival* u jednoj zabačenoj oblasti. Otuda je moguć hronološki dodir ovih pojava u Tesaliji i Vinči, pri čemu je naravno izvestan vremenski prioritet pojava u Tesaliji nad onima u Vinči van svake sumnje.

4. Takodje bih se u potpunosti složio sa gledištem koje je izneo Schachermayr o kasnom neolitu Makedonije (str. 38—39). Do sličnog zaključka došao sam na osnovu razlika u profilaciji tipičnih oblika keramike ove grupe koju je sa raznih nalazišta Makedonije publikovao Heurtley.⁴⁰

Posebno se možemo osvrnuti i na pitanje odnosa Ftiotidske Tebe i Vadastrae, koje postavlja Schachermayr, ističući da se ono ne može pouzdano rešiti, usled nedostataka hronoloških podataka za Tebu (str. 38). Ovde nam medjutim za bliže datiranje možda može pre poslužiti materijal iz Vadastrae. Obradjujući ovaj materijal, sa teritorije Bugarske, Gaul se uglavnom cslanjao na rezultate V. Chritescu-a, dok mu je rad D. Berciu-a u Vadastrai izgleda ostao nepoznat.⁴¹ Berciu je medjutim u Vadastrai stratigrafski fiksirao dve faze od kojih prva ima vrlo tesne veze sa vinčansko-

³⁶ Milojević, *Chronologie*, 3.

³⁷ Wace-Thompson, *op. cit.*, IV—VI, fig. 13.

^{37a} Umetnički muzej u Beogradu. Publikaciju ovog primerka priprema asistent Zemaljskog muzeja u Sarajevu R. Bižić.

³⁸ V. Dumitrescu, *Dacia VII—VIII*, 1937—1940, 97 i d.

³⁹ D. Berciu, *Buletinul muzeului Vlasca*, II, 27, fig. 50.

⁴⁰ M. Garašanin, *Hronologija*, odeljak Makedonija.

⁴¹ Gaul, *op. cit.* 213 i d.

pločnikom, kako to pokazuju tipične profilacije i ornamentika posudja.⁴² O mogućnosti vezivanja druge faze Vadastre za ornamentiku sa žigosanim ubodima vinčansko-pločničke faze u Vinči govorio sam na drugom mestu.⁴³ Iz svega ovoga proizlazi paralela: vinčansko-pločnička faza — Vadastra I—II. Usvoji li se obzirom na tesalsku grupu *crusted ware* datum oko 2300—2200 godina, kao *terminus post quem* za početak vinčansko-pločničke faze u Vinči, dolazi se do približno istoga datuma za pojave u Tebi. Naravno, da se ova može uzeti u obzir samo ukoliko bi se zbilja dokazala veza Tebe i Vadastre, koju, s obzirom na nedostatak posrednih članova na velikom delu bugarske teritorije još uvek treba smatrati hipotetičnom.

U dosadašnjem izlaganju samo sam se osvrnuo ukratko na izvesna pitanja u vezi sa problemima hronologije koje je u svom radu sintetizirao Schachermayr. Kao što se iz gornjeg vidi, uprkos izvesnim prazninama i spornim pitanjima u kojima se zastupaju i mogu zastupati razna gledišta, rad na hronologiji egejske oblasti znatno je napredovao u novije vreme. Time je vrlo mnogo postignuto i za rešavanje problematike hronologije našeg neolita. Ovih nekoliko redova imali su za cilj da istaknu značajne probleme koji se u vezi sa tim postavljaju i da osvetle izvesna pitanja sa tačke gledišta interesovanja naših arheologa, i našeg materijala, kome stručnjaci u novije vreme pripisuju sve veći značaj za pravilno rešavanje čitavog niza problema evropske preistorije.

Résumé

Der wichtige Aufsatz F. Schachermayrs im neuen Band der Prähistorischen Zeitschrift, gibt Verfasser den Anlass auf einige Fragen der ägäisch-balkanischen Vorgeschichte näher einzugehen. Vor allem ist hervorzuheben, dass die chronologischen Ansätze Schachermayrs, auf Grund der historischen Quellen wohl anzunehmen sind, wobei die hohe Chronologie gewisser Autoren (Weinberg), hinfällig wird. Zu Schachermayrs Ausführungen erlaubt sich jedoch Verfasser folgende Bemerkungen:

1. Der Bedeutung der ägyptischen Fussbecher für chronologische Schlüsse gebührt nicht die Bedeutung, die ihnen von Schachermayr zugewiesen wird. Die Fussbecher von Vinča und Kreta, denen noch jene von Tsangli beizufügen sind, kann man, trotz unbedeutender, typologischer Unterschiede, von jenen in Kleinasien nicht trennen. Die Funde von Tepe Hissar II—III, und jene von Schach Tepe II—III (6), beweisen, wie auch die Fundumstände in Vinča, einen längeren Gebrauch dieser Gefässform, die dadurch für feinere chronologische Unterscheidungen ungeeignet ist. Viel wichtiger sind in diesem Falle die Zusammenhänge Tigani III — spätes Neolithikum und F. M. I auf Kreta, wie auch Tigani II — Mersin XII, die von Milojević (8—9) erwogen wurden, wodurch das Ende des kretischen Neolithikums um 2700 angesetzt wird und die Beziehungen zu Vinča, dessen Beginn um oder etwas

⁴² D. Berciu, *Arheologia preistorica Olteni, Craiova* 1939, 38 i. d., fig. 33—35.

⁴³ Starinar, *loc. cit.*, 22 i. nap. 41—42.

vor 2600 anzusetzen ist, ebenfalls eine chronologische Grundlage bekommen (10—15).

2. Auf Grund des Verhältnisses: Übergang Troja I—II (Beginn von Vinča), und Tigani III (Trojakultur am Heraion), wird auch die etwas niedrigere Chronologie Schachermayrs für Troja hinfällig (15).

3. Beziehungen zwischen der kykladischen Kultur und Butmir sind wohl nicht anzunehmen, da Butmir der Vinča-Pločnik Phase (ab Vinča C nach Holste) entspricht (16), und als jünger als die kykladische Kultur anzusehen ist.

Die Vermutungen Schachermayrs über einen Starčevo-Körös Kreis in Kleinasien, sind durch die Ausführungen Miložić (20), und die Beziehungen der sogenannten Venus aus Starčevo zur Plastik des Zweistromlandes (21, vgl. auch, Moortgart, Entstehung der sumerischen Hochkultur, T. XII, b) zu ergänzen.

Im Gegenteil ist Referent geneigt anderen Ausführungen Schachermayrs beizupflichten und zwar:

1. der chronologischen Reihe Sesklo-Larissa-Dimini, wobei eine gewisse Gleichzeitigkeit Larissa-Dimini anzunehmen ist. Dies scheint aus folgenden Gründen gerechtfertigt zu sein: a) Die Ausführungen Grundmanns (A. M. 1952), beruhen doch auf gewissen stratigraphischen Beobachtungen, da sie auf Betrachtungen an durch Militärtranché-en angeschnittenen Schichten beruhen. Dies natürlich unter der Voraussetzung, dass diese Chronologie durch andere Anhaltspunkte bewiesen wird; b) in Tsangli V—VIII erscheint B 3a, B 3b, B 3d, zusammen mit Gla 2, Gla 3 (Larissa-Vinča). Miložić's Bedenken zu diesem Verhältnis müssten durch neue Grabungen bestätigt werden (25); c) in Tsangli V—VIII erscheinen Fussbecher der typischen Vinča-Form in Dimini-Technik verziert. In Vinča wurde in 7,9 M. Tiefe ein Gefäß gefunden, dessen Beziehungen zu Dimini-Formen nicht anzuzweifeln sind (30). Dadurch wird eine gewisse Gleichzeitigkeit Dimini / Beginn von Vinča scheinbar erwiesen, was uns auf Grund der Beziehungen Larissa / Beginn von Vinča, zum Schluss eines teilweisen Synchronismus Larissa / Dimini führt. Eine sichere Lösung der Frage wird wohl die Klärung der Verhältnisse Starčevo / Vinča bringen können; d) das Auftauchen Dimini- und Starčevo- ähnlicher bemalten Keramik in Olynth nach dem Beginn der mazedonischen *late neolithic*, das mit Larissa zu verbinden ist, scheint auch im selben Sinn zu sprechen, da die Vermutungen Miložić's in dieser Hinsicht noch ihres Beweises entbehren (31).

2. Einer gewissen Gleichzeitigkeit Larissa-Dimini / Frühhelladisch. Zugunsten dieses Verhältnisses, sprechen die Fundumstände in Gonia, Korynth, Tsani Magula IV, Asea, Malthi, vielleicht auch Tyrins [32], wie auch die chronologischen Reihen Vinča / Troja I—II; Troja II / Frühhelladisch II (35) und Vinča / Dimini-Larissa. Dabei ist jedoch ein chronologischer Vorsprung von Dimini zu Frühhelladisch wohl nicht zu leugnen (vgl. auch Miložić, Gnomon 1950).

3. Die Erscheinung von *crusted ware* mit Frühhelladisch II in Asea macht einen späten Ansatz der Rachmani-Gruppe als Lokalerscheinung

wahrscheinlich, was durch die Entsprechungen in Form und Verzierung zwischen Rachmani und spätem Vinča, und die Erscheinung eines Rachmani Idols unter den späten Fuden von Vinča bestätigt zu werden scheint (37, 37 a).

4. Einer längeren Dauer des mazedonischen *late neolithic*, die wohl durch die Entwicklung der Gefäßformen an mazedonischen Fundstellen bestätigt wird (40).

Die von Schachermayr angenommenen Beziehungen von Vadastra (nach D. Berciu Vadastra II) und Phtiotic Thebes würden für Thebes ein Datum um 2500-2200 voraussetzen, da Vadastra I—II mit Vinča-Pločnik gleichzeitig ist (42—43), letzteres wieder auf Grund der Beziehungen zur Rachmani — Ware um dieses Datum und etwas später anzusetzen wäre. Allerdings müssten diese Beziehungen durch weitere Funde in Bulgarien bewiesen werden.

Milutin V. Garašanin

James Harvey Gaul, *The neolithic period in Bulgaria*, 1—252, sa 69 tabli, American school of prehistoric research, Bulletin 16, 1948.

U ovoj šesnaestoj knjizi biltena reč je o neolitskom periodu u susednoj Bugarskoj. Navikli smo da u ovim izdanjima bude reči o našem materijalu, koji je obradljivao V. J. Fewkes na prvom mestu, a zatim njegovim saradnicima na našem terenu. Jedan od ovih bio je i J. H. Gaul. U toliko nam je i draža njegova knjiga.

Delo J. H. Gaula obuhvata materijal neolitskog perioda iz cele Bugarske, čiju je sliku pisac pokušao da da na osnovu studija po bugarskim muzejima. Materijal na osnovu koga je on pokušao to da postigne dobijen je bilo putem iskopavanja ili, kao što je slučaj sa većim delom, kao površinski nalaz. Knjiga je podeljena na devet glava. Prva glava govori o geografskom položaju i starim putevima na istočnom delu Balkanskog poluostrva. Tu pisac dokazuje da su rečne doline bile jedini prolazi i komunikacione veze tog perioda. U drugoj glavi govori se o kompleksu slikane keramike zapadne Bugarske (»West bulgarian painted culture«). Tu autor govori na prvom mestu o kompleksu Starčevo-Köröš, a zatim prelazi na slikanu keramiku zapadne Bugarske, koja za nas predstavlja potpuno nov, dosad nepoznat materijal. U ovoj poslednjoj ograničava pisac nekoliko oblasti i govori o materijalu iz Sofijskog basena, zatim iz doline Strume i materijalu iz severne Bugarske, dajući preglednu mapu i spisak lokaliteta, kao i međusobni odnos pojedinih keramičkih vrsta sa raznih nalazišta. Ovaj sistem sa davanjem mape i spiska nalazišta sproveden je dosledno kroz celu knjigu i mnogo doprinosi boljoj preglednosti samoga dela.

Treća glava govori o neolitskim nalazištima poznijeg perioda u zapadnoj Bugarskoj. Pod ovim imenom izdvojio je Gaul nekoliko nalazišta u Bugarskoj sa materijalom koji je prema reprodukcijama dobrim delom vinčanskog karaktera. Takva su nalazišta Pernik, Celopečene i dr.

Četvrta glava obradjuje materijal Boian A kulture, pri čemu se pisac uglavnom oslanja na podatke sa rumunske teritorije. U okviru Boian A kulture izdvaja pisac kao zasebnu maričku grupu (»Marica culture«) u južnoj Bugarskoj.

U petom poglavlju govori se o tel kulturi (»Mound culture«) koju pisac izjednačuje sa Gumelnita kulturom Rumunije. I u analizi ove kulture bazira on svoja proučavanja na rezultatima rumunske arheologije. Pri tome dolazi do zaključka da se podele koje postoje u Gumelnita kulturi Rumunije ne mogu primeniti na materijal Bugarske. To su podele Berciu-a, Dumitrescu-a i D. Rosetti-a.

Šesto poglavlje ukratko govori o pećinama u Bugarskoj, ma da je o njima govoreno i posebno, ukoliko su pojedine pripadale izvesnim kulturama koje je pisac obradjivao.

Šedmo poglavlje raspravlja pitanje Vadastra kulture, koja je poznata sa dva nalazišta u Bugarskoj, i o njenoj vezi sa indoevropskom migracijom.

Osmo poglavlje govori o antropološkom materijalu, dok poslednje ukratko tretira rano bronzano doba u Bugarskoj.

Jedan od najdragocenijih priloga koje nam daje ova knjiga jeste u publikovanju zapadno bugarskog slikanog materijala, jer pisac sintetizira i znatno proširuje materijal koji je publikovao Petkov.¹ Na taj način smo u mogućnosti da povučemo izvesne paralele koje se odmah mogu uočiti između starčevačkog i zapadno bugarskog slikanog materijala. Vidimo pre svega da u Bugarskoj postoje oblici koji u Starčevu nisu zastupljeni, na primer sudovi sa više nožica, kakve međjutim nalazimo u Köröš kulturi kao jednu od njenih odlika.² Slikana keramika pak pokazuje veće kombinacije u bojenim ornamentima kao i veću upotrebu bele boje pri ornamentisanju. Pisac međjutim pominje ovde i jednu belu »crusted« boju, koja nema svojih analogija, koliko nam je poznato, ni u starčevačkom ni u köröskom kompleksu, te nam ni njena pojava nije sasvim jasna. S druge strane, pokazuje bugarski materijal pojave bikoničnosti, koje bi ukazivale na nešto mlađji karakter bar pojedinih nalazišta na kojim se ove pojave mogu konstatovati, a koje govore o njegovom vinčanskom karakteru.³

Kao što smo već napomenuli, u pogledu Boian A kulture vrši pisac podelu u Maričku i Boian kulturu, pri čemu je ona prva lokalna varijanta u slivu Marice. Nesumnjivo da se mora govoriti o lokalnim varijantama izvesnih većih kulturnih kompleksa, no nije nam potpuno jasno na osnovu čega je ovde pisac podelu izvršio, jer se neka razlika u publikovanom materijalu ne može uočiti, a i sam pisac ne naglašava dovoljno karakteristike po kojima je izvršio podelu na grupe. Takodje se ne bismo mogli složiti sa datiranjem koje pisac predlaže za Boian A kulturu u srednje slojeve Vinče, jer je poznato da Boian A u Romuniji prethodi Gumelnita

¹ N. Petkov, Predistoričeska bojadisana keramika ot sofijskata kotlovina, Godišnik-Plovdiv 1928—29 (1931), str. 185 i dalje.

² B. A. S. P. R. 16, T. III, 3.

³ Na pr. ibidem T. VII, 12 (Kara Bujuk Dupnica) ili T. XII, 7—12 (Kodža Dermen Mursalevo).

grupi, koja se pak može paralelisati sa vinčanskom kulturom od samih njenih početaka.⁴

Medju materijalom Gumelnita kulture obuhvatio je Gaul i onaj sa lokaliteta Okol Glava kod sela Gnjlana. Ovo bi bilo tačno samo delimice, jer pisac ne vrši izdvajanje materijala koji pripada kompleksu bubanjsko-humske grupe, sa svim njegovim karakteristikama kao T. XLV i XLVI 1, 3. Topografski pretstavlja ovo nalazište jasnu vezu sa srodnim nalazištima Sv. Kirilovo u Bugarskoj i Bujanj i Humska Čuka kot Niša, vezu koja je išla dolinom Marice i Nišave.

Postavka pisca o prenosu »Schnur« keramike sa severa iz južne Rusije preko Bugarske, Makedonije i Jugoslavije u Grčku, nije dovoljno dokumentovana materijalom sa terena, te na taj način gubi od svoje ubedljivosti. Nauka danas sve više odbacuje vezivanje pojedinih elemenata materijalne kulture za Indoevropljane, što je medjutim Gaul sklon da prihvati. U obradi problema Vadastra kulture ostali su izgleda Gaulu nepoznati rezultati rada D. Berciu-a koji je dao elemente za stratigrafiju i hronologiju ove kulture.⁵

Delo J. H. Gaula ima nesumnjivo svojih nedostataka. Uzrok ovima može se medjutim objasniti tragičnom smrću pisca koji nije svoje delo definitivno sredio; a s druge strane, što se bazira na materijalu dobijenom sa tehnički loše vodjenih iskopavanja, za šta ne snosi odgovornost pisac knjige. Medjutim, i pored nedostataka, knjiga J. H. Gaula pretstavlja važan priručnik, koji se može porediti sa Nestorovim delom za Rumuniju ili Tompinim za Madjarsku, koji je na jednom mestu sakupio i sredio dosad poznati neolitski materijal susedne Bugarske i time proširio mogućnosti komparativnih studija i dobijanja potpunije slike u ovom periodu na Balkanskom poluostrvu.

Draga M. Garašanin

I. Kutzián, *The Körös culture, Dissertationes Panonicae Ser. II, No. 23, Budapest 1947, I, str. 1—56, II, T. I—LXXV.*

I. Kutzián latila se obimnog ali i korisnog posla na sakupljanju materijala Körös kulture. Tradicija ispitivanja i rada na ovom materijalu u Madjarskoj prilično je stara. Ovo ispitivanje imalo je nekoliko faza i pretrpelo je znatne promene, o čemu obaveštava I. Kutzián u prvom poglavlju svoje knjige (str. 3—4). Odmah za tim prelazi pisac na pregled samog materijala (str. 4—10). Ovdje ona iznosi sve vrste materijala, koji pretstavlja kulturni inventar ove grupe, počevši od keramike tretirajući njene oblike i tehniku izvodjenja, zatim plastiku, orudje, pršljene za vretena itd. Pisac malo govori o slikanoj keramici koja je, kao što se iz teksta može videti, dosta retko zastupljena (Kopancs, Kontacpart).

Na str. 10—11 govori pisac o naseljima Körös kulture, koja se sva uglavnom nalaze pored reka i potoka. Ovom prilikom govori i o problemu

⁴ V. Miložčić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin 1949, 60 i sl.; M. Garašanin, *Potiska kultura u Banatu*, Starinar N. S. I, 1950, 23.

⁵ D. Berciu, *Archeologia preistorica Olteniei, Craiova 1939, 37 i dalje.*

jama u kojima se nekad pored keramike i životinjskih kostiju nalaze i ljudske inhumacije. Takodje dotiče i problem jama bez ostataka, pri čemu prihvata Bannerove zaključke, da su one mogle služiti za dobijanje zemlje za keramiku i druge svrhe. Ovde se pisac specijalno zadržava na kolibi iz Kotacparta. U daljem izlaganju (str. 11—12) govori o načinu sahranjivanja, pri čemu pominje jame, zatim pojedine delove naselja koji su bili upotrebljeni u te svrhe, a napominje da se sahranjivanje vrši i u istom sloju u kome se nalaze i kulturni ostaci. U pogledu orijentacije kostura ne može se izvesti nikakvo pravilo, ali su oni svi u zgrčenom stavu i bez darova, osim jednog iz Kopanca u kome je nadjen jedan sud. U jednom grobu nadjena je jedna grivna od školjke.

Sledeći odeljak (str. 12—13) govori o rasprostranjenosti Körös kulture, koju pisac prati duž Dunava i Tise. Poslednje nalazište u dunavskoj oblasti bilo bi Donja Ljupkova (Alsólyopkova), danas rumunska Liupkova de Jos. Dalje pisac prati istu kulturu na našoj teritoriji (Starčevo, Vinča, Bubanj, Vrtište) a smatra da njoj pripada i grčka tesalska kultura, kao i kultura južne Italije (Molfeta, Matera).

Veliki prostor dao je pisac vezama izmedju Madjarske i ostalih zemalja (str. 15—33). Tu se detaljno govori o Starčevu, Vinči, Grčkoj, Leukadi i Apuliji, a ukratko o nalazištima u dolini Morave, u Bugarskoj, a dodiruje se pitanje Krita i Egipta.

U odeljku pod naslovom — Položaj Körös kulture u neolitskom vremenu —, njene veze sa drugim neolitskim kulturama i oblastima (str. 33 do 41) postavlja pisac ovu kulturu u odnosu na linearnu keramiku i Bükk kulturu, Tordoš i potisku kulturu.

Poslednje poglavlje (str. 41—44) posvećeno je hronologiji. Pre svega ističe autor da na madjarskim nalazištima ove kulture ne postoje elementi za stratigrafiju. Medjutim, prema medjusobnom položaju nalazišta na kojima se izdvojeno nalazi materijal raznih kultura, zaključuje da Körös kultura mora biti starija od potiske kulture, a u vezi sa nalazima Lebö i Nagy Teteny, i od Bükk II kulture. Pisac zaključuje da je ova kultura starija od Bükk I, no ne iznosi po ovom pitanju nikakvih argumenata. Vezujući Körös kulturu za Sesklo, smatra da je ona počela još u IV milenijumu. Osnovna ideja autorova je da je poreklo ove kulture sa juga.

U vezi sa delom I. Kutzián mogla bi se postaviti mnoga pitanja i mnoge zamerke. Mi ćemo se ograničiti na iznošenje nekih po našem mišljenju značajnijih nedostataka. Tako na primer u keramičkim oblicima, koje pripisuje Körös kulturi pominje pisac kao tipičan butu, koja medjutim nije specifičan oblik za Körös kulturu, već je nalazimo veoma obilato zastupljenu na lokalitetima viničanske kulture, na primer i u samoj Vinči.¹

Jedno od pitanja bilo bi na primer problem oko namene žrtvenika, za koje I. Kutzián hoće da dokaže da služe kao lampe, ali da su služili u kultne svrhe, pri čemu nema nikakvih argumenata kojima bi svoje gledište do-

¹ Na pr. M. M. Vasić, preistorijska Vinča IV, Beograd 1936, sl. 59, dubina 4,6 m odnosno 6,4 m.

kazala, ma da bi oni bili neophodni kada se ima u vidu, da se ovde radi o spajanju dva kontradiktorna mišljenja.

Mislimo da bi se opravdano mogla staviti primedba na nesigurnu terminologiju koju autor upotrebljava. Tako na primer govoreći o keramici crvene boje naziva ovu slikanom, ma da se ovde očigledno ne radi o keramici slikanoj crvenom bojom, već ili o crvenoj boji dobijenoj pečenjem, ili pak o prevlaci crvene boje (str. 6).

Vrlo je čudno tvrdjenje autora u pogledu postojanja plastike, kada tvrdi da idoli postoje samo u Körös kulturi. Piscu kao da nisu bili poznati primerci idola nadjeni u potiskoj kulturi. Izgleda da je piscu ostala takodje nepoznata Venera iz Starčeva, što se međjutim mora razumeti s obzirom da je ova figura objavljena u tako reći nepoznatom časopisu.²

U poglavlju o vezama sa kulturom drugih oblasti, pisac ne izdvaja dovoljno jasno karakteristike srodnog materijala, tako da se dobija slika, kao da se tu radi samo o jednom široko rasprostranjenom Körös kompleksu. Ovo se naročito lepo vidi u načinu na koji ona vrši upotrebu sa materijalom iz Vinče, koji smatra kao jednu celinu, te ne razlikuje vinčanske od starčevačkih elemenata, i stvara potpuno pogrešnu sliku. Tako mora kod nedovoljno upućenih stvoriti konfuziju kada se u istom planu govori o barbotiniranim sudovima, žrtvenicima, sudovima sa plastičnim nalepcima, koji su svi izrazito starčevačko köröski, i o bikoničnim sudovima i o peharima na nozi, koji su opet tipično vinčanski. Izgleda kao da pisac sav materijal do kraja vinčansko tordoške faze u Vinči vezuje za köröski kompleks. S druge pak strane vrši ona izdvajanje Tordos-a iz kompleksa Vinče (str. 34—35) i čini drugu grešku ne izdvajajući kulturne komplekse, već pojedina nalazišta, i to opet kao celine, bez obzira na kulture u njima zastupljene.

Piscu se mora zameriti takodje što o bugarskom materijalu Körös i slikane keramike govori svega u 2—3 reda (str. 20), ma da je publikacija N. Petkova izišla još 1931 godine.³

Ne mora se piscu zameriti što ne pominje materijal iz Palestine i Sirije gde postoje pojave grube keramike crvene, pa čak i slikane, koja se može dovesti u vezu sa starčevačkom kulturom, kako se to vidi iz novih publikacija. Međjutim, treba nesumnjivo ukazati i na materijal iz Ras Samre gde je takodje u sloju V nadjena gruba keramika, a u sloju IV iznad ovoga nalazi se i slikana,⁴ što svakako pretstavlja mnogo tešnju vezu nego sa pojavama iz Egipta koje pisac uzima u obzir.

Što se tiče relativno hronološke postavke materijala moramo se ponovo dotaći već pomenutog pitanja odnosa Körös kulture i Bükk I. Pisac naime smatra, bez argumentacije, da je Körös kultura starija. Međjutim

² L. Nadlački, Venera od Starčeva, Moravski arheološki glasnik 1936, 3, str. 38—39.

³ N. Petkov, Predistoričeska bojadisana keramika ot sofijskata kotlovina, Godišnik na Plovdiv 1928—29 (1931), str. 185 i dalje.

⁴ C. F. A. Schaeffer, Ugaritica I, Paris 1939, str. 3 i dalje, sl. 2.

poznata je činjenica da se potiska kultura javlja u Vinči od dubine 7,445 m, a njoj vremenski odgovara Bükki II. Prema tome Bükki I koji svakako predhodi potiskoj kulturi kao i kulturi Bükki II, mora se staviti u Vinči od dubine od oko 8 m na niže,⁵ što bi značilo da je Körös bar delimično paralelan sa Bükki I.

Na kraju moramo zameriti i zbog prilično slabe preglednosti materijala iznetog u tablama, što otežava korišćenje dela i ometa dobijanje slike o materijalu jednog nalazišta kao celine.

Jedna od korisnih strana publikacije jesu mape i spiskovi nalazišta. Pri tome treba naročito naglasiti da su ovo mape na kojima se ne nalazi uneta politička granica Velike Madjarske, koja ide do Pančeva, a zahvata i Bačku. No, opet moramo zameriti što za nalazišta sa teritorija sa više etničkih elemenata daje samo madjarska imena (izuzetak Starčevo).

Velika korist od ovog dela nalazi se u tome, što je autor sakupio celokupni materijal Körös kulture, kao i prilično obilnu madjarsku literaturu po ovom pitanju. Takodje je korisno isticanje veza sa Molfetom i materijalom južne Italije, na šta dosada nije dovoljno ukazivano. Veliki doprinos učinio je pisac publikujući dosta nepoznatog materijala, koji se nalazi po muzejima u Madjarskoj, a među kojima ima veoma značajnih primeraka. Tu se naročito ističe figura iz Sövönyhaza (tb. I, 6), koja pretstavlja jednu od najboljih analogija za Veneru iz Starčeva, zatim materijal potiske kulture nadjen u Čoki, koji je pravilno izdvojen kao posebna varijanta. Autor se služio obimno jugoslovenskom literaturom, koju je izgleda upotrebljavao u originalu.

Najzad, moramo ponovo istaći osnovnu ideju do koje dolazi pisac a koja se odnosi na poreklo Körös kulture sa juga, što je u opreci sa gledištima pojedinih istaknutih madjarskih arheologa, na primer F. Tompe.

Uprkos svim svojim manama, delo I. Kutzián je nezamenjivo kao priručnik za proučavanje Körös kulture.

Draga M. Garašanin

Ivaniček, F.: Staroslavenska nekropola u Ptuj. SAZU, I. r., Dela 5, Ljubljana 1951. Vel. 4°, 102 + CXXXI str.

Ivaničkovo delo, ki je, kakor vse kaže, zamišljeno kot zaključna antropološka monografija o ptujski nekropoli, obsega v tekstu tale poglavja: Opće napomene, Znanstveni materijal i metode rada, Kraniometrijske mere i indeksi (Moždani dio lubanje, Lični dio lubanje, Lubanja u cijelosti), (potomoma je tu izostala navedba oddelka o osteometrijskih merah in indeksih), Zaključak in angleški Summary. Z rimskimi številkami paginirani veći del knjige obsega dokumentacijo, in to Ortograme (I—LXII) in Numeričke tabele (LXIII—CXXXI). Prav je, da je izdajateljica v celoti publicirala zlasti dokumentarne individualne tabele, ki so osnova vsakršni

⁵ M. Garašanin, Potiska kultura u Banatu, Starinar N. S. I 1950, str. 22 do 23.

obdelavi. Poleg ortogramov (ali morda deloma namesto njih) bi si pa želel vsaj nekaj fotografij.

Pravično recenzirati takšno delo je nekoliko težavno. Človek ve iz lastne izkušnje, da je v preddelu za takšno monografijo zakopano nekaj-letno delo, ki ga nihče ne vidi, nihče ne oceni. Temu delu bodi tu izrečeno dolžno priznanje. Na drugi strani pa mora recenzent kritično osvetliti rezultat tega dela, publikacijo kot tako, njeno vsebino, njene vrline in pomanjkljivosti.

Prvo uvodno poglavje podaja le kratek historiat najdišča in organizacijo dela. Drugo, tudi še uvodno, govori o znanstvenem materialu in metodi dela. Material (299 skeletov) je velik in sodi med največje staroslovske serije. Glede obdelave se je avtor v glavnem naslonil na bolj ali manj standardizirane osteometrijske in statistične metode. Zelo važna je še posebno obdelava materiala z ortografom po avtorjevi zamisli. Sploh je treba priznati, da je bil material v tehničnem pogledu dovršeno, morda deloma celo pretirano obdelan, kar velja zlasti za mere in indekse. Želeli bi si pa malo bolj sistematično opisno, morfološko obdelavo, ki jo pač le deloma lahko nadomestijo ortogrami.

Veliko poglavje »Kranimetrijske mere i indeksi« je avtor razdelil na možganski in obrazni del lobanje ter na obdelavo lobanje v celoti. Mnogo truda se zrcali iz vseh teh podatkov, rekel bi, da celo preveč truda; kajti če bi kdo še nekatere mere in indekse potreboval za kakšno specialno obdelavo, bi si jih mogel dopolniti iz ortogramov in individualnih tabel: saj navaja avtor v dokumentarnem delu 31 diametrov za možganski del lobanje in 25 za obrazni, k temu še 11 kotov, dalje 50 indeksov na sami lobanji, ki gotovo niso vsi enako važni za karakterizacijo serije. Končno gre pri vsaki uporabi metode le za to, da pridemo do nekih zaključkov, ki jih lahko primerjamo tudi z drugimi serijami. Ti zaključki pa slone navadno (in tudi pri Ivaničku) končno le na nekaterih res važnih in splošno upoštevanih merah in indeksih. Saj drugače tudi biti ne more.

Na str. 41 se dotika avtor kočljivega in zanimivega problema: na podlagi raznih, po spolu različno razdeljenih indeksov, namiguje na sklep, da so »kod mušskog spola zastupane više nordidne i dinaridne rasne komponente, a kod ženskog alpinidne«. Ali ne bi te — sicer že znane in diskutirane — spolne razlike morda pravilneje razložili s konstitucijskimi razlikami? To vprašanje je vsekakor še odprto. Na straneh 46/47 pa avtor zanimivo, in mislim, pravilno povezuje za kromanjonidni tip značilne znake, s čemer je ta tip, ki smo ga ugotovili že med starimi Slovani z Bleda, potrjen tudi v ptujskem materialu.

Tipološka analiza lobanje v celoti, všteti nekatere kote, daje bolj ali manj znano »rasno« sliko o starih Slovanih in o spolnih razlikah. Kranioskopska obdelava je sicer kratka, vendar v sklepih večinoma dobra in ustrezna. V nasprotju z avtorjem bi rekel, da odstotek metopizma v ptujskem materialu ni posebno velik, kajti na Bledu je v obeh serijah znatno višji. Zanimiva je ugotovitev, da je metopizem pri moških te serije vezan zlasti na »kromanjonidni« tip. Res bo tudi, da je batrokefalija vezana pred-

vsem z dolihokranijo, toda da bi to bilo »genotipski« utemeljeno na bazi relativno nizkega korelacijskega koeficienta ($r = -0,41$ in $r = -0,47$), pač ne bo držalo. Lahko je res genotipična povezava, toda r nam tega ne dokazuje. Važno pa je spet, da opozarja avtor na možnost postmortalnega nastanka batrokefalije zaradi sprememb (pritiska, translokacij) v grobu. To sodbo bi mu potrdili tudi na podlagi materiala z Bleda.

Poglavje o osteometrijskih merah in indeksih je dovolj izčrpno in obravnava v glavnem tiste mere, ki so značilne za spol in tipološka vprašanja. Dobro so obdelani sacrum, clavícula, humerus, ossa antebrachii, pelvis, femur, ossa cruris in (kot zaključek) na podlagi merjenj femurja in humera verjetna višina rajnkoh. Važna je tabela 104, ki dokazuje pri obeh spolih še kar precejšen odstotek (okoli 30 za moške, 20 za ženske) visokoraslih oseb; toda povprečna višina po dolžini femurjev je za moške 168,0, za ženske 156,9 (ne vem, zakaj avtor raje navaja višino za moške po dolžini humera?).

Najvažnejše poglavje vsake monografije so vsekakor zaključki. Dotaknil se jih bom le s fizično-antropološkega vidika, v koliko je ta omejitev upravičena, čeprav razpravlja avtor tudi o historičnih in kulturno-antropoloških vprašanjih. Avtor dokazuje prepričljivo, da je bila nekropola v uporabi približno sto let (v X.—XI. stoletju — po arheoloških dokazih). Povprečna življenjska doba tedanjih prebivalcev je bila brez dvoma kratka, ne zdi se mi pa, da je odstotek otroških grobov posebno visok (22,1 %) (saj tega tudi avtor ne trdi; govori namreč samo o relativno visokem številu infantilnih grobov), če upoštevamo dognanja s staroslovanske nekropole na Bledu (IX.—XI. stol.) z 42 %, in s starejše nekropole istotam (VII.—VIII. stol.) z 28 %. Avtorjevi nadaljnji demografski sklepi so dobro preiščeni in osnovani. V nadaljnjem najdemo tu končno tudi nekaj na žalost sicer ne izčrpno obdelanih podatkov o patoloških spremembah na kosteh, ki dopuščajo sklepe na določene bolezni (rahitis, tuberkulozo, revmatizem itd.) in tudi na stopnjo zdravilstva. Tako je n. pr. bila ekstrakcija zob brezhubna (kar se je potrdilo tudi na »Bledu«); v ostalem pa je bil splošni higieniški standard tedanjega prebivalstva nizek (kar se tudi ujema z »Bledom«).

Avtorjevi sklepi o antropoloških karakteristikah skeletov obeh spolov so utemeljeni in izčrpni ter potrjujejo, deloma tudi izpopolnjujejo naše dosedanje znanje. V nadaljnjem objavlja avtor svoje »rasnotipološke¹ rezultate. Najčeste najde nordidne, baltidne, alpididne in kromanjonidne »rasne« komponente, redkeje dinaridne in še redkeje mediteranidne; trdi, da je »križancev« manj kakor »čistih« tipov. V tabeli 105 podaja svoj končni rezultat, ki je, kakor se avtor sam zaveda, brez dvoma nekoliko subjektivno pobarvan in bi morda drug obdelovalec istega materiala ne prišel do popolnoma istih zaključkov. Vprašanja »nordidnosti« starih Slovanov se po samem osteološkem materialu ne da rešiti; zato se avtor zateka

¹ Dajem tu in v nadaljnjem besedo »rasa« itd. v narekovaj, ker debata okoli te besede in pojma v znanstvenem svetu še ni končana, temveč prav sedaj zelo živa.

k sodobnim in drugim virom, ki opisujejo stare Slované kot svetle in rdečkaste. Avtor se pa zaveda dvomljive vrednosti diferencialne diagnoze »nordijskih« in »mediteranskih« lobanj. Ali ni izraz »atlantonordiden« tip za visokorasle dolihokrane skelete primernejši? Toda samo za visokorasle, seveda! Morda bi tako našel tudi več »mediteranidnih«, saj ima v svojem materialu vendar dokajšen odstotek nizkih in srednjih višin pri obeh spolih. Sicer pa: ali že poznamo dejansko variacijsko širino višine (in drugih znakov) teh »rasnih« tipov? Poznamo tako gotovo mejo med spolno vezanimi znaki, znaki konstitucije in t. im. rasnimi znaki? Kako se da po samo kostnem materialu določiti natančna diferencialna diagnoza med »alpskim« in »baltskim« tipom? Ali ne bi bila tudi tu na mestu večja previdnost? Nočem trditi, da je Lebzelterjev izraz »evrazijski« najbolj posrečen, toda to prednost ima gotovo, da ga ne povezujemo a priori z barvnimi znaki živega človeka in da ta tip, kot celoto, lahko razlikujemo od rasnih dolihokranov, velikih in majhnih. Glede »kromanjonidov« in »dinaridov« utegne avtor v svojih zaključkih imeti prav; podpišem tudi njegovo željo, da bi fizični antropologi želeli poznati več kostnega materiala Ilirov in Kelto-Ilirov. Soglašam tudi z zaključkom, da se »Ptuj« kakor nekatere druge (vsaj severozapadne) jugoslovanske nekropole približujejo severozapadnim nekropolam bolj kakor severovzhodnim, pa tudi bolgarskim.

Avtor sodi, da »je brahikranija u areal južno slavenske grupe dolazila iz istočne i sjeveroistočne Europe«. Vendar, kakor sam avtor pravi, ne smemo pozabiti brahikranih elementov starejšega avtohtonega ilirskega ali keltsko-ilirskega živilja. Po mojih skušnjah z blejskim materialom se mi zdi, da je to gledišče pravilno. Dalje razpravlja avtor o problemu »brahikefalizacije« v Evropi zaradi razlik mikrostrukture brahikranih in dolihokranih lobanj na podlagi svojega lastnega prejšnjega dela. Dodal bi tu samo še nadaljnjo delovno hipotezo o pomenu postnatalne obravnave dojenčka: ali je trdo privezan v hrbtni legi na trdo podlago zibelke ali pa je bil drugače nošen, polagan na mehko itd. (Coon, Ewing); kdaj so prišle v splošno rabo »zibelke«, ki so bile ponekod v Evropi do pred kratkim (v kolikor niso še danes!) pravzaprav le trde lesene nečke za kruh.

Preden podam svoje mnenje o tehnični plati dokumentarnega dela knjige, moram omeniti pač še tudi nekaj pomanjkljivosti in napak v tekstnem delu. Pri tem bodi avtorju v tolažbo, da je ni publikacije brez pomanjkljivosti in napak in da je omemba le-teh dobronamerna in da lahko prispeva, kakor vsaka kritika, da v bodoče dvignemo kvaliteto dela. Pri tem je treba seveda razlikovati med objektivnimi napakami in med različnimi nazori. Samo mimogrede naj omenim očitne pomote in nekatera nesoglasja, ki se v tolikšnem številčnem materialu lahko pripetijo.

Na nekaterih mestih sklepa avtor iz korelacijskega koeficienta na genotipsko povezavo dveh indeksov. Tako n. pr. na str. 19, levi stolpec, na str. 20 zgoraj, levi stolpec, str. 23, desni stolpec, in str. 70, levi stolpec. Omenil sem podobno uporabo korelacijskega koeficienta že zgoraj. Toda gotovo tudi avtor ve, da nam korelacijski koeficient nikoli ne narekuje vzroka za korelacijo, temveč da lahko le izraža stopnjo korelacije, oziroma

z njim ugotavljamo sploh korelacijo dveh ali več znakov. Treba bi torej bilo drugače formulirati.

Tudi k poglavju o postkranialnem skeletu bi imel nekaj pripomb. Tako mislim, da ni prav zamenjavati »debljino« z »opsegom« v tabelah 93 do 96 in 98 (indeks »duljine i debljine« je namreč v resnici, kakor je v teh tabelah podan, indeks dolžine in oboda!). Prav bi pa bilo, da bi bili objavljeni podatki za diametre capituli humeri in capituli femoris, ki sta za spolno diagnozo važna. Razlika med spoloma v knemičnem indeksu pač ni signifikantna (iz tab. 101 se da izračunati, da je samo $1,1 \pm 0,75$), da bi avtor mogel trditi, da je spolno vezana (niti po tab. 102 si tega ne bi upal trditi), dasi je nakazana; lahko pa je tudi čisto slučajna.

Kljub tem napakam in pomotam je podani material zelo dragocen. Strokovnjak si jih bo lahko popravil, zlasti še tiskovne, kakor n. pr. v tabeli 13 (akrokran nam. ortokran). Če pa raba »statički« in »biostatički« ne sodi med tiskovne napake (in zdi se, da ne, ker se prevečkrat ponavlja), potem bi moral avtor ta dva izraza razložiti.

V vsej monografiji ni konkretnih primerjav z drugim staroslovanskim ali sploh kakšnim drugim materialom, tako sodobnim, kakor s starejšim in mlajšim. Res je, da najde strokovnjak, ki ima pri roki literaturo, potrebne podatke, vendar pa bi bilo prav, če bi primerjal tudi avtor sam, in to ne samo v dokaj nepreglednih grafikonih (56, 57, 58) v zaključku. Takšni grafikonu bi morali biti natisnjeni v barvah, v koliko niso primerjalne tabele sploh boljše sredstvo za primerjave. Razen tega pa so ti grafikonu (kakor vsi drugi) zaradi šifracije v glavah zelo težko čitljivi. Kako naj bi se v njih znašel bralec, ki ne zna našega jezika, si še teže predstavljam.

Končno je treba omeniti še tehnično plat dokumentarnega dela te monografije. Omenil sem že, da je SAZU naredila prav, da je objavila originalni številčni material; reprezentativnosti dela gotovo tudi koristi objava ortogramov. Težko si pa predstavljam tujega, našega jezika neukega bralca, kako se bo znašel med ortogrami in vsemi tabelami dokumentarnega dela monografije, kajti vse glave so šifrirane, na ortogramih so le številke kataloga brez označbe spola in starosti, v ortogramih črte in kotu, označeni s šiframi, ki kvarijo preglednost. Dešifracija je mogoča samo s pomočjo ključa na straneh LXV do LXVII, toda samo za bralca, ki zna naš jezik in marsikje mora biti tudi še fizičen antropolog, kajti šifracija ni enotno uporabljena. Kako naj dožene jezika neuki bralec, da pomenijo n. pr. številke pod šifro 24 v tab. VII (str. CXI) »zatiljni indeks $31,2/28,1 \times 100$ « (str. LXVI), ko stoji pred novimi šiframi, ki jih ne more razbrati. Kajti 31,2 in 28,1 pomenita Martinovo numeracijo, ne pa Ivaničkove (na str. LXV).

Ali pa vzemimo graf. 1, ki je označen takole: $I \sqrt[2]{\frac{8}{1}} 100$; te številke (v narekovaju) ne pomenijo Ivaničkovih, temveč Martinove: na str. LXV jih bralec najde, če zna hrvaški in če je antropolog; kajti le ta bo vedel, da se ti številke ne moreta nanašati na Ivaničkove zaporedne številke, temveč na Martinove (»8« je po Ivaničku namreč največja širina čela, po Martinu pa največja širina lobanje, in za to tu gre). Avtor je gotovo dobro mislil s tem svojim sistemom, toda moral bi ga pojasniti vsaj tudi še v kakem

svetovnem jeziku, v koliko ni sploh boljše glave in tekste k slikam izpisati, bodisi latinski ali pa dvojezično.

Kljub navedenim pomankljivostim, ki so deloma, kakor je videti, zgolj tehnične narave, je monografija dr. F. Ivanička zelo dragocen prispevek k vprašanju starih Slovanov, prispevek, ki bi ga tudi mednarodni antropološki in arheološki svet še bolj pozdravil, če bi mu bil bolj dostopen tudi za podrobnejši študij. In tu skoraj ne moremo mimo vprašanja, zakaj ne bi takih monografij, ki se obračajo na strokovno vendar ne širok krog, izdajali raje takoj in v celoti v kakem svetovnem jeziku in jim dodali primeren in dovolj izčrpen povzetek v domačem jeziku. Tako bi imeli korist domači in tuji strokovnjaki.

Izdaja te monografije je na mednarodni višini. Tiskarna (Triglavska) je opravila izvrstno delo. Zeleti bi bilo, da bo Akademija tudi svoje bodoče monografije lahko v takšni dovršeni obleki in obliki pošiljala v znanstveni svet. Bili bi pa krivični proti avtorju, če h koncu ne bi čestitali tudi njemu na opravljenem delu, s katerim je tako bistveno prispeval k razjasnitvi fizične antropologije starih Slovanov.

B. Škerlj

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI K JUGOSLOVANSKI ARHEOLOGIJI 1950

Kratice časopisov in inštitucij, omenjenih v bibliografiji:

Arheološki vestnik, Ljubljana	= Univerza v Ljubljani
Borba, Zagreb	= dnevnik, Zagreb
Duga, Beograd	= ilustrirani tednik, Beograd
Glasnik SAN	= Glasnik Srpske akademije nauka, Beograd
Historijski zbornik, Zagreb	= izdaje Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb
Istoriski glasnik, Beograd	= Organ Istoriskog društva NR Srbije
Koledar Pk, Ljubljana	= Koledar Prešernove knjižnice, Ljubljana
LdTd, Trst	= Ljudski tednik, Trst
Ljetopis, Zagreb	= Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
Poročevalec, Ljubljana	= Slovenski poročevalec, dnevnik, Ljubljana
Pravica, Ljubljana	= Ljudska pravica, dnevnik, Ljubljana
Proteus, Ljubljana	= ilustrirani časopis za poljudno prirodnoznanstvo, Ljubljana
SAZU, Ljubljana	= Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
Spomenik, Beograd	= Spomenik Srpske akademije nauka, Beograd, Odelenje društvenih nauka
Starinar, Beograd	= Starinar, organ Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, Beograd, Nova serija
Vjesnik, Split	= Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, organ Arheološkog muzeja u Splitu
Zbornik, Ljubljana	= Zbornik Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
Zbornik, Novi Sad	= Naučni zbornik Matice srpske, serija društvenih nauka, Novi Sad
Muzeji, Beograd	= časopis za muzejsko-konzervatorska pitanja, Beograd
br.	= broj

C	= pisano v cirilici
N. S.	= Nova serija
sl.	= slika
str.	= stran
sv.	= svezak
št.	= številka
T.	= Tabela

- Abramić Mihovil:** *Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu*. Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knjiga 55, str. 9—15, T. I—VI, 1 zemljevid.
- Abramić Mihovil:** *Zapadna nekropola antike Salone*. Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za godine 1935—1949), str. 1—18, sl. 1—6, T. I—IV, povzetek francoski.
- Abramić Mihovil:** *Tyche (Fortuna) Salonitana — Grb starodrevnog grada Salone*. Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za godine 1935—1949), str. 279 do 289, sl. 1—5, povzetek francoski.
- Baš Franjo:** *Mali grad v Ptujju*. Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV, (1—4), 1950, str. 127—150, 1 slika, 1 risba, 1 plan, povzetek angleški.
- Benac Alojz:** *Istraživanje prehistorijskih nalazišta u dolini Bile*. Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 5—44, sl. 1—8, T. I—XV, povzetek ruski, francoski. — C.
- Bošković Djordje:** *Problem slovenskog hrama u Ptujju*. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knj. I, str. 39—46, sl. 1—7, povzetek francoski. — C.
- Bošković Dj.-Zdravković I.-Garašanin M.-Kovačević J.:** *Spomenici kulture u Ovčarsko-Kablarskoj klisuri i njenoj najbližjoj okolini*. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 91—108, sl. 1—31, povzetek francoski. — C.
- Brodar S.:** *Iz prazgodovine človeka*. Koledar Pk, Ljubljana, 1950, str. 221 do 227, 3 slike, 1 diagram.
- Brodar S.:** *Prezrez paleolitika na slovenskih tleh*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 5—11, povzetek angleški.
- Budimir Milan:** *Sloveni i antički Mediteran*. Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 173—174. — C.
- Cevc Emilijan:** *Predromanski pletenini iz Batuj*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 136—145, 2 slike, povzetek angleški.
- Čorović-Ljubinković Mirjana:** *Stara kadionica iz okoline Kuršumlija*. Muzeji, Beograd, 1950, br. 5, str. 70—84, sl. 1—3. — C.
- Čorović-Ljubinković Mirjana:** *Nalaz iz Dobrice u Banatu — »Kruškolike« mindžuše sa lančicama*. Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 250 do 257, sl. 1—3, povzetek francoski, str. 284. — C.
- Čremošnik Irma:** *Nalaz slovenske keramike u Rači 1947 god. i pregled nalaza slovenske keramike u Bosni do danas*. Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 383—395, sl. 1—5, T. I—II, povzetek francoski. — C.

- Čremošnik Irma: **Iskopavanje Crkvice u Zgošći. 1948. g.** Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 411—416, sl. 1—6. — C.
- Degmedžić Ivica: **O radu Arheološkog muzeja u Zagrebu.** (Prilog općem saveznom referatu »O stanju arheološkog rada u Jugoslaviji od 1945—1950« na Savjetovanju arheologa FNRJ u Niškoj Banji svibnja 1950.)
Dodatak. Z. V. Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 267 do 273, Dodatak, str. 273—274.
- Deroko A.: **Kulič i Ram kastrumi na rimskom Dunavskom limesu.** Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 169—173, sl. 1—7, povzetek francoski. — C.
- Deroko A.-Radojčić Sv.: **Otkopavanje Caričina grada 1947 godine.** Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 119—142, sl. 1—50, povzetek francoski. — C.
- Deroko A.-Radojčić Sv.: **Bizantinske starine u Jablanici i Pustoju Reci.** Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 175—181, sl. 1—16, povzetek francoski. — C.
- Deroko A.-Zdravković I.: **Još o kamenu sa natpisom iz Drenove kod Prijepolja.** Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 183—184, sl. 1—4, povzetek francoski. — C.
- Dyggve Eynar: **Crkva sv. Luke na otoku Lastovu.** Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za god. 1935—1949), str. 63—78, sl. 1—8 (13), povzetek francoski.
- Fisković Cveto: **Popravak Dioklecijanove palače u Splitu.** Jugoslavija, Beograd, Jesen, 1950, str. 93—106, 15 slik.
- Fučić Branko: **Izveštaj o putu po otocima Cresu i Lošinju (umjetnički i historijski spomenici).** Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946 do 1948), knjiga 55, str. 31—76, T. I, 6 načrtov.
- Gabričević Branimir: **Duje Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na rimskim natpisima Dalmacije.** Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, str. 384—389.
- Gabrovec Stane: **Dve novi najdbi čelad s slovenskega ozemlja.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I. 1—2, str. 87—112, 6 slik, povzetek angleški.
- Garašanin M. Draga: **Jedan preistoriski sudič neobičnog oblika iz Zemuna.** Muzeji, Beograd, 1950, br. 5, str. 106—112, 1 slika. — C.
- Garašanin M. Draga: **Nova arheološka nalazišta okoline Beograda u dolini Save.** Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 109—112, sl. 1—6, povzetek francoski. — C.
- Garašanin Milutin: **Zadaci arheologije u Srbiji.** Istoriski Glasnik, Beograd, 1950, br. 1—2, str. 123—132, povzetek francoski. — C.
- Garašanin Milutin-Garašanin Draga: **Arheološka iskopavanja u Dobrači kod Kragujevca.** Istoriski Glasnik, Beograd, 1950, br. 1—2, str. 182—186, sl. 1—3, povzetek francoski. — C.
- Garašanin Milutin: **Sekire sa otvorom za držalje u Umetničkom muzeju u Beogradu.** Muzeji, Beograd, 1950, br. 5, str. 87—105, sl. 1—15. — C.

- Garašanin Milutin: **Potiska kultura u Banatu**. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 19—25, sl. 1—6, povzetek francoski. — C.
- Garašanin Milutin V.: **Ka najstarijim slovenskim kulturama naše zemlje i problemu porekla izvesnih njihovih oblika**. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 27—37, povzetek francoski. — C.
- Garašanin Milutin-Garašanin Draga: **Žarkovo**. Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 162—163. — C.
- Garašanin Milutin: **Venera iz Starčeva**. Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 267—272, 3 slike, povzetek francoski, str. 285. — C.
- Garašanin M.-Kovačević J.: **Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku**. Muzejski priručnik, 5—5, Beograd, 1950, str. 1—239, sl. 1—51. — C.
- Gavella Branko: **Idol potporanjskog Herose**. (Ogled o značenju i datovanju preistoriske plastike naše zemlje.) Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 165—166. — C.
- Gavella Branko: **Datovanje naših preistoriskih kultura na bazi Židovara-Vinča**. Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 178 do 179. — C.
- Gavella Branko: **O pitanju originalnosti i datovanju butmirske kulture**. Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 397—402.
- Gorenc Marcel: **Prvo savjetovanje arheologa FNRJ**. Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 283—287.
- Grbić Miodrag: **Arheološka iskopavanja i istraživanja u Srbiji 1949 godine**. Istoriski Glasnik, Beograd, br. 1—2, str. 178—182. — C.
- Grbić Miodrag: **Gradište kod Kikinde**. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 115—118, sl. 1—6, povzetek francoski. — C.
- Grbić Miodrag: **Arheološka iskopavanja u Srbiji od oslobodjenja do kraja 1949 godine**. Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 298—300. — C.
- Gunjača Stipe: **Radovi na crkvi i groblju Svetog Spasa na vrelu Cetine**. Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knj. 55, str. 87—91, T. I—II, 1 plan.
- Ivaniček Franjo: **Istraživanje nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu**. (Izveštaj o toku rada na ekshumacijama i prethodni rezultati.) Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knjiga 55, str. 111—144, T. I—XLIII, priloge I—V, 3 plani, 2 risbi,
- Jalen Anica: **Poročilo o novih antičnih najdbah v Ptujju**. Arheološki vestnik, Ljubljana, I/1—2, str. 177—194, sl. 1—24 d, povzetek angleški.
- Jesse Stanislav: **Pripomba k članku B. Gavelle: Odnos kikaladskih idola egipatskih ushabti figura prema vinčanskim statuetama**. (Prilog proučavanju vinčanske plastike.) Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I/1—2, str. 231.
- Jovanović Drag. M.: **Izveštaj sa iskopavanja u beogradskoj tvrđavi godine 1947**. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knj. I, str. 243—246, sl. 1—3, povzetek francoski. — C.
- Kastelic Jože: **Arheološka istraživanja u Sloveniji**. Jugoslavija, Beograd, Jesen, 1950, str. 79—86, 22 slik.

- Kastelic Jože: **Arheološke izkopenine in arheološki kraji**. Obzornik, leto V, št. 3, Ljubljana, 1950, str. 120—122.
- Kastelic Jože-Škerlj Božo: **Slovanska nekropola na Bledu**. (Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948.) SAZU, Ljubljana, dela, 2, 1950, str. 1—103, sl. 1—21, sl. 1—2, T. I—V b, 1 plan, povzetek angleški.
- Klemenc Josip: **Ptujski grad v kasni antiki**. SAZU, Ljubljana, dela 4, 1950, str. 1—100, T. I—XXII, risbe 1—36, načrta 1—2, povzetek francoski.
- Klemenc Josip: **O rimskem spomeniku boga Sedata v Celju**. Zbornik, Ljubljana, I, 1950, str. 135—138, 1 slika, povzetek francoski.
- Klemenc Josip: **Nekaj novih antičnih spomenikov**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I/1—2, str. 113—122, sl. 1—3, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Travnik i okolina u predhistorijsko doba**. Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 243—268. — C.
- Korošec Josip: **Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu**. SAZU, Ljubljana, dela 1, 1950, str. 1—368, 451 slik, 1 plan, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Arheologija in nekatere njene naloge**. Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV (1—4), 1950, str. 5—22, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Prvo posvetovanje jugoslovanskih arheologov**. Zgodovinski časopis, Ljubljana, IV (1—4), 1950, str. 212—215.
- Korošec J.-Starè F.: **Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani**. SAZU, Ljubljana, dela 3, Arheološka poročila, 1950, str. 7 do 37, risbe 1—4, sl. 1—13, 1 plan, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Nekaj primerov zgodnje predzgodovinske plastike v Sloveniji**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I/1—2, str. 12—30, sl. 1 do 11, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Grobovi v Vinči**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I/1—2, str. 156—169, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Ali je Vinča predzgodovinska neolitska naselbina ali jonska kolonija?** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I/1—2, str. 216 do 230, povzetek angleški.
- Korošec Josip: **Eynar Dyggve, Druga bazilika urbana z baptisterijem u Saloni**. Arheološki vestnik, Ljubljana, I/1—2, str. 230—231.
- Korošec Paola: **Bizantinski import v zgodnjih slovanskih kulturah Jugoslavije**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I/1—2, str. 123—135, povzetek angleški.
- Korošec Paola: **Slovanske najdbe zgodnjega srednjega veka na Panorami v Ptuj**. SAZU, Ljubljana, dela 3. — Arheološka poročila, 1950, str. 73—111, sl. 1—43, 1 priloga, povzetek angleški.
- Kostrenčić M.: **Eynar Dyggve, L'influence des Goths à Salone**. Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 425—426.
- Lisičar Petar: **O prethistorijskim i grčkim vazama nađenim u Dalmaciji**. Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za godine 1935—1949), str. 35—49, sl. 1—5, povzetek francoski.

- Mano-Zisi Djordje: **Seoba naroda. Izložba materijalne kulture doba seobe naroda na teritoriji A. P. Vojvodine.** Izdanje Vojvodjanskog muzeja u Novom Sadu. Novi Sad, 1950, str. 1—16, sl. 1—12. — C.
- Mano-Zisi Djordje-Marić Rastislav-Garašanin Milutin: **Iskopavanje na Orašju — Prethodni izveštaj o radovima u 1947 godini.** Starinar, Beograd, 1950, N. S. str. 145—167, sl. 1—46, povzetek francoski. — C.
- Mano-Zisi Djordje-Garašanin Milutin-Čorović-Ljubinković Mirjana: **Etnogeneza Južnih Slovena u ranom srednjem veku prema materijalnoj kulturi.** Umetnički muzej u Beogradu, Beograd, 1950, str. 1—23, sl. 1—9. — C.
- Mano-Zisi Djordje: **Krsto Mijatev, Slavjanska keramika v Blgarija i neinoto značenje za slavjanskata arheologija na Balkana.** Starinar, Beograd, 1950, N. S., knjiga I, str. 276—277.
- M. Gr.: **Josip Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji.** Starinar, Beograd, 1950, N. S., knjiga I, str. 271. — C.
- Marić Rastislav: **Dr. Nikola Vulić, Antički spomenici naše zemlje. — Trački konjanik i druge ikone iz starog veka.** Starinar, Beograd, 1950, N. S., knjiga I, str. 274. — C.
- Marić Rastislav: **Antičko ime Avale.** Glasnik SAN, Beograd, knj. II, sv. 1, 1950, str. 167. — C.
- Marić Rastislav: **Rimsko groblje u Marinkovoj Bari.** Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 167. — C.
- Marić Rastislav: **Iz epigrafske zbirke Umetničkog muzeja.** Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 167—168. — C.
- Marić Rastislav: **Prethodni izveštaj o iskopavanjima na Orašju kod Dubrave u 1948 i 1949 godini.** Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 168. — C.
- Mazalić Djoko: **Semizovac i okolina — Arheološke bilješke.** Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 403—410, sl. 1—3. — C.
- Nadlački Luka: **Slatinska Humka između Džale i Srpskog Krstura u severnom Banatu.** (Izveštaj o izvršenim arheološkim istraživanjima.) Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 272—274, sl. 1—2. — C.
- Nenadović Slobodan: **Stara Pavlica i crkva u šumniku.** Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 159—160. — C.
- Nenadović S. M.: **O nekim spomenicima iz Caričinog Grada i okoline.** Muzeji, Beograd, 1950, br. 5, str. 140—166, sl. 1—34. — C.
- Novak Grga: **Izveštaj o prehistorijskim istraživanjima otoka Hvara.** Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knjiga 55, str. 149—160, 2 risbi, prilozi I—II, T. I—II.
- Novak G.: **Duje Rendić-Miočević, Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba.** Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 426—428.
- Oštrić Grga: **Urbanistički značaj iskapanja foruma.** Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knjiga 55, str. 222—223.

- Pahič Stanko: **Gradišče Presek pri Črešnjevcu**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 17—176, priloga 1—2.
- Pahič Stanko: **Jaroslav Böhm: Naše najstarejša mesta — Praha, 1946**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 231—235.
- St. Pahič in J. Šašel: **Začasno poročilo o raziskavanju rimskega kanala v grajenjski dolini pri Ptujju**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 204—215, 5 skice, 3 slike.
- Rašajski Rastko-Nadž Šandor: **Zaštitna arheološka istraživanja na Matejskom Brodu kod Vološinova**. (Prethodni izveštaj.) Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 231—237, 5 slik. — C.
- Rendić-Miočević Duje: **Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba. Jadastini**. Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za godine 1935 do 1949), str. 19—34, 1 karta, povzetek francoski.
- Rendić-Miočević Duje: **Dva skupna nalaza rimskog carskog novca kod Dugopolja u Dalmaciji**. Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za godine 1935—1949), str. 259—278, T. XIV—XIX, povzetek francoski.
- Sergejevskij Dimitrije: **Japodske urne**. Glasnik, Sarajevo, IV—V, 1950, str. 45—93, sl. 1—20, T. I—XIII, povzetek ruski, francoski.
- Slavnić Marija: **Perlez i Rimski Šančevi, nalazišta badenskog tipa**. Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 1—9, T. I—IV, povzetek francoski, str. 283 do 284.
- Starè France: **Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih v Kandiji pri Novem mestu**. SAZU, Ljubljana, dela 3 — Arheološka poročila, 1950, str. 39—71, risbe 1—21, sl. 1—4, priloga 1—2, povzetek angleški.
- Starè France: **Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu**. Pravica, 1950, št. 198, 1 slika.
- Starè France: **Ilirsko grobišče na Zgornji Hajdini pri Ptujju**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 31—86, risba 1—7, T. I—VII, povzetek angleški.
- Suić Mate: **Izveštaj o arheološkim iskapanjima u Zadru**. Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knjiga 55, str. 199—222, T. I—IX, sl. 1—5.
- Suić Mate: **Novi antikni epigrafički spomenik iz Nina**. Vjesnik, Split, 1950, sv. LII (za god. 1935—1949), str. 55—58, 1 slika, povzetek francoski.
- S. G.: **Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu**. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1949, III. serija, svezak 1, str. 279—294, sl. 1—7.
- Šašel Jaroslav: **Nekaj novih momentov na tleh nekdanje Emone**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 194—204, 5 skic, 2 slike.
- Škerlj Božo: **Razvoj človeka (Antropogeneza)**. Univerza v Ljubljani, Institut za antropologijo, Ljubljana, 1950, str. I—XII, 1—181, sl. 1—67, preglednice I—XXI.
- Škerlj B.: **Kostni ostanki treh staroslovanskih grobov, izkopanih na dvorišču SAZU v Ljubljani**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1950, I./1—2, str. 146—155, sl. 1—8, povzetek angleški.
- Škerlj Božo: **Proconsul**. Proteus, IX. 1946/47, Ljubljana, str. 114.

- Škerlj Božo: **Proconsul**. Proteus, Ljubljana, X. 1947/48, strani 15—19, 4 slike.
- Škerlj Božo: **Dvonožec**. Proteus, Ljubljana, X. 1947/48, strani 184—189, 3 slike.
- Škerlj Božo: **Nove najdbe dvonožcev v Transvaalu**. Proteus, Ljubljana, XI. 1948/49, str. 229—230.
- Škerlj Božo: **Fontechevade — človek iz starega paleolitika**. Proteus, Ljubljana, XII. 1949/50, str. 122—128, 4 slike.
- Škerlj Božo: **Mladopaleolitske umetnine v Franciji**. Proteus, Ljubljana, XII. 1949/50, str. 115—117, 2 sliki.
- Škerlj Božo: **Odtiski nog jamskega človeka**. Proteus, Ljubljana, XII. 1949/50, str. 117—119, 2 sliki.
- Škerlj Božo: **Nova paleolitska postaja Aman-Kutan v Uzbekistanu**. Proteus, Ljubljana, XII. 1949/50, str. 199.
- Škerlj Božo: **Kanibalizem — v starem paleolitiku?** Proteus, Ljubljana, XII. 1949/50, str. 362—365.
- Vasić Miloje M.: **Esharon iz Vinče**. Glasnik SAN, Beograd, knjiga II, sv. 1, 1950, str. 175—178. — C.
- Vasić Miloje M.: **Kroz kulturni sloj Vinče I. — Kroz kulturni sloj Vinče II**. Spomenik, Beograd, C, Nova serija 2, 1950, str. 1—87, sl. 1 do 44 b, povzetek nemški. — C.
- Vasić Miloje M.: **Barbotine-keramika**. Starinar, Beograd, 1950, N. S. knjiga I, str. 7—11, sl. 1—3, povzetek francoski. — C.
- Vasić Miloje M.: **Problem bronzane sekire iz Vinče**. Starinar, Beograd, 1950, N. S., knjiga I, str. 11—15, sl. 1, povzetek nemški. — C.
- Vasić Miloje M.: **Deo inventara jednog groba iz Vinče**. Starinar, Beograd, 1950, N. S., knjiga I, str. 15—17, sl. 1—2 b, povzetek angleški. — C.
- Velenrajter Pavle: **Zlatan nalaz kod Koluta**. Zbornik, Novi Sad, I, 1950, str. 258—267, sl. 1—12, povzetek francoski, str. 284—285. — C.
- Vinski Zdenko - Vinski - Gasparini Ksenija: **Gradište u Mrsunjskom lugu. Izložba prvog iskapanja slavenske utvrde iz ranog srednjeg vijeka u Hrvatskoj**. Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 1950, str. 1—24, 22 slik, 5 tabel.
- Vinski Zdenko: **Primjedbe u rezultatima objavljenim u knjizi »Die Burg Vučedol«**. Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 389 do 395, 1 zemljevid.
- Vinski Zdenko: **Prethodni izvještaj o arheološkim značajkama elemenata materijalne kulture nadženim pri iskapanju nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu u siječnju 1948 godine**. Ljetopis, Zagreb, 1949 (za godine 1946—1948), knjiga 55, str. 225—238.
- Vinski Zdenko: **Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu**. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1949, III. serija, svezak 1, str. 22—57, T. I—IX, povzetek francoski.
- Vinski Z.: **Milutin V. Garašanin, Naselje i stan prvobitnog čovjeka neolitskog doba u Srbiji**. Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 432—435.

- Vinski Z.: **Jedno načelno objašnjenje.** Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 446—447.
- Vuković Stjepan: **Paleolitska kamena industrija špilje Vindije.** Historijski Zbornik, Zagreb, III, br. 1—4, 1950, str. 241—256, sl. 1—17, povzetek francoski.
- Arheološka odkritja pri Celovcu.** Poročevalec, 1950, št. 294, 1 slika.
- Dragocene izkopanine v Srbiji.** LdTD, 1950, 10. XI.
- Iskopavanje slavenske tvrđave iz ranog srednjeg vijeka — prikazano na izložbi Arheološkog muzeja u Zagrebu.** Borba, Zagreb, 1950, br. 269.
- Nad iskopinama Caričinog grada.** Duga, Beograd, 1950, br. 262, str. 8—9, 4 slike.
- Nova arheološka izkopavanja v Caričinem gradu.** Pravica, 1950, št. 264.
- Ostanki rimskega vodovoda v Ljubljani.** Poročevalec, 1950, št. 146, 1 slika.
- Zanimiva arheološka raziskovanja na področju stare Emone.** Poročevalec, 1950, št. 128, 1 slika.

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

Basel.

Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:

Burkart Walo: Crestaulta. Eine bronzezeitliche Hügelsiedlung bei Sarin im Lugnez. 1946.

Burkart Walo: Zum Problem der neolitischen Steinsägetechnik. 1945.

Drack Walter: Die helvetische Terra Sigillata-Imitation. 1945.

Drack Walter: Die römischen Töpfereifunde von Baden-Aquae Helveticae. 1949.

Drack Walter: Die römische Wandmalerei der Schweiz. 1950.

Ettlinger Elisabeth: Die Keramik der Augster Thermen. 1949.

Forrer Robert: Die helvetischen und helveto-römischen Votivbeilchen der Schweiz. 1948.

Simonett Christoph: Die geflügelten Löwen aus Augst. 1944.

Spahni Jean-Christian: Les Mégalithes de la Suisse. 1950.

Vogt Emil: Geflechte und Gewebe der Steinzeit. 1937.

Ur-Schweiz. Mitteilungen zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz. Jahrgang XV. 1951. No. 1, 2.

Beograd.

Srpska akademija nauka:

Hoffiler-Saria: Antike Inschriften aus Jugoslawien. Heft I. 1938. (Noricum und Pannonia Superior.)

Spomenik. C. Odelj. društvenih nauka. Nova serija 2. 1950.

Starinar. Organ Arheološkog instituta SAN. Nova serija. Knjiga I. 1950.

Vulić Nikola: Kavadarci. Archaeologische Karte von Jugoslawien. 1938.

Bern.

Bernisches Historisches Museum in Bern:

Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums in Bern. Jahrgang XX.—XXIX. 1941—1949/1950.

- Buenos Aires. Instituto de Antropologia:**
 Casanova Eduardo: Restauración del Pucará. 1950.
 Runa. Archivo para las ciencias del hombre. Vol. III.
 Part. 1—2. 1950.
- Cambridge. University Museum of Archaeology and Ethnology (Anglija):**
 Proceedings of the Prehistoric Society for 1948, New Series.
 Vol. XIV; for 1949, New Series, Vol. XV; for 1950, New
 Series, Vol. XVI.
- Cambridge. American School of Prehistoric Research (USA):**
 Hencken Hugh: Herzsprung Shields and Greek Trade. (Re-
 printed from American Journal of Archaeology, Vol. LIV,
 No. 4, October 1950.)
- Archaeological Institut of America:**
 American Journal of Archaeology. Vol. 55, No. 1, 2, 1951.
- Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology,
 Harward University:**
 Coon Carleton: The Mountains of Giants. Papers of Peab. Mus.
 of Amer. Archaeol. and Ethnol. Vol. XXIII, No. 3, 1950.
- Columbus. Ohio State Museum:**
 Museum Echoes. Vol. 24, No. 3, Serial No. 263, 1951; Vol. 24,
 No. 4, Serial No. 264, 1951; Vol. 24, No. 6, Serial No. 266,
 1951; Vol. 24, No. 7, Serial No. 267, 1951.
- Dublin. Royal Irish Academy:**
 Proceedings of the Royal Irish Academy. Vol. LIII, Section C,
 No. 1, 1950; Vol. LIII, Section C, No. 5, 1950.
- Franfurt am Main. Deutsches Archäologisches Institut:**
 Germania. Anzeiger der römisch-germanischen Kommission
 des Deut. Archäol. Instituts. Jahrgang 29, Heft 1/2, 1951.
- Hamburg. Museum für Hamburgische Geschichte:**
 Hamburger Beiträge zur Numismatik. Heft 4, 1950.
 Hammaburg. Vor- und frühgeschichtliche Forschungen aus
 dem niederelbischen Raum. Heft 2, 1949; Heft 4, 1950;
 Heft 5 und 6, 1951.
- Lodz. Łodzkie Towarzystwo Naukowe:**
 Jazdewski Konrad: Atlas do Pradziejow Słowian. 1, 2. 1948,
 1949.
- London. The Royal Anthropological Institute:**
 Man. A monthly record of anthropological science. Vol. L,
 Articles 47—67, 1950; Vol. LI, Art. 1—39, 40—62, 63—81,
 1951.

- Mainz.** **Römisch-germanisches Zentralmuseum in Mainz:**
 Bernhard-Behrens-Burger-Emmerling: Ingelheim. 1949. (Eine Reihe heimatkundlichen Schriften, Bd. 9.)
 Behrens Gustav: Merowingerzeit. 1947. (Original-Altertümer des Zentralmuseum in Mainz, Katalog 13.)
 Kraus Theodor: Megarische Becher im Zentralmuseum zu Mainz. 1951. (Original-Altertümer des Zentralmuseums in Mainz, Katalog 14.)
 Mainzer Zeitschrift. Mittelrheinisches Jahrbuch für Archäologie, Kunst und Geschichte. Jahrgang 37/38, 1942/43; Jahrgang 38/40, 1944/45; Jahrgang 41—43, 1946—1948; Jahrgang 44/45, 1949/50.
 Reinecke Festschrift zum 75. Geburtstag von Paul Reinecke. 1950.
- Marburg a. d. Lahn.** **Vorgeschichtliches Seminar der Universität:**
 Dehn Dr. W.: Vor- und frühgeschichtliche Bodendenkmale aus dem Ries. (Sonderabdruck aus dem 25. Jahrbuch des Histor. Vereins für Nördlingen und das Ries.)
 Holste Friedrich: Hortfunde Südosteuropas. 1951.
 Uenze Otto: Steinzeitliche Grabungen und Funde. 1951. (Kurhessische Bodenaltertümer. Heft I.)
- Oxford.** **Ashmolean Museum (University of Oxford):**
 Ashmolean Museum — Report of the Visitors. 1950.
 Baumgartel Elise: The Cultures of Prehistoric Egypt. 1947.
 Tanner-Weiner: The reliability of the photogrammetric method of anthropometry, with a description of a miniature camera technique. 1949. (Reprinted from the American Journal of Physical Anthropology, Vol. 7, N. S. No. 2, June 1949.)
- Poznań.** **Instytut Zachodni:**
 Filip Jan: Pradzieje Czechosłowacji. 1951. (Biblioteka Czechosłowacka, Tom II.)
Redakcja Slavia Antiqua:
 Slavia Antiqua. Czasopismo poświęcone starożytnościom słowiańskim. Tom II, 1949/50.
- Roma.** **Istituto di archeologia della Università di Roma:**
 Archeologia classica. Vol. I, fasc. 1, 2, 1949; Vol. II, fasc. 1, 2, 1950.
- Sarajevo.** **Zemaljski muzej u Sarajevu:**
 Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Nova serija sv. VI. 1951.
- Stockholm.** **Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien:**
 Nerman Birger: Die Völkerwanderungszeit Gotlands. 1935.

- Trier.* **Rheinisches Landesmuseum Trier:**
Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. 18. Jahrg. 1949, Heft 1, 2, Beiheft; 19. Jahrg. 1950, Beiheft.
- Tromsø.* **Tromsø Museum:**
Gjessing Gutorm: Oldsaksamlingens Tilkvest 1939. 1948. (Tromsø Museums Årshefter, Humanistik Avd. Nr. 11; Vol. 68 [1945], nr. 2. 1948.)
Larsen Anders: Om sjøsamene. 1950. (Tromsø Museums Årshefter, Humanistik Avd. Nr. 13; Vol. 70 [1947], nr. 2. 1950.)
- Wien.* **Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität:**
Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Heft 6, 7, 1950.
- Wien.* **Österreichisches Archäologisches Institut:**
Sonderdrucke aus den Jahreshften des Österreich. Archäol. Institutes, Band XXXVIII.
1. Barb Alphons: Eine römerzeitliche Brandbestattung von Kleinwarasdorf, Burgenland.
2. Braun Egon: Harena sine calce (Zu Sueton. Calig. 53, 2).
3. Hell Martin: Bodenmarken auf römischen Tongefäßen. — Hell Martin: Zum Typenschatz des Sigillatöpfers Germanus. — Morton Friedrich: Hipposandalen aus Hallstatt, Oberösterreich.
4. Hild Adolf: Archäologische Forschungen in Bregenz 1920—1944. (Fortsetzung.)
5. Kenner Hedwig: Die Masken von Mautern a. d. Donau.
6. Miltner Franz: Die Ausgrabungen auf dem Kirchbichl von Lavant in Osttirol.
7. Noll Rudolf: Zu den Silbervotiven aus dem Dolichenusfund von Mauer a. d. Url.
8. Praschniker Camillo: Bericht über die Feier anlässlich des fünfzigjährigen Bestandes des österreichischen archäologischen Instituts.
9. Praschniker Camillo: Ein römisches Grabrelief aus Neumarkt im Tauchental.
10. Thaller Herma: Vom Gräberfeld bei Mautern a. d. Donau.
11. Vettters Hermann: Felsgräber und Felsinschriften bei Ruprechtshofen, NÖ.
12. Völkl Karl: Ein Schlangengefäß aus Veldidena.
13. Zontschew-Gorbanow: Antike Goldgefäße von Panagüriste (Südbulgarien).
14. Zontschew Dimiter: Neue Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARHAEOLOGICA

II/2

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v januarju 1952

Naklada 1000 izvodov

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.

Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.

Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 105 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.

Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 5 app. 8°.

Josip Klemenč: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana. 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.

Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 254 pp. 4°.

Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.

Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.

Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.

Acta Archaeologica II/1. Ljubljana 1951. 87 pp. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Poštni predal 323, Ljubljana, Yugoslavia.

